

EXPO 2020 U DUBAIJU

POSLOVNI SAVJET ZA BOLJU PRIVREDNU SARADNJU CRNE GORE I UAE

ZA DOBRO NAS I NAŠIH POTOMAKA

KUPUJMO DOMAĆE

DOBRO

IZ CRNE GORE

Izdavač:

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

Privredna komora Crne Gore
Novaka Miloševa 29/II
Podgorica 81000
Crna Gora
Tel: +382 20 230 545
e-mail: pkcg@pkcg.org
http://www.privrednakomora.me

Redakcijski odbor:**Predsjednik:**

Mitar Bajčeta

Članovi:

Pavle D. Radovanović

Dragoljub Bulatović

Novica Bulatović

Tanja Radusinović

Slavica Pavlović

prof. dr Mladen Perazić

Miljan Šestović

Maja Rašković

Urednik:

Igor Perović

Novinarka:

Nevena Jurković

Prevod:

Dragana Domazetović,

Maja Šćepanović Drobnjak

Grafička obrada i priprema:

Privredna komora Crne Gore

Adresa redakcije:

Privredna komora Crne Gore/Glasnik

Novaka Miloševa 29/II

Podgorica 81000

Crna Gora

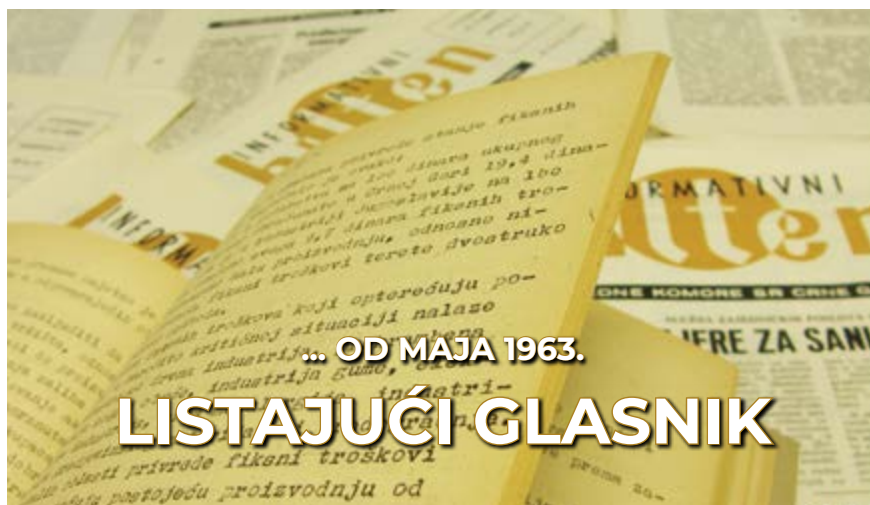
Tel: +382 20 230 439

e-mail: glasnik@pkcg.org

Fotografija na naslovnoj strani:
gov.me / S. Matic

List izlazi od 1963. godine i upisan je u
registar javnih glasila Crne Gore.
ISSN 0350-5340

PDF verziju možete preuzeti na:
http://www.privrednakomora.me/
multimedija/glasnik

... OD MAJA 1963.

LISTAJUĆI GLASNIK

1978.

PROGRAM MJERA I AKCIJA NA PRIPREMI TURISTIČKE SEZONE

Loša iskustva i rezultati turističke sezone 1976. godine, usloveli su blagovremene i obimne pripreme za proteklu godinu. Posljednjih godina naši turistički kapaciteti imaju nešto lošiji plasman na inotrižju. Zbog toga su na tom, kao i domaćem tržištu bili usmjereni dodatni napor kako bi se postigli nešto veći rezultati, koji nisu izostali, naročito kod domaćeg prometa, objavljeno je u Glasniku 1978. godine.

U ocjeni mogućnosti ostvarenja rezultata u turizmu 1978. godine, potrebno je poznavati stanje na međunarodnom tržištu, imajući u vidu i mogućnosti ostvarenja domaćeg turističkog prometa.

I ovu godinu se i pored preduzetih mjera u sistemu školovanja i obezbjeđivanja kadrova, prenosi nepovoljna struktura zaposlenih u turističko-ugostiteljskoj privredi. To ima uticaja na kvalitet pruženih usluga turistima. U okviru reforme srednjeg školskog obrazovanja vrše se pripreme da se školovanje budućeg kadra uskladi sa potrebama privrede, pa i turističke.

1994.

GRAĐEVINARI NA PREKRETNICI

Svi slobodni građevinski kapaciteti u ovoj godini angažovaće se na realizaciji Vladinog programa javnih radova, navodi se u Glasniku 1994. godine.

Kao prioritetni zadaci, navode se nekoliko kapitalnih investicija, za koje su već izdvojena sredstva iz republičkog budžeta, čak u obimu koji prevazilazi mogućnosti domaće građevinske operative. To se odnosi na izgradnju regionalnog vodovoda na crnogorskom primorju (nastavljanje započetih radova), izgradnju puta Nikšić-Cetinje i Risan-Nikšić, kojim će se povezati primorje sa središnjim dijelom Republike, kao i na radove u oblasti privredne i društvene infrastrukture.

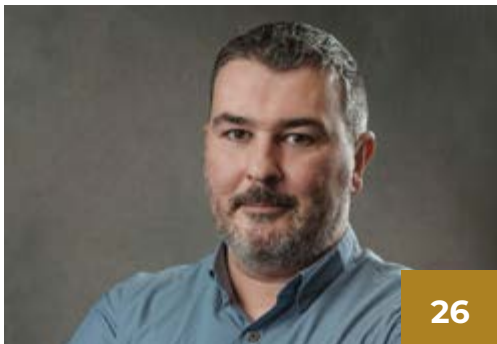
Predviđena je sanacija jalovišta u Mojkovcu, toplifikacija Pljevalja, poboljšanje vodosnabdijevanja Bijelog Polja, završetak kanizacionog kolektora za Tivat i Kotor, nastavak radova na CNP-u, izgradnja nekoliko škola, sportskih i zdravstvenih objekata u ovoj i narednoj godini.

Radovi predviđeni u ovoj godini koštaće Republiku 21 milion dolara, s tim što će se za realizaciju tako ambicioznog programa angažovati i sredstva preduzeća, banaka i građana.

Vasilis Panagopoulos, izvršni direktor Jugopetrol AD, EKO Montenegro

Pokrenućemo rafineriju budućnosti u kojoj ćemo razvijati inovativne tehnologije i koristiti nove sirovine, obnovljive izvore energije, vodonik i reciklirani ugljen-dioksid.

Nenad Novović, izvršni direktor kompanije Amplitudo

Ulažući u obrazovanje stvaramo preduslove da se u narednih nekoliko godina poveća baza ljudi koji vladaju digitalnim vještinama.

Olivera Doklešćić, direktor preduzeća »Vodovod i kanalizacija« Herceg Novi

Jedino se zajedništvom i pregalaštvom, nikako ličnim i pojedinačnim interesima, ostvaruje dobit za preduzeće.

- EXPO 2020 u Dubaiju
- 6 Poslovni savjet za bolju privrednu saradnju Crne Gore i UAE
- Green days 2022
- 9 Mladi žele da doprinesu rješavanju klimatske krize
- Vasilis Panagopoulos, izvršni direktor Jugopetrol AD, EKO Montenegro
- 12 Zaštita životne sredine najvažniji cilj u 21. vijeku
- Vasilis Panagopoulos, CEO, Jugopetrol AD, EKO Montenegro
- 15 Environmental protection as the most important goal in the 21st century
- Regionalni fond za izazove
- 18 Dodijeljeni grantovi za razvoj stručnog obrazovanja
- Momo Medan, Hotelska Grupa Montenegro Stars
- 20 Obnoviti koncept dualnog obrazovanja
- Momo Medan, Montenegro Stars Hotel Group
- 23 Dual education concept in Montenegro to be renewed
- Nenad Novović, izvršni direktor kompanije Amplitudo
- 26 Obrazovanje mladih danas – naš uspjeh sutra
- Saopštenje PKCG
- 28 Kriza će uticati na turizam i priliv investicija
- Eurochambres
- 29 Podrška Ukrajini u najtežim vremenima
- Olivera Doklešćić, direktor preduzeća »Vodovod i kanalizacija« Herceg Novi
- 30 Stručnim rukovođenjem i sa zadovoljnim radnicima do dobrih rezultata
- Olivera Doklešćić, CEO of the company »Herceg Novi Waterworks and Sewerage«
- 33 Competent management and satisfied employees key to good results
- Okrugli sto u saradnji sa Udruženjem pravnika
- 36 Zakon o privrednim društvima dobar temelj za budući razvoj kompanijskog prava
- Đorđe Stojović, direktor Montenegrina Capital Investment
- 38 Želimo da Montenegrina bude opšteprihvaćeni brend

- Đorđe Stojović, Director of the Montenegrina Capital Investment
- 41 For »Montenegrina« to be a generally accepted brand
- Okrugli sto
- 43 Unaprijediti selektivno sakupljanje otpada
- U okviru IPARD II programa, mjera 3
- 44 Podrška investicijama u poljoprivredi i ribarstvu
- Marija Abramović, direktorica - Hiron Creative Lab
- 46 Spojem zanatske i umjetničke kreacije do visokokvalitetnih proizvoda
- Marija Abramović, director of the Hiron Creative Lab
- 49 Combination of craft and artistic designs leads to high-quality products
- Doc. dr med. spec. Snežana Mugoša, direktorica Instituta za lijekove i medicinska sredstva
- 52 Intenzivno radimo na modernizaciji Instituta
- Doc. Dr. med. spec. Snežana Mugoša, Director of the Institute for Medicines and Medical Devices
- 56 Intensive work on the modernization of the Institute
- Igor Raskopin, suosnivač kompanije »Salaš Taraš«
- 60 Proizvodi od mangulice kao lijek
- Igor Raskopin, co-founder of the company »Salaš Taraš«
- 62 The products made of Mangalica as a medicine
- U okviru projekta BLUEWBC
- 65 Obuka na Norveškom univerzitetu nauke i tehnologije
- Žan Dapčević, izvršni direktor Academia Higher Education Colleges
- 66 Obrazovanje, preduzetništvo i vještine budućnosti postaju važna društvena tema
- Žan Dapčević, CEO of Academia Higher Education Colleges
- 69 Education, entrepreneurship and skills for the future increasingly important social issues
- 3Hills: Jelena Janković, studio menadžer i Andrija Dragojević, projekt menadžer
- 72 Crna Gora ima potencijal za razvoj gejming industrije
- 3Hills: Jelena Janković, studio manager and Andrija Dragojević, project manager
- 75 Montenegro has the potential for the development of the gaming industry
- Azra Vuković, izvršna direktorica NVO Green Home
- 78 Uspostavljanje standarda obezbjeđuje zdravu životnu sredinu
- Azra Vuković, CEO of NGO Green Home
- 81 Establishing standards ensures a healthy environment
- Đuro Milošević, izvršni direktor Skijališta Crne Gore
- 84 Odlična posjećenost, rekordan broj prodatih ski-pasova
- Đuro Milošević, CEO of Ski Resorts of Montenegro
- 86 Excellent visit, record number of ski passes sold
- Iz knjige »Ekonomska istorija Crne Gore« dr. Branislava Marovića
- 88 Šumarstvo i lovstvo
- Ouest France - O Crnoj Gori
- 90 Omiljena mala zemlja na Jadranskoj obali

38

Đorđe Stojović, direktor Montenegrina Capital Investment

Želimo da "montenegrina" simbolizuje kvalitetan domaći prehrambeni proizvod.

52

Doc. dr med. spec. Snežana Mugoša, direktorica Instituta za lijekove i medicinska sredstva

U narednih pet godina osnažićemo i razviti Institut, kako bi bio spreman da postane dio evropske porodice regulatora.

78

Azra Vuković, izvršna direktorica NVO Green Home

Potrebna strateški okvir kako bi privreda bila nosilac ispunjavanja standarda u oblasti životne sredine.

EXPO 2020 U DUBAIJU

POSLOVNI SAVJET ZA BOLJU PRIVREDNU SARADNJU CRNE GORE I UAE

Privredna komora predvodila crnogorsku privrednu delegaciju na Svjetskoj izložbi Expo Dubai 2020.

Predsjednica **dr Nina Drakić** sa saradnicima obišla je crnogorski paviljon u okviru ove velike međunarodne poslovne izložbe, a potom su odvojeni susreti upriličeni na štandovima Saudijske Arabije i Luksemburga.

U okviru obilježavanja Nacionalnog dana Crne Gore na svjetskoj izložbi EXPO 2020 u Dubaiju, organizovan je forum privrednika naše i zemlje domaćina - Ujedinjenih Arapskih Emirata.

Privredna komora Crne Gore i Federacija privrednih komora Ujedinjenih Arapskih Emirata tom prilikom potpisale su Memorandum o razumijevanju, sa ciljem da se osnivanjem Zajedničkog poslovnog savjeta promoviše i unapređuje saradnja poslovnih zajednica dvaju država. Memorandum su potpisali predsjednica Privredne komore Crne Gore dr Nina Drakić i generalni sekretar Federacije komora UAE **Hamid Mohammed bin Salem**.

- Uvjerena sam da ćemo i potpisivanjem Memoranduma o razumijevanju dvije komore stvoriti kvalitetnu osnovu za širenje saradnje i direktno povezivanje naših članica, prenos znanja, kao i promociju investicionih potencijala, te moguća zajednička ulaganja – kazala je predsjednica Drakić.

Pouke pandemijske krize i globalna potreba smanjenja uticaja na klimatske promjene usmjeriće crnogorsku ekonomiju ka zelenoj energiji, daljem razvoju prehrambene industrije sa fokusom na organsku proizvodnju, kao i turističkih kapaciteta, te digitalnoj transformaciji i dinamičnom razvoju IT sektora.

- Prostora za nove projekte u svakoj od navedenih privrednih grana ima dovoljno, postoje i kvalitetni projekti koji čekaju nove investicije i kapital. Vjerujem da se u tome nalazi i niz prilika za eventualne zajedničke investicije uspješnih poslovnih sistema iz naših zemalja, baš kao i za izvoz crnogorskih kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda u UAE – rekla je ona.

Apostrofirala je značaj razmjene dobrih poslovnih praksi u cilju ostvarivanja obostranih benefita, a naročito u oblasti upravljanja otpadom.

- Preduslov ekonomske saradnje je kvalitetna saobraćajna povezanost, pa smatram da uspostavljanje dobre i cjelogodišnje avio veze treba da bude jedan od konkretnih dogovora sa današnjeg poslovnog foruma. Uz kvalitetnu i kontinuiranu avio povezanost akcenat treba staviti i na povezivanje preko Luke Bar – zaključila je Drakić.

Na forumu su predstavljeni investicioni potencijali i poslovni ambijent Crne Gore

Nakon prezentacija uslijedili su B2B susreti crnogorskih i privrednika UAE.

Događaj je završen koncertom crnogorskog gitariste **Miloša Karadaglića**.

CRNA GORA STABILNA INVESTICIONA DESTINACIJA

U okviru obilježavanja Nacionalnog dana Crne Gore na Expo 2020 predstavljeni su turistički i investicioni potencijali naše zemlje, a centralna ceremonija održana u Al Wasl Plazi, središtu Expoa, bila je najsvečaniji trenutak našeg učešća na ovom globalnom događaju koji se tokom 182 dana održava u Dubaiju počev od 31. oktobra 2021. godine, saopšteno je iz Ministarstva ekonomskog razvoja.

Ministar ekonomskog razvoja **Jakov Milatović** je istakao značaj učešća, ali i ogromnu posvećenost cijelog tima koji je od maja, kada je učešće povjereno Ministarstvu ekonomskog razvoja, do početka izložbe pripremio Paviljon tako da odražava sve ono što Crna Gora jeste.

»Da je snaga Crne Gore u skladnoj vezi ljudi i prirodnih ljepota pokazuje i sve ono što smo prikazali na Expo 2020 Dubai. U veoma kratkom roku, inspirisani ljubavlju prema svojoj zemlji uspjeli smo da pripremimo učešće koje je svakodnevni podsjetnik na to koliko je naša zemlja lijepa, puna potencijala i bogata kulturno-istorijskim naslijeđem koje inspiriše cijeli svijet«, izjavio je Milatović.

On se tokom svečane ceremonije zahvalio zvaničnicima Ujedinjenih Arapskih Emirata na pomoći koja je bila ključna za dobro predstavljanje Crne Gore.

»Nastojali smo da ispričamo divnu priču o potencijalima, prije svega turističkim, ali i da se predstavimo kao stabilna investiciona destinacija u kojoj su neka od najznačajnijih ulaganja upravo iz Ujedinjenih Arapskih Emirata«, izjavio je Milatović.

»Prilika da pokažemo ambicije i potencijale naše zemlje u Dubaiju, u prijateljskim UAE, sa kojima smo marljivo gradili dobre odnose, i sa kojima dijelimo suštinske vrijednosti mira, tolerancije, otvorenosti, multikonfesionalnosti i multikulturalnosti izvor je radosti i ponosa za sve nas u Crnoj Gori«.

Ceremoniji su prisustvovali i zvaničnici zemlje domaćina, Ujedinjenih Arapskih Emirata koji su istakli značaj prisustva naše zemlje na ovakvom događaju.

»Uvjeran sam da će učešće Crne Gore na ovom događaju dodatno unaprijediti naše odnose, ne samo u ekonomskom smislu, već i u drugim oblastima saradnje i to ne samo sa zemljom domaćinom već i sa cijelim svijetom koji se ov-

Dvije komore stvorile kvalitetnu osnovu za širenje saradnje i direktno povezivanje članica, prenos znanja, kao i promociju investicionih potencijala, te moguća zajednička ulaganja

»Ova zemlja ima kulturno nasleđe Grčke, Vizantije, Otomanskog carstva, Austrije i taj spoj na malom prostoru je upravo ono što joj daje čar«, izjavio je princ Nikola u okviru posjete Expou.

jde okupio«, zaključio je Milatović.

Obilježavanju Nacionalnog dana prisustvovao je i generalni komesar Paviljona Crne Gore princ **Nikola Petrović – Njegoš** kojem je kako kaže, misija ovdje, ali i generalno da ljudima objasni šta je ono što Crna Gora nudi i pozove ih da je posjete.

Ministar finansija i socijalnog staranja **Milojko Spajić** govorio je o značaju njegovanja istinskih vrijednosti na putu ka boljoj Crnoj Gori, za šta je zemlja domaćin pravi primjer.

»Ono što vidimo i doživimo u Ujedinjenim Arapskim Emiratima je nešto što nas sve može inspirisati, posebno činjenica da je iz pustinj-

skog pijeska iznikao jedan od najpoželjnijih gradova za život i to sve zahvaljujući objedinjavanju ljudi, ideja i vizije. Ujedinjenje različitosti, predanost boljoj budućnosti i želja da živimo od prirodnih ljepota i talenata mladih ljudi koje imamo u Crnoj Gori su utisak sa kojim smo došli ovdje, a koji je ovakav događaj samo pojačao«, izjavio je Spajić.

Tokom svečane ceremonije nastupio je i Folklorni ansambl »Crna Gora«.

Nacionalna turistička organizacija predstavila je turističke potencijale turoperatorima i medijima sa Bliskog istoka i na taj način stvorila preduslove za povećanje brojnosti turista sa ovog tržišta.

Mladi u Crnoj Gori imaju izraženu svijest o značaju klimatskih promjena kao i želju da preduzmu neophodne klimatske akcije - ali nemaju dovoljno mogućnosti i prilika da se direktno uključe u diskurs o klimatskim promjenama i doprinesu potencijalnim rješenjima. Današnji mladi su zabrinuti ali ujedno i puni nade u bolju budućnost - a sebe vide kao dio rješenja klimatske krize. Tako 74% mladih uzrasta od 18-29 godina, smatra da su klimatske promjene ogroman problem na globalnom nivou, dok više od polovine (57%) smatra da su veliki problem i na državnom nivou. To pokazuju rezultati istraživanja UNDP-a na temu klimatskih promjena, koji su predstavljeni 1. februara na konferenciji Green Days 2022 – Mladi i klimatske promjene: trka u kojoj još uvijek možemo da pobijedimo, koja je održana kroz seriju virtuelnih razgovora.

Istraživanje sprovedeno za vrijeme pandemije, pokazuje da su mladi svjesni ozbiljnosti klimatske krize sa kojom se svijet suočava (60%). Trećina mladih koji su bili obuhvaćeni istraživanjem, osjeća bol i stid jer se smatraju lično odgovornim, te stoga navode da poštuju i štite životnu sredinu. Troje od četvoro ispitanika (3/4) su spremni da promijene svoje životne navike i smanje uticaj na klimatske promjene. Preko 50% mladih u Crnoj Gori svakodnevno

pješači, nastoji da smanji količinu otpada i racionalno koristi struju i vodu, dok svaki drugi ispitanik ističe da, kad god je to moguće, kupuje ekološki prihvatljive proizvode.

Ovo je veliki potencijal za Crnu Goru i prednost koju donosi odluka moraju uzeti u obzir prilikom planiranja daljeg razvoja zemlje, posebno imajući u vidu da u crnogorskim školama ne postoji organizovana edukacija o klimatskim promjenama, te da učenici znanje o ovom problemu uglavnom stiču kroz uključivanje u periodične projekte i na internetu. Zato je neophodno u školski kurikulum službeno i sistemski uvesti kontinuiranu i uzrastu adekvatnu edukaciju o klimatskim promjenama i održivom razvoju. Važnost obrazovanja u domenu klimatskih promjena utoliko je veća kada se ima u vidu da su Zeleni plan i borba protiv klimatske krize prioritetne politike EU, te da se očekuje da će prelazak na ekonomiju sa gotovo nultom stopom emisija otvoriti preko milion radnih mjesta do 2050. godine, što zahtijeva prekvalifikaciju više od 120 miliona Evropljana u narednih pet godina.

Dr Nina Drakić, predsjednica Privredne komore Crne Gore, je istakla da je »neophodno unapređivati znanje o značenju pojmova vezanih za klimatske promjene i ulagati u kadar u

Važnost obrazovanja u domenu klimatskih promjena utoliko je veća kada se ima u vidu da su Zeleni plan i borba protiv klimatske krize prioritetne politike EU

kompanijama koji može odgovoriti ovim zadacima, u smislu pružanja stručne i tehničke pomoći u transformaciji njihovog poslovanja, i prilagođavanja poslovnih modela zahtjevima koje nameće zaštita životne sredine. Za uspješniju transformaciju ka zelenim poslovnim rješenjima potrebno je više edukacije, ulaganja, olakšica i povoljni regulatorni okvir koji omogućava i podstiče da kompanije razmišljaju u ovom pravcu. Kada su u pitanju klimatske promjene ključna je i uloga mladih ljudi, naročito onih koji razmišljaju da se otisnu u preduzetničke vode. Veoma je važno da od svojih prvih koraka u tom smjeru razmišljaju kako će njihovo djelovanje i poslovanje uticati na okruženje, i šta je to što oni mogu da urade da bi stvari bile drugačije, te tome prilagode i svoje djelovanje i rad,« kazala je Drakić.

Državna sekretarka u Ministarstvu ekonomskog razvoja **dr Milena Lipovina-Božović** istakla je da je zelena ekonomija jedan od temelja nove paradigme ekonomskog razvoja Crne Gore, ali da se do sada u našoj zemlji nije mnogo toga uradilo na pospješivanju projekata koji u sebi imaju komponentu zelene ekonomije. »U svakoj tranziciji najveći izazov je učiniti da ona bude pravična i da se ne odrazi naročito negativno po one najugroženije slojeve stanovništva, počevši od digitalnog i tehnološkog jaza i informacionog, odnosno obrazovnog jaza. Kada su u pitanju podsticajne politike, prostor za unapređenje i njihovo uvođenje je zaista veliki i javna uprava mora da uči, isprobava novine i da se mijenja. Ove godine imamo u planu izradu Strategije za cirkularnu ekonomiju, koja će sigurno donijeti značajne novine na tom polju« kazala je ona.

Lipovina-Božović je naglasila da je »rast životnog standarda preduslov na kojem ova Vlada ozbiljno radi, preduslov da se ljudi okrenu više ovim temama. Ako ljudi razmišljaju kako da obezbijede egzistencijalni minimum, teško da nam one mogu biti na listi prioriteta.« Državna sekretarka je pozvala sve da budu konstruktivni partneri i da svojim znanjem i umijećem pomognu da Crna Gora zaista bude ekološka država u pravom smislu te riječi.

Rukovoditeljka Direkcije za klimatske promjene **Danijela Čabarkapa**, predstavila je zaključke sa dvadesetšeste konferencije Okvirne konvencije UN-COP26, samita koji je održan u novembru 2021. godine u Glazgovu, koji je »protekao u znaku intenzivnih pregovora u cilju operacionalizacije pojedinih članova Pariskog sporazuma i stvaranja uslova za njegovu punu primjenu. Napredak u pregovorima ocijenjen je kao pozitivan, međutim značajan broj tema prosljeđen je za razmatranje na budućim zasjedanjima, što svakako govori u prilog tezi da je vrlo teško očuvati duh kompromisa između razvijenih i zemalja u razvoju po mno-

gim pitanjima«, kazala je Čabarkapa.

Aneta Kankaraš, rukovoditeljka Odjeljenja za održivi razvoj kaže da »mladi treba da budu uključeni u donošenje odluka u okviru razvojnih politika na svim nivoima. Učešće mladih je potrebno organizovati na način koji je blizak mladima, od načina informisanja za učešće u donošenju odluka, do učešća u stručnim radnim tijelima. U tom kontekstu, reformom Nacionalnog savjeta za održivi razvoj, kao savjetodavnog tijela Vlade za politiku održivog razvoja, da u svoj rad uključi predstavnike mladih je odličan prvi korak. Na ovaj način će se obezbijediti da se čuje glas i mišljenje mladih i da to bude artikulirano ka donosiocima odluka«, rekla je Kankaraš.

UNDP podržava Crnu Goru u izgradnji zelenog i održivog razvoja i snažnog ekonomskog oporavka, a prioritet su čista energija, održiva rješenja u oblasti mobilnosti i projekti inovacija - što je ključno za sve zemlje kako bi se globalni porast temperature ograničio na 1,5 °C ili manje, istakla je **Daniela Gašparikova**, stalna predstavnica UNDP-a u Crnoj Gori. Ona je podsjetila je da će »UNDP nastaviti da podržava Crnu Goru na planu revizije njenih nacionalno utvrđenih ciljeva (NDC). Nastojanje Crne Gore da smanji zavisnost od fosilnih goriva predstavlja odlučan korak u borbi protiv klimatskih promjena, dok mladi imaju ključnu ulogu u oblikovanju održive budućnosti i zato je od ključnog značaja osnažiti njihov glas i uključiti ih u rješavanje problema klimatske krize«, rekla je Gašparikova.

O nužnost podizanja svijesti najšire javnosti o klimatskim promjenama, a posebno mladih generacija - govorila je mlada aktivistkinja, učenica ulcinjske srednje škole **Diandra Kočan**. »Svi mi imamo pravo na zdravu životnu sredinu. Mladi su najmanje odgovorni za klimatske promjene, ali ćemo upravo mi živjeti sa dugoročnim uticajima i poslasticama, i stoga imamo i pravo i obavezu da učestvujemo u procesima donošenja odluka koje se tiču naše budućnosti«, kaže Diandra Kočan.

Da mlade generacije imaju snažnu svijest o ovoj temi, smatra mladi ekonomista **Filip Bulatović**. »Više je nego očigledno da su mlade generacije, daleko svjesnije ove teme, i to je za njih životna tema broj jedan, osobito u zapadnim zemljama. Klimatske promjene utiču na sve segmente naših života, na ekonomiju, na naše poslove, poljoprivredu, dok vremenske neprilike i ekstremni vremenski uslovi, suše, poplave, požari - uzrokuju destabilizaciju u čitavom svijetu«, rekao je Bulatović.

Organizatori konferencije Green Days 2022 su Vlada Crne Gore, Privredna komora Crne Gore i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

POSJETA AMBASADORA GREGORA PRESKERA

Digitalizacija, energetika i zaštita životne sredine oblasti su u kojima se može intenzivirati ekonomska saradnja između Crne Gore i Slovenije. Ovo je ocijenjeno na sastanku predsjednice PKCG **dr. Nine Drakić** sa ambasadorom Slovenije **Gregorom Preskerom**, održanom 2. februara 2021. godine.

– U Crnu Goru su dobrodošle investicije iz Slovenije, naročito u proizvodne sektore – kazala je predsjednica Drakić.

– Privredna saradnja Crne Gore i Slovenije je na kvalitetnom nivou, ali uvijek može bolje – kazao je Presker, podsjećajući da su u našoj zemlji prisutne važne slovenačke kompanije.

PREDsjednica DRAKIĆ ODRŽALA PREDAVANJE NA EKONOMSKOM FAKULTETU

Predsjednica Privredne komore Crne Gore **dr. Nina Drakić** održala je predavanje na Ekonomskom fakultetu, u okviru tradicionalne manifestacije The Right Start kojom se obilježava početak ljetnjeg semestra.

U uvodnoj riječi, dekan **prof. dr. Nikola Milović** je gošću predstavio kao prvu ženu i doktora nauka na čelu krovne asocijacije crnogorske privrede, ali i kao bivšu studentkinju Ekonomskog fakulteta koja je akademsko i stručno usavršavanje pretočila u uspješnu poslovnu karijeru.

Predsjednica Drakić je kratko predstavila crnogorsku ekonomiju u godinama pandemije, te zatim detaljnije objasnila ulogu i značaj Privredne komore u zaštiti interesa poslovne zajednice i kreiranju održivog ambijenta za njen rad.

EKONOMSKI RAZVOJ UZ ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE

Crna Gora je zemlja u kojoj se može projektovati razvoj zasnovan na primjeni savremenih standarda zaštite životne sredine, rečeno je 16. februara, tokom sastanka predsjednice **dr. Nine Drakić** sa **Remonom Zakarijom**, šefom Kancelarije Evropske banke za obnovu i razvoj u našoj državi.

Tokom razgovora, Drakić je podsjetila na značajne aktivnosti realizovane u saradnji sa EBRD koje doprinose ekonomskom razvoju Crne Gore. U osvrtu na razvojne projekte, predsjednica Drakić je istakla da su našoj zemlji potrebne investicije u infrastrukturu, kao i podrška u procesima digitalne transformacije i prelaska iz linearne u cirkularnu ekonomiju.

Zakarija je kazao da je pažljivo sagledao zatečeno stanje crnogorske ekonomije u 2021., te da će razvoj ekonomskih prilika tokom ove godine biti važna osnova za buduća rješenja ove banke prema biznis zajednici.

ELEKTRONSKE USLUGE POVJERENJA CRNOGORSKOG TELEKOMA

U cilju promocije digitalne transformacije Komora je započela aktivnosti na predavljanju digitalnih rješenja ICT kompanija, otvarajući mogućnost svim kompanijama da kroz prezentaciju svojih proizvoda i usluga dodatno informišu predstavnike crnogorske privrede o mogućnostima koje digitalna transformacija pruža u cilju unaprjeđenja efikasnosti i podizanja konkurentnosti kompanija.

U petak, 18. februara 2022. godine, organizovana je pilot prezentacija,

prva u nizu, digitalnih rješenja Crnogorskog Telekom. Presentovane su elektronske usluge povjerenja - elektronski potpis, elektronski pečat, verifikacija i vremenski pečat, trenutno najmodernija i najsigurnija rješenja u Crnoj Gori, kada je riječ o elektronskom poslovanju i upravljanju dokumentima.

SA AMBASADORKOM TURSKE

Crna Gora i Turska baštine tradicionalno prijateljske veze koje su odlična osnova za unaprjeđenje ekonomske saradnje, zaključeno je tokom sastanka predsjednice **dr. Nine Drakić** sa ambasadoricom Turske **Songul Ozan**, 23. februara 2022. godine.

- Ovdje se osjećamo kao kod kuće, što je velika prednost. Naši investitori vide svijetlu perspektivu Crne Gore kao buduće članice Evropske unije i zainteresovani su za ulaganje u njenu ekonomiju. Želimo da povećamo trgovinsku razmjenu i moramo raditi zajedno kako bi se taj cilj ostvario – rekla je ambasadorica Ozan.

KOORDINACIONI ODBOR ZA KVALITET

Infrastruktura kvaliteta, koju čine institucije nadležne za poslove akreditacije, standardizacije, metrologije je osnova za ukidanje barijera u trgovini i nesmetan protok roba i usluga, kao i efektivno funkcionisanje nacionalnog i tržišta Evropske unije.

Ovo je saopšteno na sjednici Koordinacionog odbora za kvalitet Privredne komore 23. februara 2022. godine, tokom koje su prezentovani stanje i perspektive akreditacije u Crnoj Gori.

Zaštita životne sredine treba da bude najvažniji cilj svih nas u 21. vijeku. Želimo da razvijemo što veći broj inovativnih projekata u vezi sa obnovljivim izvorima energije u Crnoj Gori, budući da je Crna Gora uključena i da će nastaviti da se aktivno bavi očuvanjem životne sredine. Ovo je u intervjuu Glasniku ocijenio **Vasilis Panagopoulos**, izvršni direktor Jugopetrol AD, EKO Montenegro.

Ova kompanija obilježava vrijedan jubilej – 75 godina od osnivanja.

Kakvom ocjenjujete istorijsku vrijednost Jugopetrola i kako se osjećate na čelu kompanije tako duge tradicije?

V. Panagopoulos: Zahvaljujući svom uspješnom, višedecenijskom poslovanju, Jugopetrol pripada grupi velikih nacionalnih kompanija u kojima se nesmetano prepliću tradicija i dugogodišnje iskustvo. Za mene lično, upravljanje ovakvom kompanijom predstavlja izazov. Jugopetrol je postao dio velike Hellenic Petroleum Grupe u oktobru 2002. godine. Nakon potpisivanja kupoprodajnog sporazuma, Hellenic Petroleum, jedna od vodećih energetskih grupacija u jugoistočnoj Evropi, postala je većinski akcionar Jugopetrola AD Kotor. Od tada, maloprodajna mreža kompanije posluje pod komercijalnim brendom »EKO« – poznatim i cijenjenim brendom u pet zemalja jugoistočne Evrope. Jugopetrol AD je osnovan u prvoj polovini 20. vijeka, tačnije 12. aprila 1947. godine, u bivšoj Jugoslaviji. Značajni istorijski događaji u 20. vijeku, kao što su Prvi i Drugi svjetski rat, razvoj i upotreba nuklearne energije, Hladni rat i istraživanje svemira, razvoj drugih revolucionarnih tehnologija, definisali su i oblikovali modernu eru, uključujući političke i društvene prilike u svijetu. Nakon osnivanja Jugopetrola dogodile su se mnoge istorijski značajne promjene, kako u Crnoj Gori, tako i na prostoru bivše Jugoslavije. Uzimajući u obzir sve promjene i izazove, rast i razvoj Jugopetrola je istorijski veoma značajan.

Kakvim aktivnostima će Jugopetrol obilježiti pomenuti jubilej?

V. Panagopoulos: Tokom 2022. godine proslavićemo našu korporativnu 75. godišnjicu kroz razne projekte. Prema našem detaljnom planu, organizovaćemo razne korporativne aktivnosti, prezentaciju onoga što je Jugopetrol bio, a što je EKO danas kao brend. Takođe ćemo realizovati projekte društveno-korisnog rada, uključujući donacije, nagradne igre i komunikacijske i medijske aktivnosti.

Prokomentarišite rezultate kompanije postignute tokom pandemije. Da li ste zadovoljni ostvarenim?

**VASILIS PANAGOPOULOS, IZVRŠNI
DIREKTOR JUGOPETROL AD, EKO
MONTENEGRO**

**ZAŠTITA
ŽIVOTNE
SREDINE
NAJVAŽNIJI
CILJ U 21.
VIJEKU**

Cijene nafte zavise od kretanja na svjetskom tržištu, a u ovom trenutku, iz više razloga, i od krize u Ukrajini. Stabilnost će se vratiti kada se ukrajinska kriza riješi i uspostavi ravnoteža između ponude i potražnje

V. Panagopoulos: Dvogodišnja COVID-19 pandemija uticala je na svijet na mnogo načina, a i zasigurno i na naš način poslovanja. Uprkos tome, Jugopetrol u posljednje četiri godine ulaže u modernizaciju i proširenje svoje poslovne mreže. Projekat rekonstrukcije EKO benzinskih stanica u opštinama širom Crne Gore privodi se kraju. Benzinske pumpe su preuređene kako bi bile usklađene sa najsavremenijim tehnološkim, bezbjednosnim i ekološkim standardima i kako bi zadovoljile sve potrebe i zahtjeve naših kupaca. Prošle godine smo lansirali Diesel Avio Double Filtered gorivo za naše potrošače - vrhunsko dizel gorivo koje pruža maksimalne performanse i apsolutnu čistoću. U saradnji sa jednom od najvećih hemijskih kompanija na svijetu, Jugopetrol je osmislio dizel gorivo za automobile, sa najnovijim tehnološkim aditivima, uz korišćenje tehnologije filtriranja avio goriva kako bi se postigao maksimalni kvalitet i performanse automobila.

Koje ciljeve ste sebi postavili tokom trajanja Vašeg mandata izvršnog direktora Jugopetrola? U kom pravcu će se razvijati kompanija u narednom periodu?

V. Panagopoulos: Zaštita životne sredine treba da bude najvažniji cilj svih nas u 21. vijeku. Želimo da razvijemo što veći broj inovativnih projekata u vezi sa obnovljivim izvorima energije u Crnoj Gori, budući da je Crna Gora uključena i da će nastaviti da se aktivno bavi očuvanjem životne sredine. U 2021. godini razvili smo i u velikoj mjeri implementirali plan strateške transformacije naše grupe. »Vizija 2025« je holistički plan koji se bavi ne samo našom poslovnom strategijom, već i redefinisanjem organizacije Hellenic Petroleum Grupe i njenog menadžmenta. Ovaj plan će omogućiti HP grupi da nastavi da bude lider na energetskom tržištu. Za Jugopetrol i EKO planiramo da realizujemo više projekata u oblasti obnovljivih izvora energije, proširimo postojeću mrežu električnih punjača, i pretvorimo naše benzinske stanice u mjesta gdje naši kupci mogu 'usput' ispuniti veliki broj svojih potreba, od pranja automobila, od kupovine visokokvalitetne kafe, grickalica i osnovnih potrepština po konkurentnim cijenama, a sve to uz odličnu uslugu.

Kakvim ocjenjujete tržište u uslovima pandemije? Očekujete li dalji rast cijena goriva ili postepenu stabilizaciju tržišta?

V. Panagopoulos: Iako se svjetska tržišta nafte oporavljaju od istorijskog kolapsa u globalnoj potražnji za naftom iz 2020. godine, izazvanog COVID-19 krizom, moguće je da se ova tržišta nikada neće vratiti na staro. Sigurno je da je pandemija izazvala neočekivane promjene na tržištu. Cijene nafte zavise od kreta-

nja na svjetskom tržištu. U ovom trenutku, iz više razloga, zavise i od krize u Ukrajini. Stabilnost će se vratiti kada se ukrajinska kriza riješi i uspostavi ravnoteža između ponude i potražnje.

Jedan od ciljeva kompanije je stalno poboljšanje performansi na polju zaštite zdravlja, bezbjednosti i životne okoline. Posebno nas interesuje kako proizvodima i poslovanjem uopšte doprinosite očuvanju sredine.

V. Panagopoulos: Od svih zaposlenih u Jugopetrolu AD očekuje se velika odgovornost u vezi sa pitanjima koja se odnose na zdravlje, bezbjednost i životnu sredinu. Visok nivo učinka zaposlenih, u kombinaciji sa efikasnošću našeg poslovanja, od ključnog su značaja za ukupan uspjeh naše kompanije.

Opšti cilj se može opisati rečenicom: Ni jedan propust nije prihvatljiv. Kako bismo ostvarili ciljeve, nastojimo da obezbijedimo i održimo sigurno i zdravo okruženje za naše zaposlene, u skladu sa važećim propisima i zakonima. Ulažemo napore da eliminišemo sve faktore koji mogu uzrokovati povrede ili bolest zaposlenih, nanijeti štetu životnoj sredini ili imovini, ili dovesti do bilo kakvog neželjenog djelovanja. Kontrolišemo i kontinuirano radimo na smanjenju odlaganja otpada i isparenja, a naš cilj je da energiju koristimo na najefikasniji mogući način. Solarna energija, energija vjetra, geotermalna energija, hidroenergija i bioenergija su različiti oblici obnovljivih izvora energije, ali je njihovo korišćenje trenutno minimalno. Pokrenućemo rafineriju budućnosti u kojoj ćemo razvijati inovativne tehnologije i koristiti nove sirovine, obnovljive izvore energije, vodonik i reciklirani ugljen-dioksid.

Životnoj sredini se posvećuje apsolutna briga i pažnja kroz njenu zaštitu, stroge procedure i usklađenost sa važećim pravilima i propisima.

Jugopetrol participira u radu tijela Privredne komore. Kakvim ocjenjujete saradnju sa Komorom i doprinos kompanije unapređenju crnogorskog ambijenta za poslovanje?

V. Panagopoulos: Privredna komora je važan akter u poslovnom razvoju Crne Gore. Kroz dugogodišnju saradnju, Privredna komora je dala značajnu podršku Jugopetrolu, pružajući stručnu pomoć i preporuke u promovisanju zajedničkih interesa, sa ciljem jačanja ukupne poslovne klime u zemlji. Privredna komora je jedan od ključnih subjekata u jačanju efikasnosti i konkurentnosti crnogorskog tržišta kako na nivou države, tako i na regionalnom nivou.

**VASILIS PANAGOPOULOS, CEO, JUGOPETROL AD,
EKO MONTENEGRO**

ENVIRONMENTAL PROTECTION AS THE MOST IMPORTANT GOAL IN THE 21ST CENTURY

Environmental protection should be the most important goal of all people in the 21st century. Wishes are towards the development of as many innovative projects as possible that will address renewable energy resources in Montenegro, since Montenegro has been and will continue to be actively involved in environmental protection, says in the interview for Glasnik **Vasilis Panagopoulos**, CEO of Jugopetrol AD, EKO Montenegro.

This company celebrates a valuable jubilee - 75 years since its establishment.

How do you assess the historical value of Jugopetrol and how do you feel as the Head of the company with such a long tradition?

V. Panagopoulos: As a successful, multi-decade, business, Jugopetrol belongs to a group of great national companies in which tradition and years of experience are seamlessly intertwined. Personally, managing a company like this represents a challenge. Jugopetrol became a part of the big Hellenic Petroleum Group in October 2002. After signing the SP agreement, Hellenic Petroleum, one of the le-

Oil prices depend on movements in the world market, currently for a number of reasons, including the crisis in Ukraine. Stability will return once the Ukrainian crisis is resolved and the balance between supply and demand occurs.

ading energy groups in South East Europe, became a majority shareholder of Jugopetrol AD Kotor. Since then, the retail network of the Company has been operating under the commercial brand »EKO« – a well-known and respected brand in five countries of South-eastern Europe. Jugopetrol AD was founded in the first half of the 20th century, more precisely on the 12th of April, 1947, in former Yugoslavia. Significant historic events of the 20th century, such as World War I and II, development and use of nuclear power, the Cold War, space exploration, development of other breakthrough technologies, have defined and shaped the modern era including the political and the social landscape in the World. Locally, and in the area of the former Yugoslavia, many historically significant changes have happened since the Jugopetrol was established. Taking in consideration all changes and challenges, the growth, and the development of the Jugopetrol is historically very significant.

With what activities will Jugopetrol mark the jubilee with?

V. Panagopoulos: During 2022, we will celebrate our corporate 75th anniversary with various projects. According to the detailed plan, we will run various corporate activities, presentations of the Jugopetrol memorabilia and EKO brand today, as well as community service projects, including donations, prize winning games and communication and media activities.

Glasnik: Please, comment on the company's results achieved during the pandemic. Are you satisfied with what you have achieved?

V. Panagopoulos: The two years of the COVID-19 pandemic have affected the world in many ways and it has certainly impacted the way the business is done. In spite of that, during the last four years, Jugopetrol has been investing in modernization and expansion of its business network. The reconstruction project of EKO petrol stations in municipalities across Montenegro is coming to an end. The petrol stations have been remodelled to meet the most modern technological, safety, and environmental standards while meeting all the needs and requirements of our customers. Last year, we launched Diesel Avio Double Filtered fuel for our consumers – a premium diesel fuel that provides maximum performance and absolute purity. In collaboration with one of the biggest chemical companies in the world, Jugopetrol created an automotive diesel fuel with latest technological additives and use of the aviation fuel filtration technology, in order to achieve maximum quality and performance for automobiles.

What goals did you set for yourself during your term as CEO of Jugopetrol? In which direction will the company develop in the coming period?

V. Panagopoulos: Environmental protection should be the most important goal of all people in the 21st century. Wishes are towards the development of as many innovative projects as possible that will address renewable energy resources in Montenegro since Montenegro has been and will continue to be actively involved in environmental conservation and preservation. In 2021, we developed and largely implemented a plan for the strategic transformation of our group. The »Vision 2025« is a holistic plan that is addressing not only our business strategy but is also redefining the Hellenic Petroleum Group organization and its management. The plan will allow the group to continue to be a leader in the energy market. For Jugopetrol and EKO we envisage more projects in the area of renewables, expand our existing network of Electrical Chargers and turn out sites from petrol stations to convenience stops, where our customers on the go can fulfil a significant number of needs. Convenience shopping at competitive prices, excellent customer service, high quality coffee, snacks and car wash are all part of it.

How do you assess the market in a pandemic? Do you expect further increase in fuel prices or gradual stabilization of the market?

V. Panagopoulos: Although the world oil markets have been rebounding from the COVID-19 crisis-induced historic and unprecedented collapse in global oil demand in 2020, it is possible that they will never return back to where they were before. The pandemic has certainly caused rapid changes in behavior. Oil prices depend on movements in the World market. Currently, for a number of reasons, including the crisis in Ukraine. Stability will return once the Ukrainian crisis is resolved and the balance between supply and demand occurs.

One of the company's goals is to continuously improve performance in the field of health, safety and the environment. We are especially interested in how you contribute to the preservation of the environment with your products and business in general.

V. Panagopoulos: All employees of Jugopetrol AD are expected to be highly responsible for the health, safety, and environmental issues. A high level of employee performance coupled with the efficiency of our business operations are of critical importance for the overall success of our company. The overall goal can

be described with a statement: Not a single accident is acceptable. In order to achieve our goals, we are providing and maintaining a safe and healthy environment for our employees as per accepted work regulations and laws. We are making all efforts to eliminate all conditions that may cause injuries or illnesses of employees, damages to the environment or property, or that may lead to any malicious activity. We are controlling and continuously working towards reducing our waste disposal and emissions and to use the energy in the most efficient way. Solar-, wind-, geothermal-, hydro-, and bioenergy are different forms of renewable energy resources but their utilization is minimal at the moment. We will be launching the refinery of the future where we will be developing innovative technologies and will utilize new raw materials, renewable energy sources, hydrogen, and recycled CO₂. For the environmental protection, strict procedures and different follow-up of all rules and regulations ensures

that an absolute care and attention is given to the environment.

Jugopetrol participates in the work of the body of the Chamber of commerce. How do you assess the cooperation with the Chamber and the company's contribution to the improvement of the Montenegrin business environment?

V. Panagopoulos: The Chamber of Commerce is an important player in the business development of Montenegro. Through our long standing cooperation, the Chamber of Commerce has given significant support to Jugopetrol, providing professional assistance and recommendations in promoting common interests, with the aim of strengthening the overall business climate in the country. The Chamber of Commerce is one of the key entities in strengthening the efficiency and competitiveness of the Montenegrin market both locally and regionally.

REGIONALNI FOND ZA IZAZOVE

**DODIJELJENI
GRANTOVI ZA
RAZVOJ STRUČNOG
OBRAZOVANJA**

Svečana ceremonija dodjele grantova Regionalnog fonda za izazove održana je 2. februara 2021. godine u Privrednoj komori Crne Gore. Ceremonija je okupila predstavnike Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta, Komorskog investicionog foruma, Ambasade Njemačke, KfW - Njemačke razvojne banke, te predstavnike nagrađenih konzorcijuma.

Regionalni fond za izazove (RCF) je finansijski mehanizam osmišljen sa ciljem unapređenja zapošljivosti mladih. Ovaj projekat finansira Njemačko savezno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) preko Njemačke razvojne banke (KfW). Glavni partner u implementaciji projekta je Komorski investicioni forum Zapadnog Balkana 6 (WB6CIF).

Na skupu je saopšteno da je nakon prvog poziva za dostavljanje predloga projekata, RCF dobio 205 izjava o zainteresovanosti od strane konzorcijuma i institucija koji se bave stručnim obrazovanjem i obukom, te kompanija iz regiona Zapadnog Balkana. Od ukupnog broja prijava, 29 je pristiglo iz Crne Gore. Daljim radom Selekcione komisije donijeta je odluka da se dva najuspješnija projekta iz Crne Gore predlože za finansiranje i dobiju investicije u infrastrukturu i opremu u ustanovama za stručno obrazovanje, ali i obuke i usavršavanja svih uključenih u realizaciju programa kooperativnog obrazovanja. Sredstva će biti investirana u ukupnom iznosu od 937.249 EUR.

Konzorcijum koji čine Srednja elektrotehnička škola »Vaso Aligrudic« iz Podgorice sa partnerima Bild Studio, Alicorn, Data Design, Amplitudo, i Mont-inženjering, dobio je grant u iznosu od 511.509 hiljada eura, dok je konzorcijumu Srednje mješovite škole »Danilo Kiš« iz Budve sa partnerima Hotelska Grupa Montenegro Stars, Budva, Gospoština Lux, Budva i Spencer & Hill Team, Bečići dodijeljen grant u iznosu od 425.740 hiljada eura.

Ceremoniji su prisustvovali **dr Nina Drakić**, predsjednica Privredne komore Crne Gore, **Robert Heinrich Weber**, ambasador Njemačke u Crnoj Gori, **Marija Lalatović**, direktorica, Direktorata za opšte srednje obrazovanje, stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, **Željko Uljarević**, direktor KfW Njemačke razvojne banka, Kancelarija u Crnoj Gori. Skupom je moderirao **Balša Čulafić**, koordinator projekta za RCF u ime Komorskog investicionog foruma i koordinator za saradnju sa međunarodnim organizacijama u Privrednoj komori.

Predsjednica Privredne komore dr Nina Drakić istakla je da je ovaj projekat Regionalnog fonda za izazove važan za Crnu Goru i susjedne zemlje jer nudi potrebna nova znanja, novu kadrovsku energiju, odnosno kvalifiko-

vane zaposlene i izvršioce kako bi naša ekonomija bila konkurentna.

- Privreda koja se razvija pod uticajem novih tehnologija i tržišnih zahtjeva podrazumijeva i obrazovni sistem koji se stalno unapređuje i prilagođava potrebama vremena. Digitalizacija, automatizacija, vještačka inteligencija, i drugi zahtjevi potrošača, nastaviće da traže i nameću nove kvalifikacije stručnog znanja i obrazovanja – kazala je Drakić.

Prema njenim riječima, iz dobijenih grantova unaprijediće se rad osam privrednih subjekata i dvije obrazovne ustanove iz Crne Gore, te da je ohrabrujuće što se i manje kompanije interesuju za unapređenje kadrovskih kapaciteta i saradnju sa obrazovnim ustanovama.

Pozvala je kompanije i obrazovne ustanove da apliciraju u narednim pozivima, te najavila da će se već krajem mjeseca krenuti sa aktivnostima za raspisivanje novog.

Ambasador Njemačke Robert Heinrich Weber čestitao je konzorcijumima iz Crne Gore koji su za projekte dobili grantove iz Regionalnog fonda za izazove.

Prema njegovim riječima, promocija zapošljavanja i njegovanje stručnog obrazovanja je glavni fokus u aktivnostima koje sprovodi KfW posljednjih godina, te jako važna tema kada se govori o saradnji Crne Gore i Njemačke.

- Znamo da je saradnja stručnih škola i privatnog sektora neophodna i od izuzetne važnosti. Ovo je način da se finansiraju i povežu regionalni centri za obuku i privatni sektor kako bi razvili programe koji odgovaraju potrebama ekonomije. Dobro obučena radna snaga je ključ održivog ekonomskog rasta i dugoročnog opstanka tržišta – kazao je Weber.

Ističe da Njemačka želi da podrži Crnu Goru na njenom evropskom putu, te da treba da budemo ponosni što će realizacija ovog projekta pružiti snažan doprinos kompetitivnosti crnogorskih kompanija na zajedničkom tržištu Evropske unije.

Marija Lalatović, direktorica Direktorata za opšte srednje obrazovanje, stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, kazala je da samo kroz saradnju partnera iz svijeta obrazovanja i rada, sistem stručnog obrazovanja može da slijedi potrebe privrede i pojedinca kako bi se on što bolje snašao na tržištu rada.

Ona je kazala da će rezultati ovog projekta doprinijeti daljem razvoju stručnog obrazovanja, unapređenju znanja i vještina u prioritarnim sektorima, većem zapošljavanju mladih i stvaranju novih radnih mjesta, kao i većem učešću u cjeloživotnom učenju i razvoju prenosivih

Dobro obučena radna snaga je ključ održivog ekonomskog rasta i dugoročnog opstanka na tržištu.

vještina i ključnih kompetencija.

- Elektrotehnička škola iz Podgorice »Vaso Aligrudić« i Srednja mješovita škola »Danilo Kiš« iz Budve postaće mjesta usavršavanja nastavnika i zaposlenih iz konzorcijuma, razmjene znanja, podsticanja kreativnosti i inovativnosti, rađanja novih zamisli. Drugim školama i njihovim partnerima, ovi projekti biće podsticaj da pripreme nove ili unaprijede svoje projektne predloge, te budu uspješni u narednim pozivima – istakla je Lalatović.

Prema njenim riječima ovo je prilika da pomenute škole postanu regionalni centri za učenje za mlade i odrasle, te budu mjesto cjeloživotnog učenja.

- Humana infrastruktura je najbitniji činilac ekonomskog razvoja, političke stabilnosti, napretka društva i pristupanja Evropskoj uniji – kazao je direktor KfW Njemačke razvojne banke Željko Uljarević.

On je dodao da je KfW svjesna da su radno sposobna omladina i radni ljudi izuzetno bitni, te da se sve više okreću ovakvim projektima kao što je Regionalni fond za izazove.

Uljarević je pozvao sve koji nisu dobili sredstva da za njih apliciraju u drugom krugu i iskoristite mogućnost konsultacija sa Privrednom komorom i KfW-om pri izradi projekata.

U video poruci, direktorica Elektrotehničke škole **Milanka Stanišić** kazala je da će se kroz ovaj grant omogućiti, kroz koncept kooperativnog obrazovanja, da 86 učenika obavlja praktičnu nastavu u kompanijama.

- Od RCF očekujemo i adaptaciju učionica u radionice i moderne laboratorije. Laboratorijska i oprema za IT kabinete pružice našim učenicima kvalitetnije sticanje osnovnih znanja i vještina iz oblasti elektrotehnike, kao i savremene uslove rada – navela je ona.

Doskorašnja direktorica Srednje mješovite škole »Danilo Kiš« iz Budve, **Nada Purić** kazala je da su se prijavili na projekat koji će školi donijeti adaptaciju oglednog kompleksa kabineta i biti namjenski opremljen za simulaciju rada u ugostiteljsko-turističkim objektima, kroz realizaciju vježbi i praktične nastave, te za adaptaciju i osnivanje školskog restorana i recepcije. Ona je istakla da od RCF-a očekuju stručnu podršku tokom cijelog trajanja projekta.

MOMO MEDAN, HG MONTENEGRO STARS

OBNOVITI KONCEPT DUALNOG OBRAZOVANJA

Kompanija Montenegro stars će pomagati kooperativnom učenju i obuci kako nastavnika tako i učenika. Cilj je da učenici što bolje shvate i razumiju svoje profesionalne obaveze o kojima stiču teorijsko znanje, i nauče kako da ih primijene u praksi. Sve to radnom okruženju, kako bi brže i lakše došli do posla – kazao je u intervjuu Glasniku **Momo Medan** iz Sektora ljudskih resursa Hotelske grupe Montenegro Stars, koordinator projekta i član Konzorcijuma - dobitnika granta za razvoj stručnog obrazova-

nja, Regionalnog fonda za izazove.

Hotelska grupa Montenegro Stars dio je konzorcijuma koji je dobio grant RCF-a za razvoj stručnog obrazovanja u Crnoj Crnoj Gori. Recite nam više o samom konzorcijumu i projektu, te kako ste došli na ideju da se prijavite za ovaj program?

M. Medan: Formiranje Fonda je iniciralo njemačko Savezno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ). Delegiran je Njemačkoj razvojnoj ban-

ci KfW, a glavni implementacioni partner je Komorski investicioni forum Zapadnog Balkana, zajednička inicijativa privrednih komora iz regiona.

Dualno obrazovanje je koncept koji u suštini ima tradiciju u Crnoj Gori, a koja je u jednom dugom periodu prekinuta. Ministarstvo prosvjete i nauke je obnovilo taj model obrazovanja u školskoj 2017/2018. Već na kraju te školske godine, Hotelska grupa Montenegro stars je bila među kompanijama koje su dobile zahvalnicu Ministarstva prosvjete i nauke, kao kompanija koja

Potrebno je više informisati i edukovati učenike završnih razreda osnovne škole i njihove roditelje, kako bi se popularisali programi ugostiteljskih i turističkih stručnih škola.

je uključila najviše učenika u program sticanja praktičnih vještina i obuke .

Kako godinama saradujemo sa JU SMŠ Danilo Kiš, nastavak saradnje na ovakom projektu je bio logičan. Škola dobija sredstva da adaptira prostor u kojem će učenici proći najsavremeniju obuku za sticanje praktičnih vještina. Kompanija Montenegro stars će pomagati kooperativnom učenju i obuci kako nastavnika tako i učenika. Cilj je da učenici što bolje shvate i razumiju svoje profesionalne obaveze o kojima stiču teorijsko znanje, i nauče kako da ih primijene u praksi, sve to u radnom okruženju, kako bi brže i lakše došli do posla.

Posebno smo motivisani činjenicom da je stvaranje Fonda inicirala Njemačka koja je postavila jedan od najuspješnijih modela te vrste obrazovanja i tradicionalno dobar primjer saradnje preduzeća sa državnim stručnim školama u kojima se na taj način obrazuje više od million mladih, koji tako brže dolaze do posla. Za nas koji smo obnovili model dvojnog obrazovanja- takvo iskustvo biće neprocjenjivo.

Od ukupno 29 prijava iz Crne Gore selekzione komisija je izabrala dva najuspješnija projekta za finansiranje i investicije u infrastrukturu i opremu u ustanovama za stručno obrazovanje, ali i obuke i usavršavanja svih uključenih u realizaciju programa kooperativnog obrazovanja. Na koji način ćete iskoristiti dobijena sredstva?

M. Medan: Sredstva koja su opredijeljena Fondom namijenjena su adaptaciji školskog prostora. Ostali članovi Konzorcijuma ne dobijaju novac. Naša je uloga čak da trećinu od 10% vrijednosti projekta (14 200 eura), uložimo u obuku nastavnog kadra i kooperativno učenje. Novac opredjeljen iz Fonda će se uložiti u opremanje školskog restorana, kako bi se nadovezao na kuhinju u kojoj učenici već stiču praktična iskustva iz oblasti gastronomije. Takođe, i u adaptaciju i opremanje oglednih hotelskih soba, u kojima bi se praktično pripremali za posao u hotelima. U sklopu kompleksa planirano je opremanje kabineta za obavljanje praktične nastave i vježbi iz oblasti stručnih jezika, računovodstva i administrativnog, kao i agencijskog poslovanja. Takođe, i amfiteatar,

namijenjen za gostujuća predavanja i obuke nastavnog kadra koje su i dio kooperativnog učenja, adaptiran za medijsku pismenost kao i izvođenje ogledne nastave primjenom aktivnih nastavnih metoda, koje uključuju mogućnost simuliranja realnog radnog okruženja.

Saradnja stručnih škola i privatnog sektora neophodna je i od izuzetne važnosti. Koliko i na koji način vaša kompanija doprinosi implementaciji dualnog obrazovanja kada je u pitanju praksa učenika? Da li ste ranije imali priliku da učestvujete u sličnim programima?

M. Medan: Ne samo da smo učestvovali, već smo ih i kreirali. Kad god postoji mogućnost za saradnju sa stručnim srednjim višim ili visokim školama spremni smo za saradnju. Kompanija Hotels Group Montenegro stars se praktično od svog osnivanja zalaže za obnavljanje koncepta dualnog obrazovanja. Smatrali smo da je to dio naše društvene odgovornosti. Da kao najveći privatni hotelski lanac, u praksi pokažemo da je u pitanju koncept koji je dobar i za ljude koji traže posao u turizmu i za poslodavce, ali i reputaciju samih škola koje ga primjenjuju. U prvih par godina od otvaranja, sticanje praktičnih znanja omogućili smo šticećenicima Resursnog centra za sluh i govor iz Kotora. Onda je i taj program podignut na višu ljestvicu, zahvaljujući inicijativi Gorana Milića , našeg čovjeka- iz Herceg Novog koji u Sjedinjenim Američkim Državama ima restorane u Kaliforniji. Tako su učenici stekli priliku da nakon sticanja praktičnih vještina u prvom crnogorskom resortu sa 5 zvjezdica –Splendidu , pola godine uče i žive u Kaliforniji, što je nesumnjivo uticalo i na kvalitet njihovog života. Neki od njih dobili su zaposlenje već u tzv. »špicu« sezone u Splendidu i sjajno iskoristili šansu.

Praktične obuke smo organizovali i za studente Visoke hotelijerske škole iz Beograda, a bili smo i dio projekta razmjene studenata sa stručnog odsjeka Univerziteta Donja Gorica i Prirodno-matematičkog fakulteta iz Novog Sada.

Što se tiče dualnog obrazovanja , kompanija Montenegro stars je već četiri godine starteški partner JU SMŠ »Danilo Kiš« iz Budve. Praktičnu nastavu

u objektima hotelske grupe Montenegro stars u prosjeku prođe 50 učenika različitih obrazovnih programa ugostiteljske struke (kuvar, konobar, gastronom, restorater, poslastičar i turistički tehničar). Od toga svake godine u dualnom sistemu angažujemo devet kuvara i tri poslastičara (jer se dualni sistem samo primjenjuje u trogodišnjim obrazovnim programima).

Kakvom ocjenjujete trenutnu situaciju u Crnoj Gori u realnom sektoru ? Svjesni smo sve većeg uvoza radne snage, kako bi nadomjestili nedostatak stručnog kadra. Na čemu je potrebno raditi kako bi mlade više zainteresovali za školovanje u ugostiteljsko-turističkom sektoru?

M. Medan: Situacija nije sjajna ni u regionu Jugoistočne Evrope, kao što ste primijetili osjeća se manjak stručnog i iskusnog ugostiteljskog kadra koji iz Crne Gore. Potrebno je više informisati i edukovati učenike završnih razreda osnovne škole i njihove roditelje, kako bi se popularisali programi ugostiteljskih i turističkih stručnih škola, kroz programe kao što je ovaj .

Kompanija »Montenegro Stars Hotel Group«, osnovana 2003. godine, je hotelsko preduzeće koje je vlasnik tri hotela u Crnoj Gori, na Budvanskoj rivijeri. Kako ste zadovoljni minulom turističkom sezonom i da li ste imali problema sa kvalifikovanom radnom snagom?

M. Medan: Pandemija je svakako prekinula uobičajene »puteve« radne snage. Mnogo je onih koji su se vratili jer su ostali bez posla ili uopšte nisu mogli da odu. Istovremeno, iz istih razloga smanjen je obim svih nas u ugostiteljstvu i turizmu, pa smo veći dio godine morali da radimo oslanjajući se na sopstveni kadar, dok je u sezoni zapošljavano nešto manje radnika nego inače.

Recite nam nešto više o planovima za narednu ljetnju turističku sezonu?

M. Medan: U uslovima globalne nesigurnosti i neizvjesnosti kakvoj svjedočimo - teško je bilo što dugoročno planirati . To ne znači da ne razmatramo sve opcije u mjeri mogućeg, kako bismo se prilagodili stalnoj promjeni okolnosti u kojima poslujemo.

**MOMO MEDAN, HUMAN RESOURCES DEPARTMENT OF THE
MONTENEGRO STARS HOTEL GROUP, PROJECT COORDINATOR**

DUAL EDUCATION CONCEPT IN MONTENEGRO TO BE RENEWED

It is necessary to more inform and educate students of the final grades of primary schools as well as their parents, in order to popularize programs of the hospitality and tourism vocational schools.

Montenegro Stars Hotel Group will help cooperative learning and training of both teachers and students. The goal is for students to acquire theoretical knowledge in order to better understand and realize their professional duties and learn how to perform these duties in a working environment and thus find a job faster and easier, says in the interview for Glasnik **Momo Medan**, the representative of the Human Resources Department of the Montenegro Stars Hotel Group, a project coordinator and member of the winning consortium which was awarded with a grant from the Regional Challenge Fund for vocational education.

Hotel Group Montenegro Stars is part of a consortium, which received a grant from the RCF for the development of vocational education in Montenegro. We would appreciate if you could present the consortium and the project itself. How did you come up with the idea to apply for this program?

M. Medan: The establishment of the Fund was initiated by the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ). It has been delegated to the German Development Bank KfW, while the main implementing partner is the Western Balkans 6 Chamber Investment Forum, a joint initiative of chambers of commerce from the region.

Dual education is a concept, which essentially has had a tradition in Montenegro but was broken for a long time. The Ministry of Education and Science renewed this model of education in the school year 2017/2018. At the end of that school year, the Montenegro Stars Hotel Group was among the companies, which received a letter of gratitude from the Ministry of Education and Science, as the company engaging the most students in the program of acquiring practical skills and training.

As we have been cooperating with the Combined Secondary School Danilo Kiš for years, the continuation of the cooperation on this project was the logical thing to do. The school receives funds to adapt the space where students will undergo the most modern training in order to acquire practical skills. Montenegro Stars will support cooperative learning and training for both teachers and students. The goal is for students to acquire theoretical knowledge in order to better understand and realize their professional duties and learn how to perform these duties in a working environment and thus find a job faster and easier.

We are especially motivated by the fact that the creation of the Fund was initiated by Germany - a country which has set one of the most su-

ccessful models of this type of education and is traditionally a good example of cooperation between companies and public vocational schools, which resulted in the education of more than a million young people, who thus get a job faster. Such an experience will be invaluable for us who renewed the model of dual education.

Out of 29 applications from Montenegro, the selection committee has chosen the two most successful projects for financing and investing in infrastructure and equipment in vocational education institutions, as well as training and development of all actors involved in the implementation of cooperative education programs. How will you utilize the obtained funds?

M. Medan: The funds allocated by the Fund are intended for the adaptation of school space. Other members of the Consortium do not receive money. Our role is to invest even a third of 10% of the project value (14,200 euros) in teacher training and cooperative learning. The money allocated from the Fund will be invested in equipping the school restaurant, in order to build the extension to the kitchen, where students are already gaining practical experience in the field of gastronomy. These funds will also be invested in the adaptation and equipping of mock-up rooms, which would serve for preparation of students for work in hotels. Within the complex, it is planned to equip the cabinet for practical classes and exercises in the field of foreign languages, accounting as well as administrative and travel agency business. We also plan to equip amphitheatre, intended for guest lectures and teacher trainings, which are part of cooperative learning, adapted for media literacy and demonstration lessons by using active learning methods, which include the opportunity for simulation of a real work environment.

Cooperation between vocational schools and the private sector is necessary and extremely important. To what extent has your company contributed to the implementation of dual education when it comes to student practice? Have you ever had the opportunity to participate in similar programs?

M. Medan: Not only did we participate, but we also created similar programs. Whenever we have the opportunity to establish cooperation with vocational high schools or post-secondary schools, we are ready to take that opportunity. Hotels Group Montenegro Stars has been practically committed to renewing the concept of dual education since its establishment. We consider it the part of our social responsibility. As the largest private hotel chain, we wanted to

show that this concept is good for people looking for jobs in tourism and for employers, but also the reputation of the schools applying this model of education. During the first few years since the opening, we provided the opportunity for the residents of the Resource Centre for Education and Rehabilitation of Children and Youth with Hearing and Speech Impairments from Kotor to acquire practical knowledge. This program was raised to a higher level as well, thanks to the initiative of Mr. Goran Milić from Herceg Novi, who has restaurants in California in the United States. After acquiring practical skills in the first Montenegrin 5-star resort – Splendid, the students gained the opportunity to study and live in California for half a year, which undoubtedly affected their quality of life. Some of them got jobs in Splendid during the so-called »peak« of the season and took that chance excellently.

We also organized practical trainings for students of the College of Hotel Management in Belgrade, and we were also part of a project referring to student exchange from the University of Donja Gorica and the Faculty of Sciences in Novi Sad. As far as dual education is concerned, the company Montenegro Stars has been a strategic partner of the PI Combined Secondary School »Danilo Kiš« from Budva for four years. On average, 50 students from various educational programs in the field of hospitality industry (chef, waiter, gastronomy, restaurateur, confectioner and tourism technician) take practical classes in the facilities of the Montenegro Stars Hotel Group. Every year we engage nine chefs and three confectioners in the dual system (because the dual system is only applied in three-year educational programs).

How do you assess the current situation in Montenegro in the real sector? We are aware of the growing engagement of foreign labour force, in order to compensate for the lack of professional staff. What needs to be done in order to arouse the interest of young people in education in the hospitality and tourism sector?

M. Medan: The situation is not great in the region of Southeast Europe either. As you have noticed, there is a lack of professional and experienced staff from Montenegro in the hospitality industry. It is necessary to inform and educate the students of the final grades of primary school and their parents, in order to popularize the programs of hospitality and tourism vocational schools, through programs such as this one.

Montenegro Stars Hotel Group, founded in 2003, is a hotel company which owns three hotels in Montenegro on the Budva Riviera. How satisfied are you with the last tourist

season and did you have any problems with a qualified labour force?

M. Medan: The pandemic has certainly interrupted the usual »paths« of the labour force. There are many who returned, because they lost their jobs or could not leave at all. At the same time, for the same reasons, the number of employees in hospitality and tourism was reduced, so we had to rely on our own staff most of the year, while during the season we employed slightly fewer workers than usual.

We would appreciate if you could tell us a bit more about the plans for the next summer tourist season.

M. Medan: In the conditions of global insecurity and uncertainty we are witnessing, it is difficult to make plans in the long run. Nevertheless, we consider all possible options, in order to adapt to the constantly changing circumstances in which we operate.

Ponosni smo što je upravo Job Booster VET4All jedan od dva nagrađena projekta iz Crne Gore, budući da je na konkurs pristiglo čak 205 prijava iz šest zemalja Zapadnog Balkana.

NENAD NOVOVIĆ, IZVRŠNI DIREKTOR KOMPANIJE AMPLITUDO

OBRAZOVANJE MLADIH DANAS – NAŠ USPJEH SJUTRA

Unapređenje sektora proaktivnom implementacijom savremenih tehnologija, generisanje novih kadrova, ulaganje u infrastrukturu i uspostavljanje jačeg sistema podrške inovativnih projekata – to ukratko čini suštinu razvoja (našeg) ICT ekosistema.

Poseban fokus kao kompanija, a i udruženo sa partnerima stavljamo na stručno obrazovanje kao jedan od ključnih faktora svakog progressa. Zato je posebno važno što je početkom februara tekuće godine konzorcijum koji čine Elektrotehnička škola »Vaso Aligrudić«, kompanije klastera ICT Cortex – Alicorn, Bild studio, Data Design i naravno Amplitudo, te preduzeće Mont inženjering dobio grant u iznosu od 511.509 hiljada eura za realizaciju projekta Job Booster VET4All.

Sredstva su dodijeljena u okviru konkursa koji je realizovao Regional Challenge Fund upravo za razvoj stručnog obrazovanja, unapređenje znanja i vještina u prioritetnim sektorima, veće zapošljavanje mladih i stvaranje novih radnih mjesta. Ponosni smo što je upravo Job Booster VET4All jedan od dva nagrađena projekta iz Crne Gore, budući da je na konkurs pristiglo čak 205 prijava iz šest zemalja Zapadnog Balkana. Sredstva će biti usmjerena na modernizaciju učionica, odnosno njihovu adaptaciju u radionice i moderne laboratorije, ali i unapređenje nastavnog plana. U fokusu projekta je i segment razvoja kooperativnog obrazovanja, te će 86 srednjoškolaca dobiti priliku da obavlja praksu u kompanijama članicama konzorcijuma, kako bi što uspješnije

odgovorili na zahtjeve tržišta rada. Finansijska podrška predstavlja dakle stepenicu više na našoj ljestvici, budući da smo se do sada dominantno fokusirali na mlade visokoškolce. Došlo je vrijeme i za naše srednjoškolske talente.

Implementacijom ovih aktivnosti Amplitudo, u okviru ICT Cortexa, polako ide ka ostvarenju vizije koja nas je udružila – digitalizacija crnogorskog društva, privrede i javne uprave; povećanje izvoza intelektualnih usluga i digitalnih proizvoda i svakako edukacija. U tom su pravcu orijentisane i druge naše zajedničke aktivnosti. Tako je Cortex sa Univerzitetom Crne Gore i Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija nedavno potpisao Sporazum o saradnji na realizaciji programa obrazovanja i projekata u oblasti IT sektora. Planirano je da se uspostave obrazovni moduli u skladu sa potrebama tržišta i IT industrije, te omogućiti njihovo uspješno sprovođenje. Krajnji cilj predstavlja izgradnja Regionalnog centra izvrsnosti za unapređenje digitalnih vještina, koji bi bio uspješan primjer saradnje akademskog, privatnog i javnog sektora. Naravno, u svemu ovome vodimo računa o ravnomjernoj teritorijalnoj integraciji, te nije zapostavljen ni sjever Crne Gore. Recimo, samo u kurseve klastera koje realizujemo mi kao članice, strateški smo uključili 300 učenika iz deset škola sjevernih opština (Bijelo Polje, Berane, Nikšić, Pljevlja, Rožaje).

Amplitudo se već godinama strateški pozicionira kao aktivan edukator i generator stručnih kadrova. To činimo

dominantno kroz Amplitudo akademiju na kojoj besplatno obučavamo mlade u domenu programiranja, marketinga, grafičkog dizajna, game dizajna i developmenta i upravljanja projektima. Do sada smo realizovali preko 15 obuka, obučili preko 480 polaznika, a zaposlili čak 27. Zašto nam je to važno? Zato što su naši ljudi naš najdragocjeniji resurs. Njihovo obrazovanje danas – naš uspjeh sutra. I to je princip kojim se vodimo u svakom segmentu našeg djelovanja. Tako se Amplitudo, uz pomoć startup inkubatora, Digital Dena i projekata koje oni realizuju povezuje sa EPIC games na polju obrazovanja u domenu razvoja i dizajna video igara.

Akademija je od februara ove godine licencirana privatna ustanova za obrazovanje odraslih. Licencu je, nakon kompleksne procedure izdalo Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, nakon čega je uspješno upisana i u Centralni registar pravnih subjekata Crne Gore. Stoga će polaznici koji nadalje budu završavali obuke za web i mobile development pod okriljem Amplitudo edukativnog centra dobijati zvanični sertifikat.

U svijetu inovacija digitalne kompetencije su od presudnog značaja. Ulažući u obrazovanje stvaramo preduslove da se u narednih nekoliko godina poveća baza ljudi koji vladaju digitalnim vještinama, jer koliko god ih je na tržištu, dinamika širenja industrije je takva da su svi su odmah zapošljivi. Sve je dakle u službi digitalizacije koja je postala jedan od glavnih imenitelja svakog zdravog sistema; a ka tome težimo.

KRIZA ĆE UTICATI NA TURIZAM I PRILIV INVESTICIJA

Prvredna komora smatra da trenutna situacija zahtijeva uključenost svih ekonomskih činilaca, države i privrede, jer je to jedini siguran recept za uspješno suprotstavljanje ekonomskoj krizi.

Očigledno je da rat u Ukrajini već prvih sedmica pokreće ekonomsku krizu čije se posljedice u ovom trenutku ne mogu pretpostaviti, niti je moguće dati realne projekcije negativnog uticaja na privredna kretanja koja nažalost ne mogu zaobići ni Crnu Goru.

Rusija je najveći proizvođač nafte, naftnih derivata i prirodnog gasa koji zauzimaju značajno mjesto u proizvodnim troškovima evropske industrije. Stoga nema dileme da će dešavanja u Ukrajini uticati na rast cijena energenata, što će se preliti na robe i usluge u svim sektorima privrede.

Poremećaji u lancima snabdijevanja prouzrokuju rast cijena sirovina i osnovnih životnih namirnica. U prilog ovome govori i činjenica da Rusija i Ukrajina na svjetsko tržište izvoze 30% pšenice i 70% suncokretovog ulja i proizvoda od ulja.

Kada govorimo o spoljnotrgovinskoj razmjeni sa Rusijom i Ukrajinom može se reći da aktuelna kriza neće značajnije uticati na crnogorsku ekonomiju, jer je udio ovih zemalja u spoljnoj trgovini na niskom nivou. S druge strane, rat u Ukrajini može uticati na pad privredne aktivnosti u Crnoj Gori, naročito ako se ima u vidu podatak da je u prethodnoj godini iz Rusije investirano 165 miliona eura, što predstavlja 18,3% ukupnog priliva stranih direktnih investicija.

Izvjesno je da ćemo ovog ljeta imati manje turista iz Rusije i Ukrajine. U prethodnoj godini svako peto noćenje inostranih turista u našoj

zemlji odnosilo se na goste iz ovih zemalja. Može se zaključiti da će dešavanja u Ukrajini ostaviti posljedice na turističku privredu Crne Gore. Našu ponudu moramo dodatno usmjeriti na privlačenje gostiju sa alternativnih, prije svega zapadnih i centralno evropskih tržišta, a zatim i tržišta regiona.

Mišljenja smo da izvršna i zakonodavna vlast moraju naći održiva rješenja u novonastalim okolnostima. Jedan od prvih koraka trebao bi biti umanjene cijena nafte i naftnih derivata - što je mehanizam koji stoji na raspolaganju državi kroz odricanje dijela budžetskih prihoda.

Razumjeli smo da je i potencijalno donošenja zakona o privremenim mjerama za ograničavanje cijena proizvoda još jedan način pomoći potrošačima, ali se njegova operacionalizacija treba posmatrati i u kontekstu očuvanja privredne aktivnosti i rentabilnosti proizvođača i trgovaca. Sam efekat na potrošače nije dovoljan u vremenu izražene potrebe za stabilizacijom tržišta i ekonomije. Dakle, država treba da povede računa o poziciji privrednika kako bi ekonomija nastavila stabilno da funkcioniše.

Privredna komora apeluje na Vladu i Skupštinu da se prilikom donošenja odluka koje se odnose na suzbijanje posledica aktuelne ekonomske krize uvažava sloboda preduzetništva, kao jedno od Ustavom zagarantvanih ekonomskih prava. Smatramo da trenutna situacija zahtijeva uključenost svih ekonomskih činilaca, države i privrede, jer je to jedini siguran recept za uspješno suprotstavljanje ekonomskoj krizi.

EUROCHAMBRES

PODRŠKA UKRAJINI U NAJTEŽIM VREMENIMA

Eurochambres najoštrije osuđuje vojnu agresiju Rusije na Ukrajinu. Prvenstveno, ova ničim izazvana invazija suverene države dovodi u opasnost bezbjednost Ukrajinaca, kao što već sa žaljenjem možemo da konstatujemo.

Evropska mreža komora izražava snažnu podršku i solidarnost prema kolegama u Privrednoj i industrijskoj komori Ukrajine, prema preduzetničkoj zajednici zemlje i prema svim građanima Ukrajine. Ova agresija je takođe ozbiljna prijetnja evropskoj bezbjednosti i stabilnosti u širem smislu. Kao panevropska asocijacija privrednih i industrijskih komora, koja ima svoje članice ne samo u Ukrajini već i u Rusiji, Eurochambres je uvjeren da trgovina povezuje ljude, prevazilazeći političke ili kulturne barijere, povećavajući prosperitet i jačajući bezbjednost. Ali trgovina se oslanja na međunarodni poredak zasnovan na pravilima, koji postupci Rusije opasno narušavaju.

Komore podržavaju čvrst i veoma važan odgovor Evropske unije, uključujući ekonomske sankcije, na ovaj jednostrani čin rata Rusije.

Sankcije EU se zaista uvode u koordinaciji sa međunarodnim partnerima. Eurochambres poziva da se ove mjere sprovode na fokusiran i efikasan način koji minimizira kolateralnu štetu po evropsku ekonomiju. Ne treba zanemariti činjenicu da je Evropa u cjelini još u ranoj fazi ekonomskog oporavka nakon pandemije, niti zanemariti uticaj rastućih troškova energije i poremećaja lanca snabdijevanja na naše kompanije.

Nacionalne komore pružaju neophodne savjete i pomoć kompanijama aktivnim u regionu i mnoge su u kontaktu sa Ukrajinskom komorom kako bi pružile podršku. Takođe pozivamo vladine institucije da zaštite preduzeća i kritičnu infrastrukturu od potencijalnih protivmjera, kao što su sajber napadi, dok komore rade sa članovima kako bi osigurale da ostanu na oprezu u odnosu na takve prijetnje.

Uvjerenje da smo zajedno jači bila je srž evropskog projekta od kraja Drugog svjetskog rata. Ovo uvjerenje mora da oblikuje naš odgovor na postupke Rusije i naše napore da podržimo Ukrajinu u ovim najtežim vremenima.

Privredna komora Crne Gore izražava snažnu podršku i solidarnost prema kolegama u Privrednoj i industrijskoj komori Ukrajine, prema privrednoj zajednici i svim građanima Ukrajine.

Skupštine

2022. godinu

planu

i rokovima

**OLIVERA DOKLESTIĆ, DIREKTOR PREDUZEĆA »VODOVOD I
KANALIZACIJA« HERCEG NOVI**

**STRUČNIM
RUKOVOĐENJEM I
SA ZADOVOLJNIM
RADNICIMA DO
DOBRIH REZULTATA**

PRIVREDNA
KOMUNALNA
GRADNE GOBRE

Olivera Doklešić, direktor preduzeća »Vodovod i kanalizacija« d.o.o Herceg Novi po zanimanju je građevinski inženjer hidrotehničkog smjera. Studirala je i diplomirala na Građevinskom fakultetu u Beogradu, a postdiplomske studije završila na ACIMSI-u Univerziteta u Novom Sadu i stekla diplomu magistra zaštite životne sredine – za zaštitu voda. Doktorand je na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, a naziv njene doktorske teze je »Upravljanje vodovodnim sistemima u primorskom regionu primjenom indikatora performansi«. Od prvog zaposlenja (1998. godine) uvijek je radila u struci, kao inženjer, planer, projektant i/ili inženjer zaštite životne sredine, osim tri godine (2000-2003) kada je bila angažovana u lokalnoj upravi u Herceg Novom, u sektoru društvenih djelatnosti. Član je Inženjerske komore Crne Gore, sa licencama za planiranje, projektovanje i izradu elaborata procjene uticaja na životnu sredinu. Bavi se stručnim i naučnim radom i učestvuje na konferencijama o vodama, komunalnoj privredi i građevinskoj struci. Član je Skupštine Privredne komore Crne Gore i aktivno doprinosi unapređenju poslovnog ambijenta u državi.

- U političkom smislu ne pripadam ni jednoj partiji, niti sam ikada pripadala. U »Vodovod i kanalizacija« d.o.o. došla sam iz privrede, iz sopstvene firme, u kojoj sam se bavila izradom planske i projektne dokumentacije i zaštitom životne sredine. Posvećena sam preduzeću u kojem sam zaposlena na mjesto izvršnog direktora, od septembra 2017. godine – kazala je Doklešić Glasniku Privredne komore.

Gospođo Doklešić, ocijenite situaciju u preduzeću »Vodovod i kanalizacija« d.o.o. Herceg Novi u vrijeme kada ste preuzeli dužnost direktora.

O. Doklešić: Preuzela sam »Vodovod« bez ikakvih uputstava mojih prethodnika, direktora, tj. bez primopredajne dužnosti. To znači da sam u narednom periodu sama upoznavala kolektiv, i način funkcionisanja složenog sistema snabdijevanja vodom i kanalizacije. Brzo sam shvatila da teorija iz planiranja prostora i projektovanja su jako daleko od prakse i »živih« problema sa kojima se suočava tehnička operativna jednog komunalnog preduzeća, poput hercegNovskog VIK-a. Herceg Novi je turistički grad i turistička privreda zavisi od kontinualnog snabdijevanja vodom. Na upravljanje sam dobila vodovodni sistem sa mnogo manjkavosti, mnogo oštećenja, velikim tehničkim gubicima vode, koji su daleko premašivali 80% od ukupne količine vode koja se ubacivala u sistem, tokom cijele godine. To je naročito bilo upitno tokom ljeta, kada je značajno povećana potrošnja, pa je svaki manjak vode sa daleko

težom pozadinom, nego van sezone ili u nerurističkim sredinama. Mnogi su pamtili Herceg Novi po ljetnjim restrikcijama vode, koje su trajale sve do ljeta 2016. Ljeta 2016 i 2017. hercegNovski vodovod je preuzimao tokom ljeta količine vode iz Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje, čime je kompenzovao sopstveni nedostatak vode. Međutim, preuzimana voda iz RV CG bila je zaslanjena i preskupa. Istina, ništa nema cijenu preko ljeta ako treba zadržati turiste. To je bila filozofija tadašnjeg upravljačkog tima »Vodovoda«.

Stupanjem na dužnost tog septembra 2017. godine, kao prvo, preuzela sam sve zaposlene koje sam zatekla, na radnim mjestima i funkcijama. Održavanja objekata Vodovoda skoro da nije ni bilo, zapušteni rezervoari, pumpne i hidroforske stanice, a gro kvarova na cijevnoj mreži vodovoda ostavljan je da se popravlja pred samu ljetnju sezonu. Vozni park je bio vrlo diskutabilan zbog starosti.

Koji su bili najveći izazovi sa kojima ste se susreli?

O. Doklešić: Najveći problem bili su enormno veliki tehnički gubici na mreži, koji su zahtijevali ozbiljan pristup, prvo u analiziranju stanja i razloga nastajanja gubitaka, a onda i njihovo rješavanje. Zajedno sa kolegama iz radnih jedinica »vodovodna mreža« i »elektromehaničko održavanje« počeli smo da smanjujemo tehničke gubitke, odnosno, neobračunatu vodu, kao i potrošnju električne energije. Potrošnja električne energije je prvi direktni pokazatelj smanjenja gubitaka vode na mreži. Naravno, mjerači protoka na ulaznom cjevovodu u sistem, kao i mjerači na unutrašnjim djelovima sistema, sa redovnim mjerenjima stanja u noćnoj i vršnoj dnevnoj potrošnji i stalne komparacije, počeli su da daju egzaktno rezultate o smanjenju gubitaka vode.

Pamtimo da je Herceg Novi u prošloj deceniji imao problema sa vodosnabdijevanjem i restrikcijama tokom ljetnje sezone. Kako ste se izborili sa ovom situacijom?

O. Doklešić: Sve što radimo fokusirano je na ljetnju sezonu. Herceg Novi je sve do ljeta 2015. imao ljetnje restrikcije vode, a 2016. i 2017. godine preuzimao količine vode iz RV CG za kompenzaciju nedostajućih količina. Već od ljeta 2018 nijesmo više imali ljetnje restrikcije vode, niti je uzimana voda iz Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje. Sve ovo vrijeme je dotok količine vode u hercegNovski sistem, tokom jula i avgusta, isti, između 500 i 550 l/s.

Šta se dogodilo od 2018. godine? Smanjeni su gubici vode u sistemu za nekih 10%. Naravno, oni su i dalje veliki, ali se intenzivno radi na ovom problemu i za sada je dovoljno vode pre-

Fiskalnu 2021. godinu završavamo sa dobiti od 134.000 eura. U 2020 i 2021. godini preduzeli smo i neke značajne investicije. Idemo dalje ka još boljim rezultatima, kaže Doklešić.

ko ljeta da nije potreban ni eksterni dotok (iz RV CG) niti uvođenje restrikcija. VIKHN je podigao operativni nivo na vodovodnoj mreži tako da je za prva 24 sata od dojava kvara stepen popravljivanja čak 85%. Brzina reagovanja u popravkama je ključna stavka za smanjenje gubitaka vode u sistemu. »Vraćanjem« u sistem vode iz kvarova zapravo povećavamo količinu vode u sistemu. Takođe, operativna spremnost za sanaciju kvarova jednaka je tokom cijele godine. Radnici su u svako doba dana spremni da izađu na teren i popravljaju. Visoko operativni nivo leži u dobroj motivisanosti radnika, a visok stepen motivisanosti leži u redovitosti plata, kao i isplati prekovremenih sati, pa i stimulansa. Na radnicima vodovodne i kanalizacione mreže leži poslovanje VIK-a. Izuzetno to poštujem kao rukovodilac i jako sam svjesna činjenica da njima dugujemo zahvalnost za smanjenje gubitaka vode u sistemu i kontinuirano snabdijevanje vodom.

Da li vodovodni sistem Herceg Novog može da odgovori ubrzanom urbanističkom razvoju grada?

O. Doklešćić: Naš vodovodni sistem je veoma složen, ali i dosta loš i u »zavadi« sa urbanističkim razvojem, na velikom potezu glavnih i sekundarnih cjevovoda. Naime, urbanistički razvoj nije pratio razvoj hidrotehničke infrastrukture, pa je vodovodni sistem ostao na istom stepenu funkcionisanja kakav je izgrađen prije 40 godina. Od tada se grad brojem stalnih stanovnika udvostručio, a turistička privreda, zahvaljujući novim objektima za apartmanski turizam, postala mnogo jača, posebno rivijera od Zelenike do Kamenara, sa velikim brojem apart hotela, Porto Novim, i tri velika hotela sa preko 1.000 ležaja. Rezervoaru »Zmijice« kao regulatoru snabdijevanja na rivijeri, posvetili smo veliku pažnju, u minulom vremenu, a minimalni noćni protoci govori o značajnoj uštedi u potrošnji vode, tj. NRW (neobračunate vode).

Na koji način ste još unaprijedili rad preduzeća?

O. Doklešćić: Uveli smo nove radne jedinice (mogu reći da je to moja inicijativa) za Održavanje objekata i projektovanje. Imamo u sistemu 16 rezervoara, koji su bili potpuno zapušteni, zarasli u korov, bez oznaka i tabli upozorenja kao objekti od javnog i bezbjedonosnog interesa. Sad već stavljamo ograde, kapije, farbamo, krečimo, radimo izolacije, stavili smo table o zabrani prilaska, snimanja i td. Jer to su objekti od visokog bezbjedonosnog interesa i moraju tako da budu i tretirani

Obnovili smo cijeli vozni park: preko tendera smo kupili fekalnu cistjenu i dva manja kamiona. Kupili smo i mala vozila za službe dispe-

čera, detekcije, vodovodne i kanalizacione mreže i za FS »Mojdež«. Sređen je magacin i ima trostuku kontrolu ulaza i izlaza materijala. Vozni park je bio dotrajaao, jer su kamioni i građevinska mehanizacija, i kad su kupljeni prije deset i više godina, već bili dosta istrošeni, a mala (putnička vozila) su u prosjeku imala 500.000 pređenih kilometara.

Za radnike na vodovodnoj i kanalizacionoj mreži, u našem pogonu u Zelenici napravljena su kupatila. Takođe, imamo svoju perionicu odjeće i sušaru. Za Svjetski dan voda proglašavamo najboljeg radnika i nagrađujemo ga. To je lijep vid stimulacije i podstreka za dalji rad.

Takođe, ispoštovali smo EVROPA SAD program i značajno podigli plate. Plate sa porezima i doprinosima redovno isplaćujemo. Nema kašnjenja.

Fiskalnu 2021. godinu završavamo sa dobiti od 134.000 €. U 2020 i 2021. godini preduzeli smo i neke značajne investicije, poput sanacije glavnog čeličnog cjevovoda u Konavlima, DN 700 mm (investicija od skoro 200.000 €) koji je već nekoliko godina ugrožen ispadom gabiona. Pošto nismo mogli da čekamo investiranje Opštine iz kapitalnog budžeta, a ni države, morali smo sami da krenemo u realizaciju sanacije. Takođe, postavili smo više od 4,4 km nove vodovodne mreže samo u 2021 godini, a 2.426 intervencija na mreži. I prošlu godinu, 2020. koja je sva bila pod kovid stresom i smanjenim brojem turista na svega 15% završili smo sa nekih 30.000 € dobiti.

Idemo dalje ka još boljim rezultatima.

Kako ocjenjujete svoj dosadašnji rad u Vodovodu i kanalizaciji Herceg Novi?

O. Doklešćić: Jako mi je važno šta će ostati iza mene i da su radnici u kolektivu zadovoljni na poslu, da nemaju stres, da rade s osjećajem slobode, jer to pobuđuje želju da učine više i bolje. Ipak, ono što očekujem od svih njih jeste savjesno i odgovorno obavljanje posla. Kad kažem slobode, ne mislim na anarhistično ponašanje da radi ko šta želi, nego mislim na slobodu u okviru radnih zadataka, radnih timova, sa istinskim osjećajem pripadnosti firmi kao poslovnoj porodici, gdje se svakom radniku cijene inicijative za unapređenje rada i efekata rada, a on sam želi da pruži sopstveni doprinos napretku. Jer jedino tako, s osjećajem pripadnosti kolektivu, od vrha do dna, od mene kao direktora do najnižeg radnog mjesta po hijerarhiji, otklanjaju se nedostaci i manjkavosti, lične negativne aspiracije. Jedino se zajedništvom i pregalaštvom sa čistim radom, a ne nikako ličnim i pojedinačnim interesima, ostvaruje dobit za preduzeće.

OLIVERA DOKLESTIĆ, CEO OF THE COMPANY »HERCEG NOVI WATERWORKS AND SEWERAGE«

COMPETENT MANAGEMENT AND SATISFIED EMPLOYEES KEY TO GOOD RESULTS

Olivera Doklešć, CEO of the company »Herceg Novi Waterworks and Sewerage d.o.o«, is a civil engineer by profession with a specialty in hydrotechnical engineering. She studied and graduated from the Faculty of Civil Engineering in Belgrade, completed her postgraduate studies at ACIMSI at the University of Novi Sad and obtained a master's degree in environmental protection - for water protection. She is a doctoral student of the Faculty of Technical Sciences at the University of Novi Sad, and her doctoral thesis is entitled »Management of

Water Supply Systems in the Coastal Region by Applying Performance Indicators«. Since her first employment (in 1998) she has always worked in the field of expertise, as an engineer, planner, project designer and/or environmental engineer, except for three years (2000-2003) when she was engaged in local government in Herceg Novi, in the sector of social activities. She is a member of the Chamber of Engineers of Montenegro and holds licenses for planning, design and development of environmental impact assessment studies. She is engaged in professional and scientific work and participates

We are ending fiscal year of 2021 with a profit of EU 134,000. In 2020 and 2021, we had some significant investments. Now, we move on to achieving even better results, says Ms. Doklešć.

in conferences dedicated to water, communal economy and construction issues. She is a member of the Assembly of the Chamber of Economy of Montenegro and strongly contributes to the improvement of the business environment in the country.

- In terms of the politics, I am not a member of any political party, nor have I ever been. I came to work in the »Waterworks and Sewerage doo« as a businesswoman, from my own company, where I was engaged in the development of planning and project documentation and environmental protection. I have been dedicated to the company where I have been employed as the executive director since September 2017, says Ms. Doklešćić in the interview for Glasnik, the magazine of the Chamber of Economy of Montenegro.

Ms. Doklešćić, we would appreciate if you could assess the situation in the company »Herceg Novi Waterworks and Sewerage doo« at the time when you took over the position of a director?

O. Doklešćić: I took over the position of CEO in the company »Waterworks and Sewerage« without any instructions from my predecessors, the director, i.e. without handover duty. This means that in the period which was ahead of me, I went through getting to know the employees, and the way the water supply and sewerage system works all on my own. Soon I realized that theories from spatial planning and design are far away from the practice and »real« problems faced by the technical department of a utility company, such as the »Herceg Novi Waterworks and Sewerage«. Herceg Novi is a tourist city and the tourist business community depends on a continuous water supply.

I was given the management of a water supply system with many shortcomings, a lot of damage, large technical water losses, which by far exceeded 80% of the total amount of water that was pumped into the system, throughout the year. This was especially questionable during the summer, when consumption increased significantly, so every water shortage causes larger problems than during the off-season or in non-tourist areas. Many remembered Herceg Novi by the summer water restrictions, which lasted until the summer of 2016. In 2016 and 2017, the »Herceg Novi Waterworks and Sewerage« took over the amounts of water from the Regional Waterworks for the Montenegrin Coast during the summer, thus compensating for its own water scarcity. However, the water taken from Regional Waterworks for the Montenegrin Coast was saline and too expensive. Although, nothing is priced over if you need to keep tourists during the summer season. This was the philosophy of the then »Waterworks and Sewerage« management team.

When I took office in September 2017, firstly, I took over all the employees I encountered there on their jobs and positions. There was almost no maintenance of the Waterworks facility, while tanks, pumping and hydrophore stations were abandoned, and most of the failures in the pipeline network of the waterworks were left to be repaired just before the summer season. The vehicle fleet was very debatable due to age.

What were the biggest challenges you faced?

O. Doklešćić: The biggest problems were the enormous technical losses on the network, which required a serious approach, first in analyzing the situation and the reasons for the losses, and then solving them. Together with colleagues from the departments »Water Supply Network« and »Electromechanical Maintenance«, we began to reduce technical losses, that is, non-revenue water, as well as electricity consumption. Electricity consumption is the first direct indicator of reducing water losses in the network. Of course, flow meters on the inlet pipeline into the system, as well as meters on the internal parts of the system, with regular measurements of night and peak daily consumption and constant comparisons, began to produce exact results on the reduction of the water losses.

We remember that in the last decade Herceg Novi had problems with water supply and restrictions during the summer season. How did you cope with this situation?

O. Doklešćić: Everything we do is focused on the summer season. Until the summer 2015, Herceg Novi had summer water restrictions, and in 2016 and 2017 it took over the quantities of water from Regional Waterworks for the Montenegrin Coast to compensate for the missing quantities. As early as the summer of 2018, we no longer had summer water restrictions, nor was water taken from the Regional Waterworks for the Montenegrin Coast. During all this time, the inflow of water into the Herceg Novi system, during July and August, has been the same, between 500 and 550 l/s.

What has happened since 2018? Water losses in the system are reduced by some 10%. Of course, they are still large, but we have intensively worked on solving this problem and for now there is enough water over the summer that neither external inflow (from Regional Waterworks for the Montenegrin Coast) nor the introduction of restrictions are needed. »Herceg Novi Waterworks and Sewerage« has raised the operational level on the water supply network, so that in the first 24 hours after the fault was reported, the degree of repair was as much as 85%. The speed of response in repairs is key to reduce water losses in the system. By »returning« water

from faults to the system, we are actually increasing the quantity of water in the system. The operational readiness for repairing faults is the same throughout the year as well. The workers are ready to go out on the field and make repairs at any time of the day. The high operational level lies in the good motivation of employees, while the high degree of motivation depends on the regularity of salaries, as well as on the payment of overtime hours, even stimulus. The work of »Waterworks and Sewerage« rests on the employees of the water supply and sewerage network. As a manager, I highly respect that and I am very aware of the fact that we owe them gratitude for reducing water losses in the system and continuous water supply.

Can the water supply system of Herceg Novi respond to the accelerated urban development of the city?

O. Doklešić: Our water supply system is very complex, but also quite bad and »in conflict« with urban development, on a large stretch of main and secondary pipelines. Namely, the urban planning did not follow the development of hydro-technical infrastructure, so the water supply system remained at the same level of functioning as it was 40 years ago. Since then, the city has doubled in number of permanent residents, and the tourism sector, thanks to new apartment tourism facilities, has become much stronger, especially the Riviera from Zelenika to Kamenari, with a large number of apart hotels, Porto Novi, and three large hotels with over 1,000 beds. In the previous period, we have paid a lot of attention to the »Zmijice« reservoir as a regulator of supply on the Riviera, and the minimum night flows reflect the significant savings in water consumption, i.e. NRW (non-revenue water).

How else have you improved the work of the company?

O. Doklešić: We have introduced new operative units (I can say that this is my initiative) for facility maintenance and design. We have 16 tanks in the system, which were completely neglected, overgrown with weeds, without signs and warning boards as objects of public and security interest. Now we are putting up fences, gates, painting, doing insulation, we have put up signs prohibiting access, video surveillance, etc. because these are objects of high security interest and must be treated that way.

We renewed the entire vehicle fleet: we bought a sewage tanker truck and two smaller trucks through a tender. We also bought small vehicles for the services of dispatchers, detection, water supply and sewerage networks and for FS »Mojdež«. The warehouse has been cleaned and has triple control of material inputs and

outputs. The vehicle fleet was worn out, because trucks and construction machinery, even when they were bought ten or more years ago, were already quite worn out, and small (passenger vehicles) had already been passed an average of 500,000 kilometres. Bathrooms have been made for workers on the water supply and sewerage network in our plant in Zelenika. We also have our own laundry and dryer. For the World Water Day, we proclaim and reward the best employee. It is a appreciable form of stimulation and encouragement for further work.

We also adhered to the EUROPE NOW program and significantly raised salaries. We pay salaries with taxes and contributions regularly. There are no delays.

We ended the fiscal year 2021 with a profit of EUR 134,000. In 2020 and 2021, we undertook some significant investments, such as the rehabilitation of the main steel pipeline in Konavle, DN 700 mm (investment worth almost EUR 200,000), which has been threatened by a gation damage for several years. Since we could not wait for the Municipality's investments from the capital budget, nor the state's, we had to start the rehabilitation ourselves. We have also installed more than 4.4 km of new water supply network in 2021, and made 2,426 interventions on the network. And last year, which was marked with Covid stress and the reduced number of tourists to only 15%, we ended up with a profit of around EUR 30,000. Yet, we move on to achieving even better results.

How do you assess your work so far in the Herceg Novi Waterworks and Sewerage?

O. Doklešić: For me it is very important what I will left behind and that the employees in the company are satisfied at work, that they have no stress, that they work with a sense of freedom, because it arouses the desire to do more and be better. However, what I expect from all of them is conscientious and responsible work.

When I say freedom, I do not mean anarchist behaviour where everyone does what he/she wants, but I mean freedom within work tasks, work teams, with a true sense of belonging to the company as a business family, where initiatives of every worker to improve work and effects are appreciated, and where they themselves want to make their own contribution to the progress of the company. Because only in this way, with the feeling of belonging to the company, from the top to the bottom, from me as a director to the lowest position in the hierarchy, the shortcomings and personal negative aspirations are eliminated. Only unity and zeal, work and complete commitment to the interests of the company, and not to personal and individual interests bring the profit to the company.

Glavni izazovi Zakona su odredbe o vođenju evidencije o privrednim subjektima, opravdanosti odbora za reviziju, potrebnoj dvotrećinskoj većini akcionara za smanjenje osnovnog kapitala, obaveznom organima društva sa ograničenom odgovornošću, te do kraja nedefinisana shodna primjena odredbi koje se odnose na akcionarska i društva sa ograničenom odgovornošću.

Privredna komora i Udruženje pravnika Crne Gore organizovali su 25. februara okrugli sto na temu »Zakon o privrednim društvima - izazovi i dileme«.

Predavač je bio **prof. dr Vuk Radović**, redovni profesor Privrednog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu i član upravnog odbora Udruženja pravnika u privredi Srbije, koji je objavio više monografija i članaka iz oblasti Kompanijskog prava, Korporativnog upravljanja, Stečajnog prava i Prava preuzimanja, te učestvovao na brojnim prestižnim domaćim i međunarodnim pravnim savjetovanjima.

Zakonom o privrednim društvima iz jula 2020. godine, na novi način su uređeni registracija, upravljanje, restrukturiranje, prestanak i druga pitanja od značaja za rad privrednih društava, preduzetnika i dijela stranog društva.

U uvodnom obraćanju, **dr Nina Drakić**, predsjednica Privredne komore Crne Gore kazala je da se, od kada je stupio na snagu novi »privredni ustav«, crnogorski privrednici susreću sa brojnim izazovima u njegovoj primjeni.

- Osluškujući potrebe naših članica, kroz institucionalnu saradnju, ukazali smo da je pojedine odredbe potrebno izmijeniti ili dodatno normirati, u smislu ostvarivanja cilja ovog propisa, uređenjem organizovanja i poslovanja privrednih društava u skladu sa evropskim kompanijskim pravom, na temelju opšteprihvaćenih standarda korporativnog upravljanja i najboljih praksi – istakla je ona. Kao glavne izazove ovog zakona, Drakić je navela odredbe o vođenju evidencije o privrednim subjektima, opravdanosti odbora za reviziju, potrebnu dvotrećinsku većinu akcionara za smanjenje osnovnog kapitala, obavezne organe društva sa ograničenom odgovornošću, te do kraja nedefinisane shodne primjenu odredbi koje se odnose na akcionarska i društva sa ograničenom odgovornošću.

Predsjednik Udruženja pravnika, **prof. dr Branislav Radulović**, apostrofirao je dugovječnu saradnju ove asocijacije sa Privrednom komorom, koja datira još od 1935. godine. Ova saradnja rezultira između ostalog, organizovanjem tradicionalnih skupova koji se godišnje održavaju na teme iz oblasti privrednog (kompanijskog) prava i srodnih pravnih disciplina od značaja za članstvo dviju organizacija i druge zainteresovane učesnike.

Među glavnim nedoumicama u primjeni ovog Zakona on je naveo one koje se odnose na pojam javnih preduzeća kojih u normativnom smislu nema u Crnoj Gori, zatim pravni položaj Centralnog registra privrednih subjekata, pitanje pravnog položaja izvršnog direktora i drugo. Predavača je predstavio kao najboljeg profesora privrednog prava srednje generacije

sa ovih prostora.

Prof. dr Vuk Radović u uvodu je afirmativno govorio o aktuelnom crnogorskom Zakonu o privrednim društvima.

- Riječ je o solidnom, modernom propisu, za razliku od prethodnog iz 2002. godine, koji predstavlja dobar temelj za budući razvoj kompanijskog prava u Crnoj Gori. Na vama, privrednicima je da ovaj solidni zakon u narednih 10-ak godina učinite sjajnim – rekao je Radović.

Predavač je na ovaj način nagovijestio da postoji značajan prostor za unapređenje ovog zakona, što uopšte nije loša stvar jer prema njegovim riječima, i »najmodernije države mijenjaju kompanijsko zakonodavstvo i to vrlo često«. Ocjenjuje da Crna Gora treba da ide na fokusirane izmjene zakona u skladu sa zahtjevima poslovne prakse.

Profesor je ukazao na izvjesne nedostatke u terminologiji navedenoj u zakonu koja može biti konfuzna (podružnica, pravo prečeg upisa, emisija udjela...). Posebno se osvrnuo na termin »društva od javnog interesa« koji, prema njegovim riječima, u našem zakonu nema izvorno značenje, odnosno ono koje ukazuje na obavljanje djelatnosti od opšteg interesa, već je riječ o javnim akcionarskim društvima i d.o.o. koje emituju hartije od vrijednosti regulisane na tržištu.

- Drugi najveći problem ovog zakona je podnormiranost. Naime, crnogorski Zakon o privrednim društvima ima 333 člana dok recimo u Srbiji sadrži 700. U ovom zakonu je mnogo toga ostalo neuređeno – smatra Radović.

Kako smatra, Zakon je u nedovoljnoj mjeri posvećen regulisanju uloge privrednog društva, preduzetnika, dividendama, povezivanju privrednih društava, hijerarhiji među aktima i organima u privrednom društvu, te da sadrži »veliki broj unutrašnjih protivrječnosti«.

Predavač je između ostalog problematizovao praksu postojanja otpremnina u menadžerskim ugovorima što, prema njegovim riječima ne postoji u kompanijskom pravu, kao ni njihovo nagrađivanje iz dijela dobiti akcionarskog društva.

- Kako povjerilac može da sazove obaveznu sjednicu Skupštine privrednog društva. To je pravni nonsens iz ovog zakona – rekao je on.

Tokom diskusije koja je uslijedila privrednici i predstavnici institucija su istakli izazove u primjeni ovog zakona i sugerisali rješenja za njegovo unapređenje. Stavovi privrednih udruženja o potrebi za izmjenama i dopunama Zakona o privrednim društvima će predstavljati osnov Ministarstvu ekonomskog razvoja za dalji rad na pripremi izmjena i dopuna Zakona o privrednim društvima. U prvom kvartalu biće oformljena radna grupa koja će raditi na pripremi izmjena i dopuna ovog zakona.

A man with short brown hair, wearing a dark blue suit jacket, a light blue shirt, and a patterned tie, is speaking into a microphone. He is looking slightly to the left of the camera. The background is a light blue wall with a repeating logo and text. The text on the wall includes "OKRUGLI STO U SARADNJI SA UDRUŽENJEM PRAVNIKA" and "ZAKON O PRIVREDNIM DRUŠTVIMA DOBAR TEMELJ ZA BUDUĆI RAZVOJ KOMPANIJSKOG PRAVA".

OKRUGLI STO U SARADNJI SA UDRUŽENJEM PRAVNIKA

**ZAKON O PRIVREDNIM
DRUŠTVIMA
DOBAR TEMELJ ZA
BUDUĆI RAZVOJ
KOMPANIJSKOG
PRAVA**

Dok smo bili djeca, mnogi od nas su maštali da budu piloti. Sagovornik Glasnika **Đorđe Stojović** postao je pilot, ali se tu nije zaustavio, već je nastavio da ostvaruje svoje snove. Kreirao je brend o kome se posljednjih godina sa pravom mnogo priča, a riječ je o »Montenegrini« – čokoladi, čoko baru, medu i kafi sa svjetskim kvalitetom i aromom tradicionalnog domaćeg.

Sa direktorom Montenegrina Capital Investment Stojovićem razgovarali smo o počecima, aktuelnostima i budućim planovima ove kompanije.

Brend Montenegrina osnovali ste krajem 2019. godine. Kako ste došli na ideju o pokretanju samog biznisa i otkuda pilot u ovakvom poslu?

Đ. Stojović: Želja za preduzetništvom se uvijek nalazila u meni. I pored mog primarnog zanimanja, zanimanja saobraćajnog pilota, želio sam da razvijem preduzeće, da učestvujem u projektima i da usavršavam kako svoju kompaniju tako i samog sebe kroz iste te projekte.

Prednost poziva pilota je upravo u tome što vas vodi na razne destinacije širom svijeta i onda širite vidike i ideje se stvaraju.

Dosta vremena proveo sam po free shop-ovima i na aerodromima, i upravo na tim putovanjima vidio sam koliko druge države njeguju svoje brendove i promovišu svoje proizvođače.

Da li ste imali neki vid finansijske podrške prilikom osnivanja vaše start up kompanije? Koliko je biznis okruženje u Crnoj Gori naklonjeno mladim preduzetnicima i ima li potencijala za razvoj kreativnih ideja?

Đ. Stojović: Nisam imao finansijsku pomoć. Finansijska sredstva sam stekao radeći posao pilota van granica Crne Gore. Odlučio da ista donesem i uložim u svoju zemlju zbog želje da stvorim prvi nacionalni brend.

Biznis okruženje u Crnoj Gori nije naklonjeno mladim preduzetnicima ali ima potencijala za razvoj kreativnih ideja i koliko mogu da primijetim u posljednje vrijeme država osluškuje potrebe mladih ljudi koji žele da se bave biznisom i daje pomoć u vidu određenih subvencija koje pruža Ministarstvo ekonomije koje bih i pohvalio ovim putem.

Prvi proizvod pod brendom »Montenegrina« bila je čokolada. Osim ovog visoko kvalitetnog produkta, šta se još može naći u vašem asortimanu?

Đ. Stojović: Prvi Montenegrina proizvod bila je čokolada. Kasnije odlučili smo da proširimo asortiman uvodeći tradicionalnu domaću kafu koju smo mi od davnina navikli da pijemo u Crnoj Gori.

ĐORĐE STOJOVIĆ, DIREKTOR MONTENEGRINA
CAPITAL INVESTMENT

ŽELIMO DA MONTENEGRINA BUDE OPŠTEPRIHVAĆENI BREND

**Biznis
okruženje u
Crnoj Gori nije
naklonjeno
mladim
preduzetnicima
ali ima
potencijala
za razvoj
kreativnih
ideja.**

Zatim smo napravili limitiranu seriju domaćeg meda iz Crmničke nahije, kod koje je svaka tegla bila numerisana. Svako ko je probao ovaj med složiće se da se radi o prirodnom medu vrhunskog kvaliteta.

Takođe, u međuvremenu je Montenegrina postala bogatija za još jedan proizvod a to je Choco-bar. Ova čokoladica predstavlja poseban projekat koji je nastao sa željom da ovaj proizvod bude spoj zdravog i ukusnog, pravljen po autohtonoj recepturi. Ovo je zdravi program koji posjeduje sve sertifikate kojima se dokazuje da su proizvodi gluten free i vegan certified, odnosno posni.

Negdje ste izjavili da je posebna autentičnost ovog proizvoda u tome što se svi sastojci nabavljaju i proizvode u Crnoj Gori. Koliko je bilo teško realizovati jedan takav proces?

Đ. Stojović: Da ne bi došlo do zabune, ono što je ključni princip našeg poslovanja, od kojeg ne odstupamo jeste upravo to da proizvodni proces mora biti u Crnoj Gori. Svjesni smo da neki sastojci ne mogu biti iz Crne Gore i da sve ne možemo naći kod nas i da moramo da uvezemo određene sastojke kako bi kvalitet proizvoda bio na najvišem mogućem nivou. To radimo sa željom da se pospješi domaća proizvodnja, da njegujemo domaće proizvođače i da na svakom našem proizvodu sa pravom može da piše- made in Montenegro.

Čime ste se vodili pri izradi same ambalaže pakovanja i šta je bio vaš primarni cilj?

Đ. Stojović: Pri izradi same ambalaže vodili smo se nacionalnim simbolima Crne Gore a opet smo vodili računa da ne povrijedimo zakon o državnim simbolima i himne Crne Gore. Iskoristili smo crvenu boju, koja je boja naše zastave. Zatim zlatni okvir na našim proizvodima kao i sama Crnogorka koja je plod mašte naših dizajnera i predstavlja spoj modernog i tradicionalnog. Samo osmišljavanje je bilo dugačak proces, koji se na kraju isplatio.

Gdje se sve mogu kupiti proizvodi Montenegrina i kako ste zadovoljni prodajom? Znaju li naši građani da cijene kvalitetan domaći proizvod?

Đ. Stojović: Naši proizvodi su rasprostranjeni i mogu se naći sirom Crne Gore. U maloprodajnim objektima trgovačkih lanaca Voli, Idea, Franca zatim Mega marketima kao i u prodavnicama zdrave hrane. Takođe i u duty free shop-ovima na našim aerodromima. Pored svega navedenog, razvijamo HoReCa program pa se naši proizvodi mogu naći i u renomiranim hotelskim grupacijama.

Koliko je teško crnogorskim proizvođačima da se pozicioniraju na tržištu, s obzirom na veliku uvoznju konkurenciju i često nižim cijenama?

Đ. Stojović: Našim proizvođačima je izuzetno teško, jer su većinom fokusirani isključivo na proizvodnju. Nemaju kapaciteta da se bave brendiranjem, logistikom i distribucijom. Zbog skuplje radne snage u odnosu na okruženje, njihov proizvodni proces je samim tim skuplji. Tako da je njima teško da se pozicioniraju i zato smo upravo mi tu odnosno naša kompanija koja je dijelom i osmišljena tako da bi pomogla u boljem pozicioniranju i osmišljavanju što ljepše ambalaže. Mi smo se prihvatili ovog zahtjevnog posla i zadatka da obezbijedimo što bolje uslove za naše proizvođače.

Kakvi su vaši dalji poslovni planovi? Jeste li možda razmišljali o plasiranju proizvoda na regionalno i inostrano tržište?

Đ. Stojović: Poslovni planovi se primarno vezuju da Montenegrina bude prepoznata kao brend ne kod 50% stanovništva Crne Gore kao što je to sada slučaj već da svako u našoj zemlji zna za nacionalni brend i da bude sveopšte prihvaćen. Da simbolizuje kvalitetan domaći prehrambeni proizvod. Pored toga naša je želja da izađemo na inostrano tržište. Svjesni smo koliko je to komplikovano ali isto tako smatramo da možemo da se izborimo sa izazovima pred nama.

I za kraj je želja da razvijamo logističko distributivnu mrežu u našoj kompaniji Montenegrina Capital Investment i da obezbijedimo dobre uslove na tržištu kao i da se vodimo principima realnog biznis sektora.

**ĐORĐE STOJOVIĆ, DIRECTOR OF THE
MONTENEGRINA CAPITAL INVESTMENT**

FOR »MONTENEGRINA« TO BE A GENERALLY ACCEPTED BRAND

When we were children, many of us dreamed of being pilots. Glasnik's interlocutor, Mr. **Đorđe Stojović** has become a pilot, but he did not stop there, instead he continued to realize his dreams. He has created a brand that has been rightly talked about in recent years, and it is »Montenegrina«- chocolate, chocolate bar, honey and coffee with the world quality and traditional domestic aroma.

With Mr. Stojović, the Director of the Montenegrina Capital Investment, we talked about their beginnings, current events and future plans of this company.

The brand Montenegrina was founded at the end of 2019. How did you come up with an idea of starting a business and how come that a pilot has found himself in this kind of business?

Đ. Stojović: I have always had a desire for

entrepreneurship. Despite my primary profession, the profession of traffic pilot, I wanted to establish a company, participate in projects and improve both my company and myself through these projects. The advantage of a pilot profession is that it takes you to various destinations around the world, which helps you expand your horizons and create ideas. I spent a lot of time in free shops and airports, and it was on those trips that I saw how other countries foster their brands and promote their producers.

Did you have any kind of financial support when founding your start-up company? Is the business environment in Montenegro favourable to young entrepreneurs and is there potential for the development of creative ideas?

Đ. Stojović: I did not have any financial support. I gained financial resources by wor-

The business environment in Montenegro is not very favourable for the young entrepreneurs, however there is a potential for the development of creative ideas .

king as a pilot outside the borders of Montenegro. The earned, I decided to invest in my country of the desire to create the first national brand. The business environment in Montenegro is not favourable for young entrepreneurs, although there is a potential for the development of creative ideas. However, as far as I can see lately, the state is starting to pay attention to the needs of young people who want to do business and it provides assistance in the form of certain subsidies provided by the Ministry of Economy, which I would praise on this occasion.

The first product under the »Montenegrina« brand was chocolate. In addition to this high quality product, what else can be found in your offer?

Đ. Stojović: The first »Montenegrina« product was chocolate. Later, we decided to expand our assortment by introducing the traditional homemade coffee, which we have long been accustomed to drinking in Montenegro. Then we made a limited series of domestic honey from Crmnička nahija, where each jar was numbered. Anyone who has tried this honey will agree that it is a natural honey of the highest quality. Also, in the meantime, Montenegrina has become richer for another product, a Choco-bar. This chocolate bar is part of a special project that was created with the desire for this product to be a combination of healthy and delicious, made according to an autochthonous recipe. This is a healthy program that has all the certificates proving that the products are gluten free and vegan certified, that is, containing no fats.

You have earlier stated that the special authenticity of this product is that all the ingredients are procured and produced in Montenegro. How difficult was it to realize such a process?

Đ. Stojović: In order to avoid confusion, the key principle of our business that we firmly stick to is that the production process must take place in Montenegro. We are aware that some ingredients cannot be from Montenegro and that we cannot find everything here, so we must import certain ingredients in order for the quality of the product to be at the highest possible level. We do this in order to improve domestic production, promote domestic producers and to ensure that on all our products can rightly be written - made in Montenegro.

What was your guiding idea when making the packaging itself and your primary goal?

Đ. Stojović: When designing the packaging itself, we were guided by the national symbols of Montenegro, while taking care not to brake the law on the state symbols and the anthem of

Montenegro. We used red, which is the colour of our flag. Then the golden frame on our products, as well as the Montenegrina itself, which is the fruit of our designers' imagination and it represents a combination of modern and traditional. The designing itself was a long process, which paid off in the end.

Where can one buy the products of Montenegrina and are you satisfied with the sales? Do our citizens know to appreciate a quality domestic product?

Đ. Stojović: Our products are widespread and can be found throughout Montenegro. In the retail facilities of Voli, Idea, Franca, including Mega markets as well as in the healthy food stores. Also, they can be found in duty free shops at our airports. In addition to all the above, we are developing a horeca program, so our products can also be found in the renowned hotel groups.

How difficult is it for the Montenegrin producers to position themselves on the market, given the strong import competition and often lower prices?

Đ. Stojović: It is extremely difficult for our producers, given that they are mostly focused on the production. They do not have the capacity to deal with branding, logistics and distribution. Due to the more expensive labour force compared to the neighbouring countries, their production process is therefore more expensive. Therefore, it is difficult for them to position themselves and that is why we are here, as a company, which is partly designed to help better positioning and designing the most beautiful packaging. We have accepted this demanding job and task to provide the best possible conditions for our producers.

What are your future business plans? Have you perhaps considered placing your products on the regional and foreign markets?

Đ. Stojović: Our business plans are primarily related to making Montenegrina recognized as a brand not only by 50% of the Montenegrin population, as it is the case now, but everyone in our country should know about this national brand and it should be generally accepted. Our desire is for it to symbolize a high-quality home-made food product. In addition, our desire is to enter the foreign market. We are aware of how complicated it is, but we also believe that we can cope with the challenges ahead. Finally, we want to develop the logistics and distribution network in our company Montenegrina Capital Investment and provide good conditions on the market as well as to be guided by the principles of the real business sector.

OKRUGLI STO

UNAPRIJEDITI SELEKTIVNO
SAKUPLJANJE OTPADA

U oblasti upravljanja otpadom urađeno je mnogo u prethodnom periodu, ali predstoji dug proces da bi se ova oblast uskladila sa obavezama EU integracija. Ostvarenje ciljeva zahtijeva sinergijsko djelovanje svih aktera u ovom procesu, poručeno je sa okruglog stola koji je na temu selektivnog sakupljanja otpada organizovala Privredna komora u saradnji sa Ministarstvom ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, 15. februara 2022. godine.

Okrugli sto je jedan u nizu događaja koji će biti organizovan u cilju razmatranja i pojašnjenja novih obaveza koje se odnose na selektivno sakupljanje otpada, a navedene su u Nacrtu zakona o upravljanju otpadom, sa posebnim osvrtom na obaveze komunalnih preduzeća.

Pomenuti zakon ima cilj da značajno unaprijedi zaštitu zdravlja ljudi i životne sredine od štetnih uticaja proizvodnje i upravljanja otpadom, omogućujući efikasno upravljanje resursima, te klasifikaciju i planiranje otpada.

Učesnici sastanka – predstavnici Ministarstva i komunalnih preduzeća crnogorskih opština ocijenili su da je neophodno raditi na razvijanju i jačanju ekološke svijesti građana.

»Podizanje i jačanje ekološke svijesti mora biti preduslov svega, jer svaki građanin mora biti ekološki napredan i razviti svijest o selektivnom odlaganju otpada. I pored brojnih investicija, komunalna preduzeća teško to mogu iznijeti sama, već samo sinergetskim djelovanjem i aktivnom borbom možemo ostvariti sve ono što je predviđeno zakonskom regulativom«, saopšteno je na skupu.

Tokom okruglog stola privrednici su ukazali da su izgradnja kvalitetne infrastrukture, prije svega reciklažnih dvorišta i gradskih deponija, uslovi neophodni za nesmetano upravljanje komunalnim otpadom i ispunjavanje evropskih obaveza u ovoj oblasti. Predstavnici komunalnih preduzeća predstavili su izazove sa kojima se susreću u svom poslovanju, prvenstveno zbog nedostatka kontejnera, kanti, presa i reciklažnih centara.

U radu sastanka su učestvovali predstavnici Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma - **Igor Jovanović**, rukovodilac Direkcije za upravljanje otpadom i komunalni razvoj, te samostalni savjetnici **Ružica Brnović** i **Ivan Stanišić**, te sekretarka Odbora udruženja komunalne privrede **Milena Rmuš**.

Planirana je implementacija pilot-projekta u pojedinim naseljima crnogorskih opština gdje bi se obezbijedile kante za miješanu frakciju i amabalažni otpad, u cilju praćenja reakcije i percepcije građana u vezi sa selekcijom otpada.

U OKVIRU IPARD II PROGRAMA, MJERA 3

PODRŠKA INVESTICIJAMA U
POLJOPRIVREDI I RIBARSTVU

Realizacija podrške doveste do otvaranja novih radnih mjesta i učiniti poljoprivredu poželjnim biznisom.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede objavilo 14. februara IV javni poziv za mjeru 3 u okviru IPARD programa. Riječ je o podršci investicijama u fizički kapital koja se odnosi na preradu i marketing poljoprivrednih i proizvoda ribarstva. Tim povodom, u Privrednoj komori Crne Gore, 8. februara 2022. godine, privrednicima su prezentovani benefiti ovog poziva kroz koji je obezbijeđeno šest miliona eura uz podršku 75% iz fondova EU.

Imajući u vidu da su korisnici ove Mjere privredna društva upisana u Centralni registar privrednih subjekata (CRPS), uključujući i kooperative, prezentacija je bila usmjerena na pojašnjenja kriterijuma koje se moraju ispuniti da bi mogli aplicirati za objavljeni javni poziv.

U prezentaciji su, osim privrednika, učestvovali predstavnici Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, generalna direktorica Direktorata za ruralni razvoj **Andrijana Rakočević** i v.d. generalni direktor Direktorata za plaćanja **Vladislav Bojović**, načelnik Zoran Irić i savjetnica **Nina Jakić**, te sekretarka Od-

bora udruženja poljoprivrede i prehrambene industrije u Privrednoj komori **Lidija Rmuš**.

Javni poziv za mjeru 3 trajeće 45 dana, rok za podnošenje zahtjeva biće od 14. februara do 31. marta 2022. godine. Podrška je obezbijeđena za investicije koje se odnose na izgradnju i/ili rekonstrukciju i opremanje objekata, nabavku opreme, mašina i uređaja. Prihvatljivi troškovi kroz mjeru 3 kreću se od 40.000 eura do 1.500.000 eura.

Ova mjera namjenjena je podršci prerađivačkim kapacitetima i ima za cilj unaprjeđenje subjekata u poslovanju hranom, kako bi isti ispunili EU standarde u pogledu bezbjednosti hrane i imali mogućnost nesmetanog stavljanja proizvoda na tržište.

Andrijana Rakočević kazala je da ovaj javni poziv, koji ima podršku Evropske komisije, predstavlja novi iskorak u standardima, te da će njegova realizacija dovesti do otvaranja novih radnih mjesta i učiniti poljoprivredu poželjnim biznisom.

- Pozivam sva privredna društva da apliciraju za ova izdašna sredstva bespovratne podrške,

a sve u cilju jačanja crnogorske poljoprivrede – rekla je ona.

Zoran Irić je kroz prezentaciju naveo da korisnici podrške mogu biti sektori prerade mlijeka (minimalni kapacitet dnevne prerade 500 l mlijeka), prerade mesa (klanica sa minimalnim kapacitetom dnevnog klanja (8 radnih časova) od 10 grla goveda ili 20 grla svinja ili 30 grla ovaca ili koza ili 3000 komada živine) i prerada mesa sa minimalnim godišnjim kapacitetom od 10 tona, proizvodnje vina (minimalni godišnji kapacitet od 2000 l vina), prerade maslina (minimalni godišnji kapacitet prerade od 500 kg), prerade ribe i akvakultura (minimalni kapacitet godišnje prerade od 5 tona).

-Prihvatljivi troškovi iz ovih sektora odnose se na pripremu projekta i tehničke dokumentacije, publicitet, informacione i komunikacione aktivnosti, izgradnju i/ili rekonstrukciju, te opremu, mašine i uređaje – kazao je Irić.

Podrška iznosi do 50% od ukupno prihvatljivih troškova po projektu, a dodatna sredstva od 10% mogu se dodijeliti za dio prihvatljivih/odobrenih troškova koji se odnosi na upravljanje otpadom, nusproizvodima, prečišćavanje otpadnih voda i iskorišćavanje otpada. EU kofinansiranje iznosi 75% od javnih troškova, a Nacionalno kofinansiranje 25%, dok će minimalna ukupna vrijednost prihvatljivih troškova iznositi 40.000 eura (bez PDV-a), a maksimalna 1.500.000 eura (bez PDV-a).

Vladislav Bojović govorio je o detaljima koji se odnose na zahtjeve za dodjelu podrške, neophodnoj dokumentaciji, propisanim standardima za korisnike i investiciju, ekonomskoj održivosti projekata i drugom. Posebno je pozvao privrednike da se moraju dobro upoznati sa pravilima iz javnog poziva i postupati sa njima, zato što će to skratiti vrijeme odlučivanja i ugovaranja projekata, jer je primijećeno tokom ranijih poziva da se dosta vremena gubi na prikupljanju dodatne dokumentacije

- IPARD treba da vam omogući da imate kvalitetan i konkurentan proizvod u skladu sa ekološkim i standardima bezbjednosti hrane – rekao je Bojović.

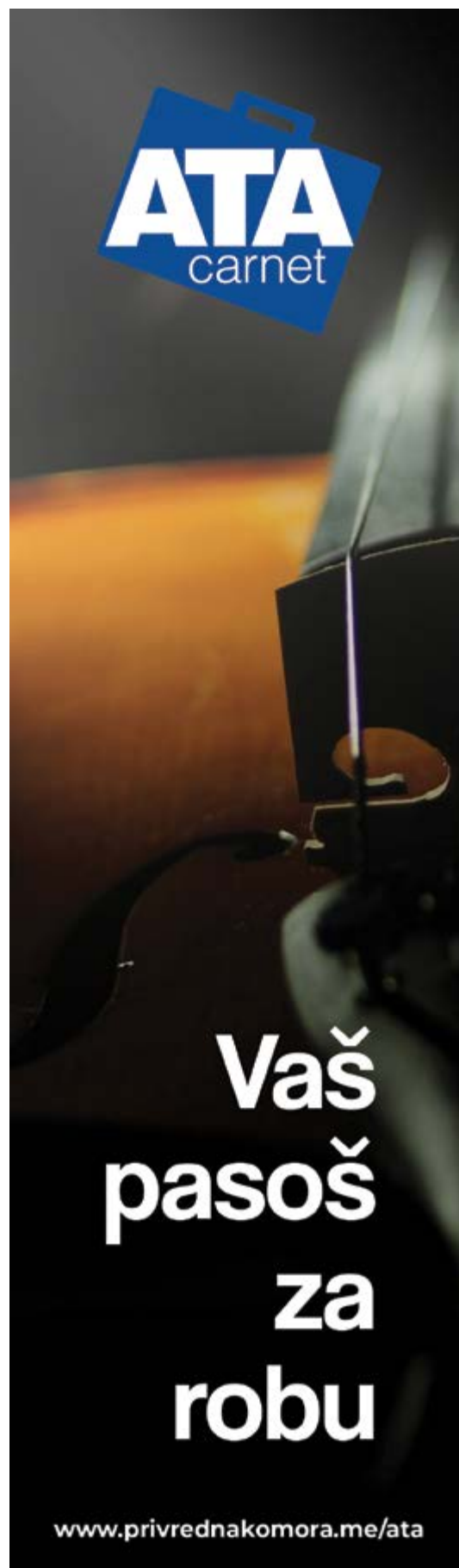
Prema njegovim riječima, prerađivački sektor je perspektivan i itekako u budućnosti potencijalno profitabilan, jer raste potražnja za kvalitetnom, domaćom hranom.

Miroje Zejak, vlasnik kompanije »Best produkt« d.o.o. iz Mojkovca, podijelio je svoje iskustvo u korišćenju sredstava iz IPARD II programa. On se bavi uzgojem živine od 2007. godine i uz podršku IPARD-a izgradio je mini klanicu vrijednu 400.000 eura, koja je u maju 2021. godine počela da radi.

- Zadovoljan sam i ponosan što sam napravio dobar i prepoznatljiv proizvod. Pozivam sve privrednike da se prijave za ovaj projekat, kome moraju pristupiti krajnje odgovorno – rekao je Zejak.

Sekretarka Lidija Rmuš istakla je da proizvođačima koji žele da konkurišu za sredstva iz IPARD-a ne idu u prilog promjene cijena opreme i građevinskog materijala na tržištu, uslovljene pandemijom. Prema njenim riječima treba sa partnerima iz Evropske komisije razmotriti mogućnost da se podrška koriguje u skladu sa rastom cijena.

Privrednici su tokom prezentacije tražili pojašnjenja od predstavnika Ministarstva kako bi se što kvalitetnije pripremili za apliciranje po pozivu.

ATA
carnet

**Vaš
pasoš
za
robu**

www.privrednakomora.me/ata

MARIJA ABRAMOVIĆ, DIREKTORICA - HIRON CREATIVE LAB

SPOJEM ZANATSKO I UMJETNIČKE KREACIJE DO VISOKOKVALITETNIH PROIZVODA

Naš glavni pokretač je kreativnost koja se ogleda u oblikovanju i realizaciji raznih ideja, bilo da je riječ o osmišljavanju stola, stolice ili daske za hranu, (Hiron Woodcraft), skulpture, reljefa, crteža, slike (Hiron Art Factory) ili o osmišljavanju i unapređivanju vizuelnog identiteta naših klijenata (Hiron Digital), kazala je u intervjuu Glasniku **Marija Abramović**, direktorica kompanije Hiron Creative Lab.

Hiron Creative Lab je agencija koja je odnedavno prisutna na crnogorskom tržištu, a u okviru koje postoji i kreativna radionica, odnosno podbrand Hiron Woodcraft. Recite nam nešto više o samim počecima i ideji o osnivanju kompanije?

M. Abramović: Hiron Creative Lab je naziv kreativne laboratorije pokrenute od tima umjetnika i kreativaca sa ciljem da se kroz tradicionalne ali i inovativne proizvodne prakse posvete stvaranju autentičnih djela. Naša filozofija se zasniva na spoju zanatske i umjetničke kreacije, gdje težimo da naše ideje pretočimo u visokokvalitetni produkt najfinije izrade. Za to je pored dobre ideje, neophodna vještina i visoka preciznost u samoj izradi. Sve ovo realizujemo kroz 4 neupitna principa: posvećenost, znanje, disciplinu i kreativnost.

Srž naše firme jeste tipološka raznolikost naših aktivnosti: bavimo se livenjem metala, proizvodnjom predmeta od drveta i kože, obradom kamena, plastike, uslugama grafičkog i web dizajna, AV produkcijom kao i štampom na svim materijalima. Pored svega navedenog, nastojimo da pratimo tehnološke inovacije koje se odnose na 3D štampu i lasersku obradu. U našoj radionici nastale su i brojne skulpture, reljefi, crteži, slike i druga umjetnička djela. Poseban akcenat u motivskim određenjima stavljamo na bogatu kulturno-istorijsku baštinu Crne Gore, reaktualizujući svijetle momente naše

istorije. Shodno tome Hiron Creative Lab je kategorizovan u tri podbrenda, tj. prema prirodni posla na koji se orijentiše: Hiron Woodcraft, Hiron Art Factory i Hiron Digital.

Naš glavni pokretač je kreativnost koja se ogleda u oblikovanju i realizaciji raznih ideja, bilo da je riječ o osmišljavanju stola, stolice ili daske za hranu, (Hiron Woodcraft), skulpture, reljefa, crteža, slike (Hiron Art Factory) ili o osmišljavanju i unapređivanju vizuelnog identiteta naših klijenata (Hiron Digital). Željeli smo da stvorimo brend koji će objediniti sve naše vještine, a čiji će rezultat biti priča kakva do sad nije postojala u našoj državi. Cilj je da budemo prepoznati kao neko ko će svojim proizvodima doprinijeti izgradnji boljeg imidža ugostiteljskih objekata, te kao neko ko će svim državnim institucijama, firmama, i pojedincima omogućiti da svojim poslovnim saradnicima, klijentima i prijateljima poklone proizvod koji se može okarakterisati kao protokolarni poklon ili priznanje, a koji je autentični umjetnički izraz stvaralaca našeg tima. Takođe, želimo da budemo prepoznati i kao neko ko će klijentu pomoći u razvijanju sopstvenog brenda, zahvaljujući vizuelnom identitetu ili reklami koju kreiramo tako da rezultat odgovara njegovim potrebama.

Koliko je danas u Crnoj Gori teško mladim preduzetnicima da svoje kreativne ideje pretoče u uspješan biznis? Koji su to najveći izazovi i barijere sa kojima se susreću?

M. Abramović: Pored kreativnosti, za otpočinjavanje, a i za opstanak biznisa neophodna je vizija, jasni i mjeriljvi ciljevi/rezultati kao i menadžerske sposobnosti. Potrebno je znati definisati ciljne grupe, predvidjeti uspjeh određenog proizvoda odnosno usluge, doprijeti do potencijalnog klijenta, a onda i zadržati njegovu pažnju. I na kraju, uvjeriti ga kvalitetom krajnjeg proizvoda, da nije pogriješio zbog ukazivanja pov-

Željeli smo da stvorimo brend koji će objediniti sve naše vještine, a čiji će rezultat biti priča kakva do sad nije postojala u našoj državi, kaže Abramović.

jerena. Pored svega navedenog, neophodna je odlučnost da se uspije, i da se istraje u ideji sa kojom se otpočinje biznis. U početku smo se susretali sa brojnim izazovima: obezbjeđivanje sredstava za nabavku potrebne opreme, ispitivanja tržišta, istraživanje i širenje zanatskih i tehničkih znanja, plasman ideja, i najzad plasman realizovanih zamisli u vidu opipljivog ili grafički oblikovanog proizvoda. Većina izazova je i dalje aktuelna. Najveći izazov, koji uvijek sebi postavljamo, ogleda se u našoj težnji da budemo još bolji, kreativniji i uspješniji.

Jedan ste od dobitnika konkursa Sekretarijata za preduzetništvo proizvodnju i promociju svojih proizvoda, realizovanog 2020. godine u saradnji sa Glavnim gradom, Šoping centrom Delta City i Agencije za marketing i komunikacije »Strategist«. Koliko vam je ova podrška značila u daljem poslovanju?

M. Abramović: Svjedoci smo da je 2020. godina bila jedna od najtežih za poslovanje. Zbog prisustva pandemije COVID 19, mnogo privrednih subjekata se suočilo sa najgorim scenarijom – gašenjem svojih biznisa, a samim tim i ostavljanjem bez posla određenog broja ljudi. Iako smo se susreli sa brojnim poteškoćama, uspjeli smo da se održimo, i da upotpunimo svoju ponudu novim proizvodima i uslugama. Podrška Glavnog grada, Šoping centra Delta City i Agencije za marketing i komunikacije »Strategist«, doprinijela je u izvjesnoj povećanoj vidljivosti na crnogorskom tržištu. Imamo mnogo toga da ponudimo, stoga nam je svaki vid promocije dobrodošao, pa i u vrlo teškom periodu za poslovanje.

Hiron Woodcraft poznat je po izradi kvalitetnih predmeta, jedinstvenog dizajna koji se, između ostalog, koriste i u ugostiteljstvu. Šta još čini vaš proizvodni asortiman?

M. Abramović: Hiron Woodcraft se odnosi na segment radionice koji se bavi izradom proizvoda od drveta koje, u zavisnosti od potrebe, kombinujemo sa drugim materijalima kao što su kamen, koža, metal. U pitanju su proizvodi koji su u najvećoj mjeri namijenjeni ugostiteljskim objektima, pa tako u svojoj širokoj ponudi imamo i daske za hranu, činije, višenamjenske kutije, dekorativne zidne obloge, stolove, stolice, police, šankove... Kako tim koji čini Hiron ima umjetničku pozadinu, dio aktivnosti je usmjeren na ručni rad kojim se akcentuje taktilnost i jedinstven izgled proizvoda.

Osim Hiron Woodcraft-a i pomenutog asortimana, ističemo i značaj postojanja podbrenda Hiron Art Factory koji se zasniva na kreativnosti mladih crnogorskih umjetnika, koji svoje ideje, posredstvom ličnog umjetničkog izraza, pretvaraju u jedinstvena djela. Hiron Art Factory je inspirisan kulturno-istorijskim

bogatstvom Crne Gore, koje tim umjetnika, služeći se tradicionalnim i savremenim tehnologijama, prevodi u autentične proizvode. Vodeći računa o simbolici i o značaju određenih motiva, u našem umjetničkom ateljeu do sad su izrađene brojne skulpture, reljefi, slike, crteži. Pa tako, u svojoj ponudi imamo i skulpture koje prikazuju narodnog heroja Čedomira Ljuba Čupića, Petra II Petrovića Njegoša, zatim reljefe sa prikazom Crnogorskog Peruna, Podgoričke čaše, Grba Crnojevića, kao i autentičnih simbola naše zemlje. Ove godine zastupljeni smo na Svjetskoj izložbi »EXPO Dubai« sa pomenutim proizvodima. Koristeći se sopstvenim umijećem, radeći sa bronzom, kamenom, drvetom, kao i alternativnim materijalima, naš tim gradi brend koji će cijeniti svi ljubitelji istorijskog nasljeđa, savremene umjetnosti, tradicionalne tehnologije, ali i inovacije.

Koje vrste drveta i materijala koristite u proizvodnji, te da li ih isključivo pronalazite u Crnoj Gori?

M. Abramović: Sve sirovine koje koristimo u proizvodnji – drvo, kamen, koža, metal, bronza – pronalazimo u Crnoj Gori. Nastojimo da budu vrhunskog kvaliteta, kako bi bilo što manje prepreka u realizaciji naših ideja a i uticali na visoke estetske standarde. Sirovina koju najčešće koristimo je masivno drvo i to: hrast, orah, mahagoni sapeli, jasen, javor...

Gdje sve kupci mogu pronaći vaše proizvode i koliko ste zadovoljni prodajom?

M. Abramović: Klijenti nas obično posjete u našoj radionici koja se nalazi u Nikšiću. Tu im najbolje možemo približiti proces izrade proizvoda, i na taj način se mogu uvjeriti u kvalitet kojem težimo. Dio naših proizvoda mogu pogledati i u našem show room-u, koji se nalazi u Podgorici u Bokeškoj ulici. Značajna je uloga društvenih mreža, kada je u pitanju promocija naših brendova. Zadovoljni smo prodajom i reakcijom klijenata na naše proizvode. I pored toga, cilj nam je veća vidljivost kroz digitalne platforme. Zbog toga u pripremi je website koji ćemo uskoro lansirati i na kojem će korisnici imati priliku da se upoznaju sa brendovima, kao i proizvodima i uslugama, praćenim bogatim portfolioma.

Recite nam nešto više o daljim planovima? Planirate li možda izlaz i na ino-tržište?

M. Abramović: Naši planovi se ogledaju u proširivanju proizvodnih kapaciteta, kako bismo još efikasnije mogli da odgovorimo na potrebe klijenata. Takođe, nadamo se da ćemo u skorijoj budućnosti imati svoj izložbeno-prodajni salon, koji bi omogućimo bolju dostupnost proizvoda većem broju potencijalnih kupaca/klijenata. Naravno, radimo i na plasiranju naših brendova van granica naše države i to je ulativni cilj kompanije.

MARIJA ABRAMOVIĆ, DIRECTOR OF THE COMPANY
HIRON CREATIVE LAB

COMBINATION OF CRAFT AND ARTISTIC DESIGNS LEADS TO HIGH-QUALITY PRODUCTS

Our desire was to develop a brand, which would encompass all our skills and thus create a story that hasn't existed in our country so far, says Ms. Abramović.

We are mainly driven by creativity, which reflected in shaping and implementation of various ideas, whether it comes to designing a table, chair or food board (Hiron Woodcraft), a sculpture, relief, drawings, paintings (Hiron Art Factory) or designing and improving the visual identity of our clients (Hiron Digital), says in the interview for Glasnik **Marija Abramović**, the director of the company Hiron Creative Lab.

Hiron Creative Lab is an agency which has recently been present on the Montenegrin market. Within the agency there is a creative workshop i.e. sub-brand Hiron Woodcraft. We would appreciate if you could tell us more about the beginnings and the idea of founding a company.

M. Abramović: Hiron Creative Lab is the name of a creative laboratory established by a team of artists and creative people, who use traditional and innovative production practices in order to create unique artistic pieces. Our philosophy is based on a combination of craft and artistic designs, where we strive to translate our ideas into high-quality products. Therefore, in addition to a good idea, skill and high precision are required in the creation process. All this is realized through four unquestionable principles: dedication, knowledge, discipline and creativity.

The core of our company is the typological diversity of our activities: we are engaged in metal casting, production of wooden and leather products, stone and plastic processing, graphic and web design services, AV production and printing on all materials. In addition, we strive to follow technological innovations related to 3D printing and laser processing. Numerous sculptures, reliefs, drawings, paintings and other artistic pieces have been created in our workshop as well. When it comes to choosing motifs, we place special emphasis on the rich cultural and historical heritage of Montenegro and the bright moments of our history. Accordingly, Hiron Creative Lab is categorized into 3 sub-brands, depending on the nature of the activity it focuses on: Hiron Woodcraft, Hiron Art Factory and Hiron Digital.

We are mainly driven by creativity, which reflects in shaping and implementation of various ideas, whether it comes to designing a table, chair or food board (Hiron Woodcraft), sculpture, relief, drawings, paintings (Hiron Art Factory) or designing and improving the visual identity of our clients (Hiron Digital). We wanted to develop a brand, which would encompass all our skills and create a story which hasn't existed in our country so far. The aim is to be recognized as a company, the products of which will contribute to improving

the image of hospitality facilities. We want to offer a product to all government institutions, companies and individuals, which can be given as a protocol gift to their business associates, clients and friends. This product can be characterized as an authentic artistic expression of our team. Our desire is to be recognized as someone who will help the clients to develop their own brand, thanks to the visual identity or advertisement we create, in order to achieve the desired result.

How difficult is it for young entrepreneurs in Montenegro today to translate their creative ideas into successful business? What are the biggest challenges and barriers they face?

M. Abramović: In addition to creativity, vision, clear and measurable goals/results as well as managerial skills are necessary for starting and survival of a business. We need to know how to define target groups, predict the success of a particular product or service, reach a potential client, then keep his/her attention. In the end our customers need to be convinced of the final product quality and we should show them that they were not mistaken about placing their trust in us. In addition, it is necessary to be determined to succeed and to persevere in the idea related to starting a business. In the beginning, we faced numerous challenges: providing funds for the purchase of necessary equipment, market analysis, research and sharing craft and technical knowledge, promotion of ideas, and finally translating realized ideas into a tangible or graphically designed product. Most of the challenges are still present. Our biggest challenge is reflected in our desire to be even better, more creative and successful.

You are one of the winners of the competition for supporting creative entrepreneurship organized by the Secretariat for Entrepreneurship, which took place in 2020 in cooperation with the Capital City, the Delta City Shopping Center and the Marketing and Communications Agency »Strategist«. How much does this support mean to you in your future business?

M. Abramović: We are witnessing that 2020 was one of the most difficult years for doing business. Due to the COVID 19 pandemic, many companies faced the worst scenario - shutting down their businesses, due to which a number of people lost their jobs. Despite a numerous difficulties, we managed to survive and complete our offer with new products and services. The support of the Capital City, the Delta City Shopping Center and the Marketing and Communications Agency »Strategist« has contributed to certain increased visibility in

the Montenegrin market. We have a lot to offer, so any kind of promotion is welcome, even in a very difficult period for doing business.

Hiron Woodcraft is known for making quality and unique products, which are used in the hospitality industry as well. We would appreciate if you could present other products from your assortment.

M. Abramović: Hiron Woodcraft refers to the segment of the workshop dealing with the production of wooden products which, depending on the need, are combined with other materials such as stone, leather, metal. These are products mostly intended for hospitality facilities, so our offer also includes food boards, plates, multipurpose boxes, decorative wall coverings, tables, chairs, shelves, counters... As the Hiron team has artistic background, part of the activity is focused on handicrafts, which emphasize the tactility and unique product design.

In addition to Hiron Woodcraft and the mentioned assortment, we also emphasize the importance of the Hiron Art Factory sub-brand, which is based on the creativity of young Montenegrin artists, who translate their ideas into unique works. Hiron Art Factory is inspired by the cultural and historical wealth of Montenegro, which a team of artists, by using traditional and modern technologies, translates into authentic products. Taking into account the symbolism and the significance of certain motifs, our art studio has so far made numerous sculptures, reliefs, paintings and drawings. So, our offer includes sculptures depicting the Montenegrin national heroes and persons Čedomir Ljubo Čupić, Petar II Petrović Njegoš, as well as reliefs depicting the Montenegrin Perun, Podgorica cup, the Coat of Arm of Crnojević Family and other authentic symbols of our country. This year our products are displayed at the World Exhibition »EXPO Dubai«. Our team is working with bronze, stone, wood, as well as alternative materials, thus building a brand which will be appreciated by all lovers of historical heritage, contemporary art, traditional technology, but also innovations.

What types of wood and materials do you use in production and do you find them exclusively in Montenegro?

M. Abramović: All raw materials used in production - wood, stone, leather, metal, bronze - are found in Montenegro. We strive to use the products of the highest quality, so as to have as few obstacles as possible in the realization of our ideas and to impact on the high aesthetic standards. The raw material used most often is solid wood: oak, walnut, mahogany sapele, ash, maple...

Where can customers find your products and how satisfied are you with the sale?

M. Abramović: Clients usually visit our workshop in Nikšić. There we can present the process of making products and convince them of the quality we strive for. They can also see some of our products in our show room in the Bokeška Street in Podgorica. The role of social networks is important when it comes to promoting our brands. We are satisfied with the sales and the reaction of customers to our products. Nevertheless, our goal is to use digital platforms in order to raise the visibility. Therefore, a website, which is under construction, will be launched soon and provide the users with the opportunity to get acquainted with brands, products and services as well as a rich portfolio.

We would appreciate if you could tell us more about your plans in the future. Are you planning to get into foreign markets as well?

M. Abramović: Our plans are reflected in the expansion of production capacity, in order to provide better response to customers' needs. We also hope to have our own showroom in the near future, which would ensure greater availability of products to a larger number of potential customers/clients. Of course, we are also working on placing our brands beyond the borders of our country, which is the ultimate goal of the company.

**DOC. DR MED. SPEC. SNEŽANA MUGOŠA, DIREKTORICA
INSTITUTA ZA LJEKOVE I MEDICINSKA SREDSTVA**

INTENZIVNO RADIMO NA MODERNIZACIJI INSTITUTA

Uvođenje evropskih vrijednosti i standarda od neprocjenjivog je značaja, kako za javno zdravlje i dostupnost kvalitetnih, bezbjednih i efikasnih lijekova našim pacijentima, tako i za razvoj farmaceutske industrije i podsticanje tržišne konkurencije. Ovo je u intervjuu za Glasnik istakla **doc. dr med. spec Snežana Mugoša**, nova direktorica Instituta za lijekove i medicinska sredstva.

– Institut je jedan od ključnih činilaca za stvaranje uslova koji pogoduju razvoju tržišta lijekova i medicinskih sredstava. Stabilno tržište osnovni je uslov za obezbjeđivanje dostupnosti široke palete proizvoda pacijentima – istakla je ona.

Od 24. februara ste direktorica, dok ste u ranijem periodu obavljali takođe veoma značajne dužnosti u Institutu za lijekove i medicinska sredstva. Recite nam više o sebi i razvojnom putu koji Vas je doveo do ove pozicije.

S. Mugoša: Osnovnu školu i gimnaziju završila sam u Nikšiću kao đak generacije. Zatim sam diplomirala na Medicinskom fakultetu sa najvećom prosječnom ocjenom u generaciji (9,69). Magistrirala sam i doktorirala u oblasti Kliničke farmakologije i terapije, a uporedo specijalizirala Internu medicinu na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Sada sam docent na Medicinskom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Kao i svakom uspješnom zdravstvenom radniku i naučniku, izuzetna mi je čast i privilegija rad u Institutu za lijekove i medicinska sredstva, gdje skoro deceniju obavljam različite stručne i rukovodeće poslove u oblasti regulative lijekova i medicinskih sredstava. Od 2013. godine rukovodila sam Odjeljenjem za klinička ispitivanja lijekova i procjenu efikasnosti i bezbjednosti lijeka, a od septembra prošle godine obavljala sam funkciju zamjenice direktora.

Rekla bih da mi je upravo ovo dugogodišnje iskustvo pomoglo i da izgradim menadžerske sposobnosti koje su svakako neophodne za uspješno vođenje jedne institucije, a naročito za uspostavljanje partnerskih odnosa i saradnje sa regulatornim organima i drugim značajnim regionalnim i međunarodnim institucijama. Napomenula bih da je Institut i nastavno-naučna baza Medicinskog fakulteta, te se ja i svi zaposleni u Institutu trudimo da se posvetimo i naučno-istraživačkom radu, svjesni značaja objavljivanja radova u prestižnim međunarodnim časopisima i izlaganja na nacionalnim i međunarodnim skupovima i kongresima. Na taj način možemo značajno da doprinesemo ne samo profesionalnom i ličnom razvoju, već i respektabilnosti i vidljivosti Instituta, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom planu.

Recite nam nešto više o Institutu, koji su to poslovi koji se nalaze u nadležnosti Instituta?

S. Mugoša: Institut za lijekove i medicinska sredstva je nezavisan regulatorni autoritet Crne Gore u oblasti lijekova i medicinskih sredstava, a takođe je registrovan kao naučno-istraživačka i inovativna organizacija. Institut postoji od 2009. godine, kada je započeo sa radom kao agencija, a status instituta ima od avgusta 2020. godine.

Trenutno je zaposleno oko 50 ljudi, od kojih je, moram istaći, veliki broj prestižnih mladih naučnika, doktora nauka i predavača na Univerzitetu Crne Gore. Značajan broj njih su bili moji studenti, tako da sa sigurnošću mogu da tvrdim da Crna Gora ima odličnu bazu u našem Institutu i da svaki građanin može biti uvjeren u stručnost i tačnost naših procjena i odluka. Iz tog razloga, uvijek mi posebno zadovoljstvo pričinjava predstavljanje Instituta, ne samo stručnoj javnosti, već svim građanima. Institut je organ državne uprave, međutim, pravno smo odvojeni od svih drugih državnih organa, kao i svih lica koja se bave djelatnošću proizvodnje, izrade, prometa i ispitivanja lijekova i medicinskih sredstava i sličnim djelatnostima. U pitanju je institucija čiji su poslovi usmjereni ka farmaceutskoj industriji, ali i interesima javnog zdravlja, odnosno pacijentima.

Institut za lijekove i medicinska sredstva sprovodi regulatornu kontrolu tokom cijelog perioda prisustva lijeka na tržištu, odnosno prati lijek tokom čitavog njegovog životnog ciklusa. Naime, lijekovi za humanu i veterinarsku upotrebu se stavljaju u promet tek kada naši eksperti izvrše stručnu procjenu i zauzmu stav da su kvalitetni, bezbjedni i efikasni. Isto se odnosi i na medicinska sredstva koja obuhvataju veoma širok spektar proizvoda, od npr. igle i zaštitne maske do složene medicinske opreme kao što su skeneri i respiratori. Institut provjerava bezbjednost i performanse svih ovih proizvoda.

Institut je nadležan i za praćenje bezbjednosti lijekova i medicinskih sredstava, odobravanje sprovođenja kliničkih ispitivanja lijekova, analizu potrošnje lijekova, poslove informisanja i edukacije zdravstvenih radnika i pacijenata o lijekovima, kao i obezbjeđivanje informacija od značaja za sprovođenje mjera za racionalno korišćenje lijekova.

Pored toga, Institut u skladu sa najvišim evropskim standardima procjenjuje poslovanje lica koja se bave proizvodnjom i prometom lijekova i medicinskih sredstava, odnosno ispunjenost uslova za obavljanje ovih djelatnosti. Možemo zaključiti da se, pored provjere samog proizvoda, provjeravaju i standardi po kojima posluju kompanije koje ih proizvode i distribuiraju. Naravno, tu se naš posao ne završava, već Institut kontinuirano prati i periodično provjerava odobrene uslove za

Naš cilj je da stvorimo adekvatne uslove kako bi farmaceutska industrija bila zainteresovana da plasira svoje proizvode na naše tržište, što bi pacijentima omogućilo veću dostupnost lijekova i medicinskih sredstava.

obavljanje proizvodnje i prometa na veliko, putem inspekcijskog nadzora.

Poslovi Inspektorata, kao i novoformirane Laboratorije Instituta, od izuzetnog su značaja za naš dalji razvoj i ispunjavanje novih poslova koji su nam povjereni. Inspektorat je nadležan za odobravanje proizvodnje i prometa i usaglašavanje sa evropskim smjernicama dobrih praksi u proizvodnji, distribuciji, kliničkim ispitivanjima i praćenju bezbjednosti lijeka. Inspektorat je već aktivno i sa uspjehom započeo svoj rad, međutim, očekuju nas veliki izazovi kako bismo u svom poslovanju kontinuirano primjenjivali najviše standarde kvaliteta.

Najmlađa organizaciona jedinica u Institutu – Laboratorija, počela je sa radom i izvršene su analize prvih uzoraka. Cilj njenog osnivanja je borba protiv falsifikovanih i substandardnih lijekova, kao i unapređenje naučno-istraživačkog rada Instituta. U Laboratoriji se primjenjuju tehnike difrakcije i fluorescencije X zraka koje, uz najnoviju opremu dostupnu tržištu, pružaju velike mogućnosti. Pomoću ovih tehnika mogu se sprovoditi analize po prirodi vrlo različitih uzoraka, poput lijekova, suplemenata i kozmetike, hrane, bioloških uzoraka, uzoraka životne sredine, kao što su uzorci vazduha, zemlje, voda i geoloških uzoraka. Primjer ove raznovrsnosti analiza su uzorci poput kameana u bubregu ili žučnoj kesi. Određivanjem njihovog sastava u pogledu minerala u našoj laboratoriji, pružamo informacije kolegama ljekarima koji liječe ovu populaciju pacijenata o uzroku njihovog nastanka, što je značajno za liječenje i sekundarnu prevenciju ove vrste oboljenja.

Važno je naglasiti i to da ova oprema nije uobičajena za druga nacionalna regulatorna tijela poput našeg Instituta – tj. druge agencije za lijekove, a time uspostavljanje ovog sistema predstavlja veliki izazov za nas. Već postoji veliko interesovanje za našim uslugama, a u ovoj fazi rada, saradnju ostvarujemo sa institucijama poput Univerziteta Crne Gore, Centra za ekotoksikološka ispitivanja, Kliničkog centra Crne Gore, i dr. Usluge Laboratorije komercijalno su dostupne svim fizičkim i pravnim licima kojima su potrebne, a za potrebe zdravstvenih ustanova, kao i studenata i naučnih radnika cijene analiza će biti umanjene za 50%.

Kakva je uloga Instituta u kontekstu EU integracija, da li nas i kakvi izazovi očekuju?

S. Mugoša: Institut intenzivno učestvuje u procesu evropskih integracija, odnosno regulatorne harmonizacije sa propisima i dobrim praksama Evropske unije. Uloga Instituta je od izuzetnog značaja za proces pristupanja Evropskoj uniji. Naime, oblast lijekova i medicinskih sredstava nalazi se u Pregovaračkom poglavlju

1 – Sloboda kretanja roba, i od usaglašenosti ove oblasti umnogome zavisi zatvaranje ovog poglavlja. Takođe, Institut daje svoj doprinos i kroz učešće u drugim poglavljima. Naši propisi su u najvećoj mjeri usaglašeni sa važećim propisima i stručnim standardima Evropske unije.

U narednom periodu očekuje nas dalje usaglašavanje regulative kroz donošenje podzakonskih propisa i implementaciju dobrih praksi Evropske unije. Takođe, nastavimo sa aktivnostima saradnje sa evropskim i međunarodnim institucijama i učešćem u projektima, a naročito kroz saradnju sa regulatornim tijelima zemalja u regionu koje su već države članice Evropske unije. Uvođenje evropskih vrijednosti i standarda od neprocjenjivog je značaja, kako za javno zdravlje i dostupnost kvalitetnih, bezbjednih i efikasnih lijekova našim pacijentima, tako i za razvoj farmaceutske industrije i podsticanje tržišne konkurencije.

Mi smo već u prethodnom periodu implementirali sve evropske dobre prakse, te možemo slobodno reći da Institut u oblastima registracije, kao i odobravanja proizvodnje i prometa lijekova i medicinskih sredstava, kao i u oblastima odobravanja kliničkih ispitivanja i praćenja neželjenih dejstava lijekova primjenjuje najviše evropske standarde.

Kakvi su strateški ciljevi koje ste postavili za naredni period, kako obezbijediti stabilno tržište lijekova i medicinskih sredstava, odnosno veću dostupnost široke palete proizvoda pacijentima, a naročito iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja?

S. Mugoša: Promjene koje nose društvene okolnosti, naučne i tehnološke inovacije, zahtjevi zdravstvenog sistema zaista su brojni i kompleksni. Neophodno je da Institut bude spreman i osposobljen da ih kontinuirano prati i pruži adekvatan i blagovremen odgovor na sve izazove. Naš osnovni cilj je da u strateškom periodu od narednih pet godina osnažimo i razvijemo Institut, kako bi bio spreman da postane dio evropske porodice regulatora.

Iz tog razloga, strateški smo pristupili našem poslovanju usvajanjem ključnih strateških ciljeva koji su bazirani na postavljanju organizacionih, stručnih i tehničkih osnova za kontinuirano poboljšanje rezultata rada. To ćemo ostvariti kroz regulatornu harmonizaciju, digitalizaciju i optimizaciju procesa, kao i uspostavljanje partnerskih odnosa sa svim učesnicima u zdravstvenom sistemu. Digitalizacija i inovacije otvaraju nove mogućnosti racionalizacije poslovanja, doprinose uštedi resursa i većoj efikasnosti u rješavanju zahtjeva.

Institut je u prethodnim mjesecima uspostavio intenzivnu saradnju sa farmaceutskom indu-

strijom, kako bismo uspostavljanjem stabilnih partnerskih odnosa lakše rješavali probleme i izazove i postigli potpuni društveni konsenzus. Naš cilj je da stvorimo adekvatne uslove kako bi farmaceutska industrija bila zainteresovana da plasira svoje proizvode na naše tržište, što bi pacijentima omogućilo veću dostupnost lijekova i medicinskih sredstava.

Naš tim stručnjaka intenzivno radi na modernizaciji Instituta. Donijeti su brojni podzakonski akti, objavljen je veliki broj evropskih smjernica dobrih praksi, registrovani su svi inovativni lijekovi od značaja za Listu lijekova i značajno su skraćeni rokovi za rješavanje zahtjeva.

Mišljenja sam da je Institut jedan od ključnih činilaca za stvaranje uslova koji pogoduju razvoju tržišta lijekova i medicinskih sredstava. Stabilno tržište osnovni je uslov za obezbjeđivanje dostupnosti široke palete proizvoda pacijentima. Dakle, možemo slobodno konstatovati da stabilno tržište sa tendencijom kontinuiranog razvoja garantuje ispunjavanje obaveze zaštite javnog zdravlja. Polazeći od značaja industrije kao neophodne pretpostavke za privredni razvoj svake savremene zemlje, potrebno je uspostaviti transparentne uslove za funkcionisanje farmaceutskog tržišta, zasnovane na evropskim načelima i standardima. Funkcionisanje tržišta na ovim principima utiče na povećavanje investicija, a samim tim i nivo konkurentnosti. Jasno je da će to dovesti do proširenja asortimana lijekova i medicinskih sredstava na tržištu Crne Gore, neuporedivo bolje i jeftinije farmaceutske zdravstvene zaštite, a posljedično i do nestajanja crnog tržišta.

Dalji razvoj poslovanja Instituta treba da se zasniva na jačanju administrativnih i tehničkih kapaciteta, kao i povećanju nivoa kompetencija i daljem usavršavanju zaposlenih za obavljanje precizno određenih stručnih poslova, u zakonom propisanim rokovima. Neophodno je da Institut bude spreman da odgovori na izazove koje pred njega postavlja kontinuirano proširenje obima nadležnosti, odnosno usložnjavanje poslova sa implementacijom evropskih standarda. Naš cilj je da realizujemo sve neriješene zahtjeve i značajano ubrzamo procese kako bismo izašli u susret našim klijentima, uz održavanje visokog kvaliteta procjena.

Vjerujem da će realizacija svih ovih programa doprinijeti da se rad i pozicija Instituta unaprijede, a njegova uloga regulatora i promotera nauke osnaži. Stručnost i motivisanost svih zaposlenih u Institutu pouzdana su baza za dostizanje visoko postavljenih ciljeva. Vjerujemo u moć različitosti koja donosi jednakost za sve.

RAD SA MLADIMA ISTINSKO ZADOVOLJSTVO

Na Medicinskom fakultetu radite dugi niz godina, gdje predajete na farmakološkoj grupi medicinskih predmeta, a pored toga i na Clinical Research Associate akademiji u Beogradu u oblasti regulative lijekova i medicinskih sredstava. Šta za vas predstavlja rad sa mladim ljudima?

S. Mugoša: Rad na fakultetu za mene nije posao, već istinsko zadovoljstvo. Lično smatram da su privilegovani oni koji imaju znanje i imaju mogućnost da ga prenesu. Ako je znanje moć, onda je prenošenje znanja umnožavanje te moći na dobrobit društva i zemlje u cjelosti. A postoji li bolji način da iskažemo ljubav prema svojoj zemlji?

Zahvalna sam mojim studentima što teže saznanjima i što je svaka nova generacije nova inspiracija i motiv da budem svjedok njihovog razvoja i napretka. Naročito mi je zadovoljstvo što većina njih upravo u Institutu želi da nastavi svoj dalji naučni razvoj. U ljudskoj prirodi je težnja za saznanjem, za otkrivanjem i inovacijama. Zato mladim ljudima poručujem da vjeruju u sebe, da njeguju prave vrijednosti i da samo zahvaljujući svom znanju mogu biti priznati, a svojim radom i predanošću postati ostvarene i uspješne ličnosti. Ne smijemo odustati od pokušaja da uradimo ono što zaista želimo, jer gdje ima ljubavi i inspiracije, ne možemo pogriješiti.

**DOC. DR. MED. SPEC. SNEŽANA MUGOŠA, DIRECTOR OF
THE INSTITUTE FOR MEDICINES AND MEDICAL DEVICES**

**INTENSIVE WORK ON
THE MODERNIZATION
OF THE INSTITUTE**

The introduction of European values and standards is of immeasurable importance, both for public health and the availability of quality, safe and effective medicines to our patients, as well as for the development of the pharmaceutical industry and the promotion of market competition, as stated by doc. Dr. med. Spec. **Snežana Mugoša**, a new director of the Institute for Medicines and Medical Devices in her interview for Glasnik.

- The Institute is one of the key factors for creating conditions favourable for the development of the market of medicines and medical devices. A stable market is a basic precondition for ensuring the availability of a wide range of products to patients - she pointed out.

As of 24th February, you have been assigned as the director, while in the previous period you also performed very important duties at the Institute for Medicines and Medical Devices. We would appreciate if you could tell us more about yourself and the development path that have led you to this position?

S. Mugoša: I finished elementary school and high school in Nikšić as a student of the generation. I then graduated from the Faculty of Medicine with the highest average grade in my generation (9.69). I obtained a master's degree and defended doctoral thesis in the field of Clinical Pharmacology and Therapy, and at the same time I specialized in Internal Medicine at the Faculty of Medicine in Belgrade. I am now an assistant professor at the Medical Faculty of the University of Montenegro. As every successful health worker and scientist, it is a great honour and privilege to work at the Institute for Medicines and Medical Devices, where I have been performing various professional and managerial jobs in the field of drug and medical device regulation for almost a decade. Since 2013, I headed the Department for Clinical Trials of Medicines and Evaluation of Efficacy and Safety of Medicines, and since September last year, I have held the position of Deputy Director.

I would say that this multiannual experience has helped me build managerial skills that are certainly necessary for the successful management of an institution, and especially for establishing partnerships and cooperation with regulators and other important regional and international institutions. I would like to mention that the Institute is also a teaching and scientific base of the Faculty of Medicine, therefore I and all employees of the Institute are trying to dedicate ourselves to scientific and research activities, aware of the importance of publishing papers in prestigious international magazines and presentations at national and

international events and congresses. In this way, we can significantly contribute not only to professional and personal development, but also to the respectability and visibility of the Institute, both nationally and internationally.

Could you tell us a bit more about the Institute, what are the tasks within the competence of the Institute?

S. Mugoša: The Institute for Medicines and Medical Devices is an independent regulatory authority of Montenegro in the field of medicines and medical devices, and is also registered as a scientific, research and innovation organization. The institute has existed since 2009, when it started working as an agency, and since August 2020 it has had the status of an institute.

Currently, it has 50 employees, of whom, I must emphasize, a large number are prestigious young scientists, doctors of science and lecturers at the University of Montenegro. A significant number of them were my students, so I can say with certainty that Montenegro has an excellent base in our Institute and that every citizen can be convinced of the expertise and accuracy of our assessments and decisions. For this reason, it is always a special pleasure for me to present the Institute, not only to the professional public, but to all citizens. The Institute is a state administration body, however, we are legally separated from all other state bodies, as well as from all persons engaged in the activity of production, design, trade and testing of drugs and medical devices and similar activities. It is an institution which work is focused on the pharmaceutical industry, but also on the interests of public health, that is, patients.

The Institute for Medicines and Medical Devices conducts regulatory control during the entire period of the drug's presence on the market, that is, it monitors the drug throughout its entire life cycle. Namely, medicines for human and veterinary use are placed on the market not before our experts perform an expert assessment and take the position that they are of high quality, safe and effective. The same applies to medical devices that cover a very wide range of products, from needles and protective masks to complex medical equipment such as scanners and respirators. The institute checks the safety and performance of all these products.

The Institute is also in charge of monitoring the safety of medicines and medical devices, approving performance of clinical trials of medicines, analyzing the consumption of medicines, informing and educating healthcare workers and patients about medicines, as well as of providing information important for im-

Our goal is to create adequate conditions so that the pharmaceutical industry would be interested in the placement of its products on our market, which would ensure patients better access to medicines and medical devices.

plementation of measures for rational use of medicines. In addition, the Institute, in accordance with the highest European standards, assesses the business of persons engaged in the production and sale of medicines and medical devices, that is, the fulfilment of conditions for performing these activities. We can conclude that, in addition to checking the product itself, the standards according to which the companies that produce and distribute them operate are also checked. Of course, our work does not end there, but the Institute continuously monitors and periodically checks the approved conditions for performing production and wholesale trade, through the inspection supervision.

The work of the Inspectorate, as well as the newly formed Laboratories of the Institute, are of great importance for our further development and fulfilment of new tasks entrusted to us. The Inspectorate is responsible for approving the production and sale as well as for complying with the European guidelines of good practice in the production, distribution, clinical trials and monitoring of drug safety. The Inspectorate has already started its work actively and successfully, however, great challenges await us in order to continuously apply the highest quality standards in our business. The youngest organizational unit in the Institute – the Laboratory, has started working and analyzes of the first samples have been conducted. The goal of its establishing is the fight against counterfeit and substandard medicines, as well as the improvement of the scientific-research work of the Institute. The Laboratory applies X-ray diffraction and fluorescence techniques which, with the latest equipment available on the market, offer great opportunities. These techniques can be used to analyze by its nature very different samples, such as drugs, supplements and cosmetics, food, biological samples, environmental samples, such as air, soil, water and geological samples. An example of this variety of analyzes are samples such as stone in a kidney or gallbladder. By determining their mineral composition in our laboratory, we provide information to fellow physicians treating this population of patients on the cause of their occurrence, which is important for the treatment and secondary prevention of this type of disease.

It is important to emphasize that this equipment is not common for other national regulatory bodies such as our Institute – that is, other drug agencies, and thus establishing this system is a great challenge for us. There is already great interest in our services, and in this phase of work, we are cooperating with institutions such as the University of Montenegro, the Center for Ecotoxicological Research, the Clinical Center of Montenegro, etc. The services

of the Laboratory are commercially available to all natural and legal persons in need, and for the needs of health institutions, as well as students and researchers, the cost of analysis will be reduced by 50%.

What is the role of the Institute in the context of EU integration, and what are the challenges ahead?

S. Mugoša: The Institute intensively participates in the process of European integration, that is, the regulatory harmonization with the regulations and good practices of the European Union. The role of the Institute is extremely important for the process of accession to the European Union. Namely, the area of medicines and medical devices is in the Negotiating Chapter 1 - Freedom of movement of goods, and the closure of this Chapter largely depends on the harmonization of this area. The Institute gives its contribution through participation in other chapters as well. Our regulations are largely in line with current regulations and professional standards of the European Union.

In the coming period, we expect further harmonization of regulations through the adoption of bylaws and the implementation of good practices of the European Union. We will also continue with the activities of cooperation with European and international institutions and participation in projects, especially through cooperation with the regulatory bodies of the countries in the region which are already member states of the European Union. The introduction of European values and standards is of immeasurable importance, both for public health and the availability of quality, safe and effective medicines to our patients, as well as for the development of the pharmaceutical industry and the promotion of market competition.

We have already implemented all European good practices in the previous period, so we can freely say that the Institute applies the highest European standards in the areas of registration, approval of production and trade of drugs and medical devices, as well as approvals of clinical trials and monitoring of adverse drug reactions.

What are the strategic goals you have set for the next period, how to ensure a stable market of medicines and medical devices, that is, greater availability of a wide range of products to patients, especially from the funds of compulsory health insurance?

S. Mugoša: The changes that come along with social circumstances, scientific and technological innovations, the requirements of the health care system are really numerous and complex. It is necessary for the Institute to be ready

and able to continuously monitor them and provide an adequate and timely response to all challenges. Our main goal is to strengthen and develop the Institute in the strategic period of the next five years, so that it would be ready to become part of the European family of regulators. For this reason, we have strategically approached our business by adopting key strategic goals that are based on setting organizational, professional and technical foundations for continuous improvement of work results. We will achieve this through regulatory harmonization, digitalization and process optimization, as well as through establishing of partnerships with all participants in the health system. Digitization and innovation open up new opportunities for business rationalization, contribute to resource savings and greater efficiency in resolving requests.

In recent months, the Institute has established intensive cooperation with the pharmaceutical industry, so that by establishing stable partnerships, we can more easily resolve problems and challenges and reach a full social consensus. Our goal is to create adequate conditions so that the pharmaceutical industry would be interested in the placement of its products on our market, which would ensure patients better access to medicines and medical devices.

Our team of experts is working intensively on the modernization of the Institute. Numerous bylaws have been adopted, a large number of European guidelines of good practice have been published, all innovative medicines of importance for the List of Medicines have been registered and deadlines for resolving applications have been significantly shortened. In my opinion, the Institute is one of the key factors in creating conditions conducive to the development of the market of medicines and medical devices. A stable market is a basic condition for ensuring the availability of a wide range of products to patients. Therefore, we can freely state that a stable market with a tendency of continuous development guarantees the fulfilment of the obligation to protect public health. Starting from the importance of industry as a necessary precondition for the economic development of every modern country, it is necessary to establish transparent conditions for the functioning of the pharmaceutical market, based on European principles and standards. The functioning of the market on these principles affects the increase of investments, and thus the level of competitiveness. It is clear that this will lead to the expansion of the range of drugs and medical devices on the Montenegrin market, incomparably better and cheaper pharmaceutical health care, and consequently to the disappearance of the black market. Further development of the Institute's

business should be based on strengthening the administrative and technical capacities, as well as on increasing the level of competencies and further training of employees to perform precisely defined professional tasks, within the legally prescribed deadlines. It is necessary for the Institute to be ready to respond to the challenges posed by the continuous expansion of the scope of competencies, increasingly complicated work on the implementation of European standards. Our goal is to realize all unresolved requirements and significantly speed up the processes in order to meet the needs of our clients, while maintaining the high quality of assessments.

I believe that the implementation of all these programs will contribute to improving the work and the position of the Institute, and strengthen its role as a regulator and promoter of science. The professionalism and motivation of all employees at the Institute are a reliable basis for achieving highly set goals. We believe in the power of diversity that brings equality to all.

WORKING WITH YOUNG PEOPLE IS A TRUE PLEASURE

You have been working at the Faculty of Medicine for many years, where you teach the pharmacological group of medical subjects, and in addition at the Clinical Research Associate Academy in Belgrade in the field of regulation of drugs and medical devices. What does working with young people mean to you?

S. Mugoša: Work at the Faculty is not a job for me, but a real pleasure. Personally, I think that those who have knowledge and have the opportunity to pass it on are privileged. If knowledge is power, then the transfer of knowledge is the multiplication of that power for the benefit of society and the country as a whole. And is there a better way to express love for one's own country?

I am grateful to my students for striving for knowledge and the fact that each new generation is for me a new inspiration and motive to witness their development and progress. I am especially pleased that exactly at the Institute most of them want to continue their further scientific development. The pursuit of knowledge, discovery and innovation is in human nature. That is why I am telling young people to believe in themselves, to nurture true values and that only thanks to their knowledge can they be recognized, and with their work and dedication become real and successful personalities. We must not give up trying to do what we really want, because where there is love and inspiration, we will not take the wrong road.

IGOR RASKOPIN, SUOSNIVAČ KOMPANIJE »SALAŠ TARAŠ«

PROIZVODI OD MANGULICE KAO LIJEK

Proizvode od mangulice preporučuju endokrinolozi za osobe koje imaju problema sa šećerom i pritiskom, kao i onkolozi. Ono što mangulicu izdvaja od ostalih rasa svinja je HDL, takozvani »dobar« kolesterol, navodi Raskopin.

Sagovornik Glasnika Igor Raskopin je, prije pet godina, zajedno sa poslovnim partnerom Željkom Sekulićem, formirao farmu »Salaš Taraš« u Danilovgradu. Sa ove farme se na crnogorsko tržište plasiraju veoma zdravi proizvodi od mangulice koje možete pronaći u Voli marketima i restoranima.

- Mi hranimo mangulice na prirodan način, bez koncentrata i dodataka, tako da se nam se ne isplati da proizvod prodajemo jeftino – kazao je u intervju Raskopin.

Na početku, recite nam više o – početku. Kako ste došli na ideju da formirate farmu mangulica, rase koja u Crnoj Gori nije mnogo zastupljena i zašto baš na području Danilovgrada? Koliko sada imate mangulica i koliko ljudi radi na farmi?

I. Raskopin: Odlučili smo da se bavimo mangulicama početkom 2017. godine. U Crnoj Gori mangulicu ne proizvodi niko zvanično, tako da smo htjeli da se pozicioniramo u tom sektoru tržišta. Prvenstveno zbog toga što su proizvodi od mangulice namijenjeni za zdravu ishranu. Sadržaj negativnog holesterola u proizvodima od mangulice je 75% manji u poređenju sa običnom svinjom. Mangulica je vrsta

svinje koja je prilično izumrla i zbog načina na koji se drži i zbog isplativosti. Treba joj skoro dvije godine da bi dostigla kilažu od 80 do 100 kilograma. Zašto Danilovgrad? Zato što će cijena zemlje u srcu Bijelopavlčica uvijek ići gore i u svakom momentu može da se proda brzo i po dobroj cijeni. U farmu, koja ima 24.000 m² zemljišta u komadu, 1000 m² pokrivenog prostora, preko 1 000 dužnih metara betonske ograde, puteve, bazene za svinje itd., bilo je uloženo preko 800 hiljada eura i na današnji dan u Crnoj Gori ne postoji ni jedna slična našoj farmi. Do sada smo imali preko 300 mangulica.

Zašto baš naziv Salaš Taraš koji asocira na Vojvodinu?

I. Raskopin: Salaš Taraš se zove zato što se pored farme nalazi brdo Taraš. A salaš zato što je mangulica autohtona rasa svinja porijeklom iz Mađarske, ali jako je raširena i u Vojvodini.

Predstavite nam proizvode od mangulice koje nudi Salaš Taraš, a po kojima ste sve prepoznatiji na crnogorskom tržištu?

I. Raskopin: Mi nudimo kobasicu od mangulice, pančetu, slaninu, pršut, mast, čvarke, suvi i svježi vrat. Našu robu možete pronaći u Voli

marketima, ali i u restoranima. Pakovanja slanina i pancete su od 600 i 700 grama, a kobasice imamo i u pakovanju od pola kilograma. Takođe, meso možete naručiti i direktno od nas, proizvođača.

Zašto proizvode Salaš Taraš reklamirate kao – lijek? Na koji način dolazite do njihovog specifičnog kvaliteta?

I. Raskopin: Proizvode od mangulice preporučuju endokrinolozi za osobe koje imaju problema sa šećerom i pritiskom, kao i onkolozi. Ono što mangulicu izdvaja od ostalih rasa svinja je HDL, takozvani »dobar« holosterol.

On sprečava da se loš holesterol nagomilava na zidovima arterija. Svakako, sve informacije o dobitima za zdravlje i prednostima proizvoda od mangulice javno su dostupne.

Mangulice su poznate kao životinje koje žive život bez stresa i hrane se prirodnom hranom. Kada smo ulazili u ovaj projekat primarni cilj nam je bio da omogućimo mangulicama sredinu na koju su naviknute, a naša farma ima 25000 m² što mangulicama daje više nego dovoljno prostora za šetnju i relaksiranje tokom dana. To je jedan od razloga zašto je njihovo meso tako ukusno.

Kako tržište naviknuto na njeguški pršut reaguje na proizvode od mangulice? Kako je pandemija uticala na poslovanje Salaša Taraš?

I. Raskopin: Pandemija je donijela dosta problema kada je u pitanju plasman robe. Ljudi su navikli na uveznu hranu, jer je ona mnogo jeftinija u poređenju sa našim proizvodima. Mi hranimo mangulice na prirodan način, bez koncentrata i dodataka, tako da se nam se ne isplati da proizvod prodajemo jeftino. Njeguška pršuta više nije ta pršuta koju su ljudi kupovali stotinama godina. Skoro niko više ne proizvodi svinje u Crnoj Gori. Sirovina za njeguški pršut se uvozi iz Njemačke, Belgije i Holandije. I to je jeftina sirovina, od koje se proizvodi skoro sav čuveni njeguški pršut.

Koji su planovi Salaša Taraš za naredni period? Da li planirate da se za vaše proizvode čuje i van granica Crne Gore?

I. Raskopin: Postoji određeni broj ljudi koji znaju šta je mangulica i kupuju naše proizvode bez obzira na cijene, koje se jako razlikuju u odnosu na cijene uvezne robe. Mi planiramo da nastavimo sa poslovanjem, samo ćemo korigovati količinu mangulice, odnosno smanjiti njihov broj. Pored toga, sada razmišljamo koju još vrstu životinja da gajimo jer nam kapacitet farme dozvoljava da proizvodnjom kvalitetnih proizvoda nahranimo veliki broj ljudi u Crnoj Gori.

IGOR RASKOPIN, CO-FOUNDER OF THE
COMPANY »SALAŠ TARAŠ«

THE PRODUCTS MADE OF MANGALICA AS A MEDICINE

Five years ago, Glasnik's interlocutor, Mr. **Igor Raskopin**, and his business partner, Mr. **Željko Sekulić**, decided to establish a farm »Salaš Taraš« in Danilovgrad. This farm is enabling placement of very healthy products made of mangalica on the Montenegrin market, which can be found in Voli markets and restaurants.

- We feed mangalica in a natural way, without concentrate and additives, thus it is not profitable for us to sell our products at low prices –said Mr. Raskopin in this interview.

At the beginning of this interview, could you tell us more about your beginnings? How did you come up with an idea to establish a farm with mangalicas, a breed which is not sufficiently present in Montenegro and why precisely in the area of Danilovgrad? How many mangalicas are there now and how many people are hired on the farm?

I. Raskopin: In 2017, we decided to start a business with mangalica breeding. No one in Montenegro was officially producing mangalica, so the idea was to position ourselves in this market segment. It was primarily, due to the fact that products made of mangalica are intended for healthy nutrition. The contents of bad cholesterol in products made of mangalica is 75% lower than in products made of common domestic pig. The mangalica is a pig breed which is pretty much extinct due to the way it has to be bred as well as due to the unprofitability of its breeding. It takes them almost two years to reach the weight of between 80 and 100 kg. Why Danilovgrad? Because the price of land in the heart of Bjelopavlići Plain is always going to grow and it can be sold at any moment at a good price. In this farm, which has 24 000 m² of land in one piece, 1000 m² of the covered area, over 1000 of running meter of the concrete fence, roads, pools for pigs etc. over 800 thousand euros was invested and even today still there is no similar farm to ours.

Why precisely did you choose the name Salaš Taraš, which associates to Vojvodina?

I. Raskopin: We called it Salaš Taraš after the hill located near the farm. Salaš in its name indicates to the mangalica as an autochthonous pig breed originated from Hungary, but it is wide spread in Vojvodina as well.

Could you tell us what are the products of mangalica offered at Salaš Taraš, which are increasingly popular on the Montenegrin market?

I. Raskopin: Our offer consists of mangalica sausages, pancetta, bacon, prosciutto, fats, cracklings, dry and fresh neck. You can find our products in Voli markets, but also in restaurants.

Packages of bacon and pancetta are between 600 and 700 grams, while we also have sausages in packages of half a kilogram. You can also order meat directly from us as producers.

Why do you advertise Salaš Taraš products as a medicine? How do you achieve their specific quality?

I. Raskopin: The mangalica's products are recommended by endocrinologists for persons suffering from high blood glucose and bloods pressure, as well as by oncologists. What distinguishes the mangalica from other pig breeds is HDL, the so-called »good cholesterol«.

It prevents bad cholesterol from accumulating on the walls of the arteries. Anyway, all the information about the health benefits and the advantages of mangalica products is publicly available.

Mangalica are known as animals that live a stress-free life and feed on natural foods. When we were starting this project, our primary goal was to provide the mangalica with the environment they are accustomed to, and our farm has 25000 m², which gives the mangalica more than enough space to walk and relax during the day. That is one of the reasons why their meat is so tasty.

How does the market accustomed to Njeguši prosciutto react to mangalica products? How did the pandemic affect Salaš Taraš's business?

I. Raskopin: The pandemic has caused a lot of problems when it comes to the placement of products. People are used to imported food, since it is much cheaper compared to our products. We feed mangalica in a natural way, without concentrates and additives, thus it is not profitable for us to sell our products at low prices. Njeguši prosciutto is no longer the prosciutto that people have been buying for hundreds of years. Almost no one produces pigs in Montenegro anymore. Raw materials for Njeguši prosciutto are imported from Germany, Belgium and the Netherlands. And it is a cheap raw material of which almost the whole assortment of Njeguši prosciutto is made.

What are the Salaš Taraš's plans for the forthcoming period? Do you plan to make your products available outside of Montenegro?

I. Raskopin: There is a number of people who know what mangalica is and buy our products regardless of the price, which are very different in comparison to the prices of imported goods. We plan to continue our business, but we will only reduce the number of mangalicas. In addition, we are now thinking about what other species to raise because the capacity of the farm allows us to feed a large number of people in Montenegro by producing quality products.

The Mangalica's products are recommended by endocrinologists for persons suffering from high blood glucose and bloods pressure, as well as by oncologists. What distinguishes the mangalica from other pig breeds is HDL, the so-called »good cholesterol«, said Raskopin.

BLUEfasma

Projekat je ko-finansiran od strane Evropskog regionalnog razvojnog fonda

Više informacija o projektu: bluefasma.iterreg-med.eu
E mail: bluefasma@gmail.com

projektni partneri

U OKVIRU PROJEKTA BLUEWBC

OBUKA NA NORVEŠKOM UNIVERZITETU NAUKE I TEHNOLOGIJE

Predstavnici Privredne komore učestvovali su na sastanku upravljačkog odbora partnera na projektu »Održivi razvoj plavih ekonomija kroz visoko obrazovanje i inovacije u zemljama Zapadnog Balkana - BLUEWBC«, Erasmus+ programa. Pored sastanaka na Visokoj školi u Alesundu Norveškog univerziteta nauke i tehnologije (NTNU) realizovana je i obuka za predstavnike partnerskih institucija, a na temu plave ekonomije i offshore tehnologija, inovacija, preduzetništva i Internet of Things u pomorstvu. Polaznici obuke, pored predstavnika Privredne komore bili su i predstavnici Univerziteta Crne Gore i Inovaciono preduzetničkog centra »Tehnopolis« Nikšić, kao i Univerziteta iz Tirane, Vlore i Vlnusa.

Tokom sastanaka upravljačkog odbora razgovaralo se o planovima za realizaciju narednih koraka u implementaciji BLUEWBC projekta.

Predstavnici Komore i Tehnopolisa su u sklopu boravka u Norveškoj imali susrete sa predstavnicima Ulstein grupe koja se bavi brodogradnjom, sa vizijom da stvara rješenja koja mogu biti odgovor na izazove sutrašnjice u oblasti održivih pomorskih operacija. Kompanija je osnovana 1917. godine, sa sjedištem u Ulsteinviku, Norveška i ima više predstavništva širom svijeta.

Crnogorski BLUEWBC partneri posjetili su Skaparhuset, centar za inovacije i cjeloživotno učenje, kojom prilikom su i razmijenili iskstva u organizovanju aktivnosti i legislative koja se odnosi na navede dvije oblasti u Crnoj Gori i zemlji domaćina.

Specifični ciljevi definisani projektom odnose se na povećanje kompetentnosti i sposobnosti institucija visokog obrazovanja u oblasti inovacija koje su usmjerene na koncept plave ekonomije u Crnoj Gori i Albaniji, kao i obezbjeđivanje kompetentnih ljudskih resursa za inovacije u oblasti plave ekonomije i srodnih područja. Preduslov tome je uspostavljanje podsticajnog okruženja za razvoj inovacija, za što je nužno obezbijediti kvalitetnu i kontinuiranu saradnju visokoškolskih ustanova, privrede i donosioca odluka. Upravo obuke kakva je bila ova realizovana u Norveškoj doprinose boljem razumijevanju usmjerenom na povećanja prepoznatljivosti visokoškolskih institucija na međunarodnom nivou kroz inovacije i unapređivanje saradnje sa poslovnom zajednicom.

Predstavnici Komore na sastancima u Norveškoj bili su **Tanja Radusinović**, direktorica Sektora za projekte, Marija **Raspopović**, samostalna savjetnica u istom Sektoru i **Vuko Jovanović**, savjetnik u Sektoru za obrazovanje i kvalitet.

**ŽAN DAPČEVIČ, IZVRŠNI DIREKTOR
ACADEMIA HIGHER EDUCATION COLLEGES**

**OBRAZOVANJE,
PREDUZETNIŠTVO I
VJEŠTINE BUDUĆNOSTI
POSTAJU VAŽNA
DRUŠTVENA TEMA**

Crnu Goru vidim kao veliki potencijal za razvijanje dualnih studija, koje će pomoći studentima da uz studije steknu i stručnu praksu, kako bi brže ušli na tržište rada. Preduzećima će dualne studije pomoći da brže dođu do kadra u skladu sa njihovim potrebama, a akademskim institucijama kvalitetnu povratnu informaciju o stanju i potrebama privrede, kazao je u intervjuu Glasniku **Žan Dapčević**, suosnivač i izvršni direktor Akademije za više stručno obrazovanje u Mariboru, Slovenija.

Naša vizija i misija poslovanja jeste ponuditi studentima i industriji stvarne vještine za stvarni svijet.

Dapčević je diplomirao ekonomiju i međunarodno poslovanje na Univerzitetu Okland, Novi Zeland, a trenutno pohađa Executive MBA na Said Business School Univerziteta u Oksfordu, Ujedinjeno Kraljevstvo. Godine 2021. Forbs je imenovao Žana za jednog od 30 najboljih pojedinaca u Evropi, mlađih od 30 godina, koji mijenjaju svijet inovativnim startupovima.

Eminentni poslovni magazin Forbes uvrstio vas je na svoju »Forbsovu evropsku listu najuspješnijih mlađih od 30 godina«, zajedno sa ostalih 29 mlađih pojedinaca iz Evrope, koji imaju vidljiv društveni uticaj u svojim oblastima. Da li ste nadali ovakvom priznanju i šta za vas ono predstavlja?

Ž. Dapčević: Nagrade i liste, kao što je Forbes under 30, shvatam kao potvrdu timskog rada i dobrog smjera u prošlosti, a u isto vrijeme kao novi kredit odgovornosti za budućnost. Živimo u svijetu brzih promjena, gdje digitalizacija i rad na daljinu danas zaposlenima omogućavaju da konkurišu na globalnom tržištu rada. A na tom putu nam je neophodna konkurentnost, te adekvatnost primjenljivog znanja. Drago mi je da obrazovanje, preduzetništvo i vještine budućnosti postaju važna tema u društvu, jer ćemo na taj način biti u mogućnosti da pomognemo industrijama da dobiju na dodatnoj vrijednosti, koja će se onda odraziti i na bolji životni standard njihovih zaposlenih, a u isto vrijeme podići preduzetništvo na viši nivo, kroz razvijanje novih proizvoda i usluga. Pa i u oblasti preduzetništva i obrazovanja, kako to radimo na našoj Akademiji u Sloveniji.

Jedan ste od osnivača i izvršni direktor Akademije u Mariboru, Slovenija, koja pored ostalog nudi i kratke cikluse visokog obrazovanja, te predstavlja pravu multidisciplinarnu obrazovnu instituciju. Recite nam nešto više o samom osnivanju i programima, njenoj misiji i viziji?

Ž. Dapčević: Zapravo je prvi pokretač priče o Akademiji moja majka, Majda Kralj. Ja sam se prije par godina vratio u Maribor iz inostranstva (živio sam u Singapuru i Novom Zelandu) i preuzeo taj porodični posao u koji sam bio uključen već kao tinejdžer. Sa mojim dolaskom smo Akademiju i programe dodatno akreditovali u Velikoj Britaniji, tako da danas naši diplomci stiču i slovenačku i britansku diplomu. Izvodimo programe iz oblasti poslovanja, kao što su digitalni marketing, računovodstvo i trgovina, inženjering sa programima građevinarstva i mašinstva, te programe iz IT oblasti i medijske produkcije, kao što su software inženjering, data science, cybersecurity, audio i video produkciju,

fotografiju, grafički dizajn, 3D animaciju i web development.

Za sve naše visokoškolske stručne programe, kao i cikluse visokog obrazovanja, značajno je da čak 40% programa, što je 100 radnih dana, studenti provedu u industriji na mentorisanoj stručnoj praksi. Naši predavači, instruktori i laboranti dolaze iz različitih industrija i prenose najnovija znanja iz struke na studente. Sve to se uklapa u našu viziju i misiju poslovanja, a to je ponuditi studentima i industriji stvarne vještine za stvarni svet.

Da li ova obrazovna institucija učestvuje nekim međunarodnim programima razmjene, i jeste li ikada imali studente iz Crne Gore?

Ž. Dapčević: Svakako. Kao akreditovana škola nositelji smo Erasmus povelje za visoko obrazovanje, koja nam omogućava da organizujemo međunarodne programe razmjene za studente i zaposlene. Pored toga, radimo sa institucijama u Evropskoj uniji, organizujemo međunarodne programe razmjena i sa zemljama van Evrope, od Srednje i Latinske Amerike, Afrike, Bliskog Istoka do Centralne i Južne Azije. Sve više naših studenata odlazi na Erasmus programe razmjena sa namjerom obavljanja stručne prakse u preduzećima. Naša je želja da što više studenata iskoristi mogućnosti koje im pružaju Erasmus programi, sa namjerom da se razvijaju u građane svijeta. Kod nas, svake akademske godine, na studije dolazi sve više stranih studenata, a najviše ih je sa područja bivše Jugoslavije, kako iz Crne Gore, tako i iz drugih država. Zato, nekoliko studijskih programa već izvodimo, dijelom ili u cijelini, na engleskom jeziku.

Kako ste zadovoljni procesom usvajanja znanja kod studenata i saradnjom sa privredom, kada je u pitanju praksa, te odnosom sa drugim stejkholderima?

Ž. Dapčević: Studenti Akademije znanja svaki predmet usvajaju na tri načina, kroz akademske ispite, projektne zadatke i stručnu praksu u industriji. Projektne zadatke se baziraju na strukovnom kontekstu, što znači da studenti rade na konkretnim praktičnim primjerima iz prakse. Procjena znanja se temelji na ishodima učenja, a ne na procentu uspješnosti. Svaki student za svako ocenjivanje dobije i pismenu po-

vratnu informaciju predavača, iz koje može uvidjeti prednosti i slabosti svog rada. Adekvatnost procjene znanja i povratne informacije studentu, povjerene su i takozvanom internom stručnom verifikatoru Akademije, a dva puta godišnje i eksternom verifikatoru programa, regulatora iz Velike Britanije. Studentski rad na praksi zajedno ocenjuju mentor iz preduzeća i mentor iz Akademije. Uz diplomski rad, koji je zapravo veći projektni zadatak na konkretnom izazovu preduzeća, studenti uspješno završavaju studije i sa dobrim portfolijom, te stručnim iskustvom. Sve to im pomaže da kasnije budu konkurentni na tržištu rada.

Već duže vremena sporovodite dualni sistem obrazovanja u Sloveniji. Kakvi su vaši utisci do sada i kako je samo tržište rada zadovoljno sa kadrovima koje dobijaju kroz ovaj sistem?

Ž. Dapčević: U Sloveniji slavimo 25-tu godišnjicu viših stručnih škola koje sve (49 javnih i privatnih) čine jedno veliko udruženje viših stručnih škola. Tržište rada u Sloveniji trenutno je vrlo povoljno, sve više preduzeća ima čak i deficit zaposlenih, a naši diplomci su sve traženiji. To se vidi i po brzini ulaska naših diplomaca na tržište rada, koji je tri puta brži od njihovih kolega sa drugih akademskih studija, ali i po visini plata. U sedam od 12 statističkih regija, plata diplomaca dvogodišnjih stručnih programa viša je od diplomaca sa trogodišnjih bachelor programa, dok su u ostalim regijama plate konkurentne. Kad uzmemo u obzir da studije traje godinu dana manje i da studenti mogu raditi u struci već tokom samog studiranja, visokoškolski stručni studij se čini mnogo konkretnijim. Ali na tim uspjesima ne smijemo zaspiti, zato je i za nas u Sloveniji važno da napravimo potrebne reforme kurikuluma u programima, te da razvijemo nova zanimanja budućnosti, što će podržati rast dodate vrijednosti naše privrede i tako omogućiti bolje plate zaposlenima.

Angažovani ste na i na implementaciji projekta DUALMON u Crnoj Gori, čiji je jedan od partnera i Privredna komora. Osnovni cilj ovog projekta je poboljšanje kompetencija studenata visokog obrazovanja i to kroz razvoj dualnog, generičkog modela. Recite

nam kako vidite potencijale razvoja ovog modela obrazovanja u Crnoj Gori?

Ž. Dapčević: Imamo napredne zemlje dobrog životnog standarda, kao što su skandinavske države, zatim Njemačka, Austrija pa i Kanada, Australija, Singapur, i Novi Zeland koje pored jakih akademskih univerziteta sa odličnim istraživačkim radom, imaju i dobro razvijen i drugi stub obrazovanja na tercijarnom nivou, a to je stručno - dualno obrazovanje. Svaka zemlja ima svoj generički model dualnog obrazovanja, koji je nastao iz karakteristika i veličine države, privrede, preduzeća, demografije i stanja na tržištu rada. Za nas i projektne partnere je zato važno da se partnerima u Crnoj Gori predstavi što više modela uspješnih zemalja, kako bi Crna Gora mogla razviti generički model dualnog obrazovanja koji će joj najviše odgovarati. Kroz projekat su tako planirane i posjete različitim državama dobrih praksi, kao što su Slovenija i Austrija. U već realizovanom boravku u Sloveniji, partneri iz Crne Gore su posjetili brojne više stručne škole i upoznali druge stejkholdere, kao što su Agencija za kvalitet u visokom obrazovanju Slovenije (NAKVIS) i državni Centar za stručno obrazovanje (CPI). Lično, Crnu Goru vidim kao veliki potencijal za razvijanje dualnih studija, koje će pomoći studentima da uz studije steknu i stručnu praksu, kako bi brže ušli na tržište rada. Preduzećima će dualne studije pomoći da brže dođu do kadra u skladu sa njihovim potrebama, a akademskim institucijama kvalitetnu povratnu informaciju o stanju i potrebama privrede.

Da li je ovo prvi projekat koji radite sa crnogorskim partnerima, odnosno da li planirate da nastavite i realizujete i druge projekte sa njima?

Ž. Dapčević: To jeste prvi razvojni Erasmus+ projekat izgradnje kapaciteta koji radimo sa akademskom zajednicom i Privrednom komorom u Crnoj Gori, ali već godinama radimo i na brojnim sličnim projektima u drugim zemljama. Nadamo se da će dobri rezultati DUALMON projekta biti osnova za nastavak i realizaciju novih projekata saradnje institucija Crne Gore i Slovenije.

**ŽAN DAPČEVIČ, CEO OF ACADEMIA HIGHER
EDUCATION COLLEGES**

**EDUCATION,
ENTREPRENEURSHIP AND
SKILLS FOR THE FUTURE
INCREASINGLY IMPORTANT
SOCIAL ISSUES**

Our business vision and mission is to offer the students and the industry real-world skills.

In Montenegro I recognize a huge potential for the development of dual studies, which will help students gain professional practice in addition to their studies, in order to enter the labour market faster. Dual studies will help companies get staff faster in accordance with their needs, and the academic institutions will get quality feedback on the state and needs of the economy, said Mr. **Žan Dapčević**, the co-founder and executive director of the Academia Higher Education Colleges in Maribor, Slovenia, in his interview for Glasnik.

Mr. Dapčević holds a bachelor's degree in Economics and International Business from The University of Auckland, New Zealand and is currently pursuing Executive MBA at Said Business School of the University of Oxford in the United Kingdom. In 2021, Forbes named Žan among the 30 best individuals in Europe changing the world with impact-driven start-ups.

The eminent business magazine Forbes has included you on its »Forbes Under 30 Europe list«, along with 29 other young individuals from Europe who have made a visible social impact in their fields of activity. Did you expect this kind of recognition and what does it mean to you?

Ž. Dapčević: I understand the awards and lists, such as Forbes Under 30, as a confirmation of teamwork and good direction in the past, and at the same time as a new credit of responsibility for the future. We live in a world of rapid changes, where digitalisation and teleworking today allow employees to compete in the global labour market. And on that path, we need competitiveness and the adequacy of applicable knowledge. I am glad that education, entrepreneurship and skills for the future are becoming an important topic in a society, because in this way we will be able to help industries gain added value, which will then be reflected in a better standard of living of their employees, while raising entrepreneurship at a higher level, through the development of new products and services, even in the field of entrepreneurship and education, as we do at our Academy in Slovenia.

You are one of the founders and the executive director of the Academy in Maribor, Slovenia, which, among other things, offers short cycles of higher education, and is a true multidisciplinary educational institution. We would appreciate if you could tell us more about its establishing and programs, its mission and vision?

Ž. Dapčević: Actually, the first initiator of the story about the establishing of the Academy is my mother, Majda Kralj. I returned to Maribor

from abroad a couple of years ago (I lived in Singapore and New Zealand) and I took over that family business in which I was already involved as a teenager. With my arrival, we additionally accredited the Academy and programs in Great Britain, so that today our graduates obtain both Slovenian and British diplomas. We run programs in the field of business, such as digital marketing, accounting and trade, engineering with programs in the construction and mechanical engineering, and programs in the field of IT and media production, such as software engineering, data science, cybersecurity, audio and video production, photography, graphic design, 3D animation and web development.

For all our higher education vocational programs, as well as cycles of higher education, it is important that as much as 40% of the program, which is 100 working days, students spend in industry on the mentored internship. Our lecturers, instructors and laboratory assistants come from different industries and transfer the latest knowledge from the specific profession to students. It all fits into our vision and mission of the business, which is to offer the students and the industry real-world skills.

Does this educational institution participate in some international exchange programs, and have you ever had students from Montenegro?

Ž. Dapčević: Certainly, as an accredited school, we are holders of the Erasmus Charter for Higher Education, which allows us to organize international exchange programs for students and employees. In addition, we cooperate with the institutions in the European Union, we organize international exchange programs with countries outside Europe, from Central and Latin America, Africa, the Middle East to Central and South Asia. An increasing number of our students go to Erasmus exchange programs with the intention of doing internships in companies. It is our desire that as many students as possible take advantage of the opportunities provided by Erasmus programs, with the intention of their development into citizens of the world. Each academic year we are having an increasing number of foreign students who come to study, of which the majority comes from the countries of the former Yugoslavia, from Montenegro, but from other countries as well. Therefore, we are already conducting several study programs, partially or in full, in English.

Are you satisfied with the process of students' acquiring of knowledge and their cooperation with the business community, when it comes to practice, and the relationship with other stakeholders?

Ž. Dapčević: The students at the Academy adopt knowledge from each subject in three ways, through academic exams, project assignments and internship in the industry. Project tasks are based on a professional context, which means that students work on concrete examples from practice. The assessment of knowledge is based on learning outcomes, and not on the percentage of success. For each assessment, each student receives written feedback from the lecturer, from which they can see the strengths and weaknesses of their work. The adequacy of the assessment of knowledge and feedback to the student are entrusted to the so-called internal professional verifier of the Academy, and twice a year to the external verifier of the program, the regulator from the Great Britain. The student's work in practice is jointly evaluated by a mentor from the company and a mentor from the Academy. In addition to the diploma thesis, which is actually a larger project task on a specific challenge of the company, the students successfully complete their studies with a good portfolio and professional experience. All this helps them later to be competitive in the labour market.

You have been implementing the dual education system in Slovenia for a long time. What are your impressions so far and how is the labour market satisfied with the staff they get through this system?

Ž. Dapčević: In Slovenia, we are celebrating the 25th anniversary of higher vocational schools, all of which (49 public and private) form one large association of higher vocational schools. The labour market in Slovenia is currently very favourable, more and more companies even have a deficit of employees, and our graduates are increasingly in demand. This can be seen by the speed of our graduates entering the labour market, which is three times faster than their colleagues from other academic studies, but also by the amount of their salaries. In 7 out of 12 statistical regions, the salaries of graduates of two-year vocational programs are higher than those of graduates of three-year bachelor programs, while in other regions salaries are competitive. When we take into consideration that the studies last a year less and that students can work in their profession already during their studies, the higher vocational studies seem much more specific. But we must not stop on these successes, so it is important for us in Slovenia to make the necessary curriculum reforms in programs, and to develop new occupations of the future, which will support the growth of added value of our economy and thus provide better salaries to employees.

You are engaged in the implementation of the DUALMON project in Montenegro, on which one of the partners is the Chamber of Economy of Montenegro. The main objective of this project is to improve the competencies of higher education students through the development of a dual, generic model. According to you, is there a potential for the development of this model of education in Montenegro?

Ž. Dapčević: We have the developed countries with a good living standards, such as the Scandinavian countries, then Germany, Austria and Canada, Australia, Singapore, and New Zealand, which in addition to strong academic universities with excellent research work, have a well-developed second pillar of education at the tertiary level, which is a vocational - dual education. Each country has its own generic model of dual education, which was developed according to the characteristics and size of the country, economy, enterprises, demography and the situation on the labour market. It is therefore important for us and our project partners to present as many models of successful countries as possible to the partners in Montenegro, so that Montenegro can develop a generic model of dual education that will suit it best. Visits to various countries of good practice, such as Slovenia and Austria, are also planned through the project. During the already realized stay in Slovenia, the partners from Montenegro visited numerous higher vocational schools and met other stakeholders, such as the Agency for Quality in Higher Education of Slovenia (NAKVIS) and the State Center for Vocational Education (CPI). Personally, in Montenegro I recognize a huge potential for the development of dual studies, which will help students gain professional practice in addition to their studies, in order to enter the labour market faster. Dual studies will help companies get staff faster in accordance with their needs, and the academic institutions will get quality feedback on the state and needs of the economy.

Is this your first project in cooperation with the Montenegrin partners, and do you plan to continue and implement other projects with them?

Ž. Dapčević: This is the first development Erasmus+ the capacity building project we are working together with the academic community and the Chamber of Economy of Montenegro, but we have been working on numerous similar projects in other countries for years. We hope that the good results of DUALMON project will represent the basis for the continuation and implementation of new projects of cooperation between the institutions of Montenegro and Slovenia.

**3HILLS: JELENA JANKOVIĆ, STUDIO MENADŽER I
ANDRIJA DRAGOJEVIĆ, PROJEKT MENADŽER**

CRNA GORA IMA POTENCIJAL ZA RAZVOJ GEJMING INDUSTRIJE

Prvi gejming studio u Crnoj Gori 3Hills je već prepoznatljiv brend čija je misija razvoj gejming i esport ekosistema u našoj državi i ujedno njeno ucrtavanje na globalnu mapu ove moćne industrije.

O ovom timu, te prvoj crnogorskoj igrici za mobilne platforme koju je razvio razgovarali smo sa **Jelenom Janković**, studio menadžerom i **Andrijom Dragojevićem**, projekt menadžerom 3Hillsa.

Predstavite nam 3Hills studio – kako i kada je nastao, sa kakvom misijom i ko čini tim.

3Hills: Ideja o pokretanju gejming priče nastala je u Amplitudu krajem 2019 godine. Krenuli smo od činjenice da ulazak u industriju zahtijeva velike napore i ekspertizu koje u tom trenutku nijesmo imali. Stoga je prvi korak u kreiranju našeg studija bilo organizovanje besplatnih i prvih u Crnoj Gori obuka za razvoj i dizajn video igara sa ciljem generisanja u tom trenutku na našem tržištu nepostojećih re-

sursa. Nakon toga smo organizovali prvi nacionalni događaj posvećen razvoju video igara i elektronskim sportovima, Gaming and esports MeetUp. Događaj je okupio stručnjake iz vodećih svjetskih i regionalnih kompanija u ovoj oblasti. To nam je dalje pomoglo da napravimo tim i strategiju koja nas je dovela do osnivanja prvog gejming studija u Crnoj Gori. Prvi koraci na putu razvoja same igrice napravljeni su u okviru Amplituda i to sa timom od svega pet ljudi. Zahvaljujući napretku oni su relativno brzo spinoff-ovani u zasebno preduzeće koje smo nazvali 3Hills. Taj tim trenutno broji 12 ljudi koji paralelno rade na tri zasebne igre, a 3Hills je već prepoznatljiv brend čija je misija razvoj gejming i esport ekosistema u Crnoj Gori i ujedno njeno ucrtavanje na globalnu mapu ove moćne industrije.

Razvili ste prvu crnogorsku igru za mobilne platforme i ucrtali Crnu Goru na svjetsku mapu gejming industrije. Da li je bilo teško napraviti pionirske korake u tom smjeru?

3Hills: Izuzetno je teško s obzirom da je to novina i za nas. Kao što smo rekli problem u ekspertizi i nepoznavanje industrije bili su prva poteškoća. Druga poteškoća sa kojom smo se susreli je razvoj samih igrica i problemi koji nastaju u tom procesu. U svijetu gejminga je poznato da se zacrtani rokovi često probijaju jer je tokom prvih faza za kreativni koncept teško napraviti precizne logističke procjene. Sa druge strane ovo su projekti često podložni promjenama na osnovu feedbacka igrača. Kroz sve ovo smo prošli tokom razvoja naše prve igre – Starblind. Zanimljivo je da je to projekat za koji uopšte nismo planirali i očekivali da će biti pušten u produkciju, tj. da će igrica biti objavljena. Prvobitni plan je bio da na njemu učimo prolazeći kroz proces pravljenja igrice. Međutim, sami proizvod je na kraju bio kvalitetan, a feedback jako dobar, pa smo ga i objavili. Ipak, najbitnije je da smo tokom razvoja Starblinda uspjeli da standardizujemo procese rada unutar tima, da odradimo dobru preraspodjelu poslova i da popunimo praznine koje smo imali na startu.

Predstavite nam detaljnije igricu »Starblind«, ono što je čini posebnom u odnosu na slične iz endless runner žanra.

3Hills: Starblind je endless runner igrica za mobilne uređaje (Android i iOS). Glavni karakter je Astronaut, svemirski novinar koji želi da istraži kosmos. Igra ima dinamičan gameplay u kom astronaut obilazi galaksije skupljajući zvijezde, rune, bonuse i medalje, boreći se ujedno sa raznim preprekama, svemirskim brodovima i meteorima. Cilj igrača je da pređe što veću distancu, skupi što više zvijezdica i samim tim bude najbolji u galaksiji. Unutar igre postoje različite galaksije, tipovi oružja, ali i članovi

vi posade među kojima je recimo i svemirska verzija tradicionalnog Crnogorca. Starblind se razlikuje od brojnih endless runner igara najprije zbog grafike, a i samog gameplay-a u kom imate razne tipove prepreka sa različitim karakteristikama, kao što je na primjer obrnuta gravitaciona sila bez koje igrica na bi bila ista.

S obzirom na to da je igra proizvod koji ne poznaje granice, te da je prošlo nekoliko mjeseci od njenog plasiranja, kako ste zadovoljni reakcijama (globalnog) tržišta i gejming zajednice?

3Hills: Budući da je riječ o pionirskim koracima u ovoj oblasti, naš cilj nije bio da kreiramo igru kojom pretendujemo na svjetsko tržište. Željeli smo najprije adekvatno da prođemo kroz izazovan i zahtjevan proces pravljenja igre. U svijetu se time bave timovi koji broje na desetine stručnjaka. Naš tim tokom prve faze saznaje i uči sve što se može naučiti na putu od ideje do lansiranja igre, kako bi kasnije mogao da razmišlja smjelije i ambicioznije. Imajući sve ove stvari u vidu izuzetno smo zadovoljni postignutim rezultatom koji podrazumijeva organski reach od 4.000 preuzimanja trenutno. Naravno, naš marketing pomno prati trendove i gleda kako da promocijom potencijalno ubrza rast ukupnog broja igrača. Zato su naš sljedeći korak upravo marketinške kampanje van granica Crne Gore zahvaljujući kojima ćemo naučiti i kako je najbolje plasirati igricu na svjetsko tržište.

Da li smatrate da gejming industrija u Crnoj Gori ima perspektivu? Koji su podsticaji potrebni da bi se ubrzao razvoj ovog sektora koji ima veliki izvozni potencijal?

3Hills: Jedan od naših ciljeva je da napravimo platformu na kojoj ljudi imaju mogućnost da se oprobaju u nečem novom kao što je gaming. Radeći na tome, u okviru Amplitudo akademije smo organizovali pomenute obuke za dizajn i razvoj video igara, što je upravo prilika za sve zainteresovane da kroz pažljivo osmišljene obuke i rad sa stručnim predavačima uđu u jednu od najbrže rastućih industrija na svijetu. Smatramo, dakle, da itekako ima potencijala ne zaboravljajući da, kao i kod svake industrije ovog tipa, postoji dosta prepreka. Perspektiva postoji jer kao i u IT industriji, gejming ne poznaje granice i nije bitno odakle pravite igrice sve dok one imaju potencijal za masovno korišćenje.

Kada je riječ o samim podsticajima smatramo da nedostaje još dosta kadra i ekspertize. Ono što je u gejmingu veoma bitno (pored samog razvoja) je plasiranje igre na tržište. To je nauka za sebe koja vuče baš dosta resursa za šta trenutno u Crnoj Gori nema dovoljno kadra, znanja ili prethodnog iskustva. Besplatne radi-

Naš sljedeći korak biće organizacija prvog crnogorskog esport događaja MontEsports, koji je planiran za sredinu 2022. godine. To će biti svojevrsni esport-muzički spektakl.

onice, partnerstva koja će pomoći da se zajednica poveća, razmjena znanja sa inostranim kompanijama i rad na zajedničkim projektima, grantovi i fondovi koji će poslužiti za promociju proizvoda – sve to bi značajno uticalo na sticanje preduslova za izvoz na globalno tržište.

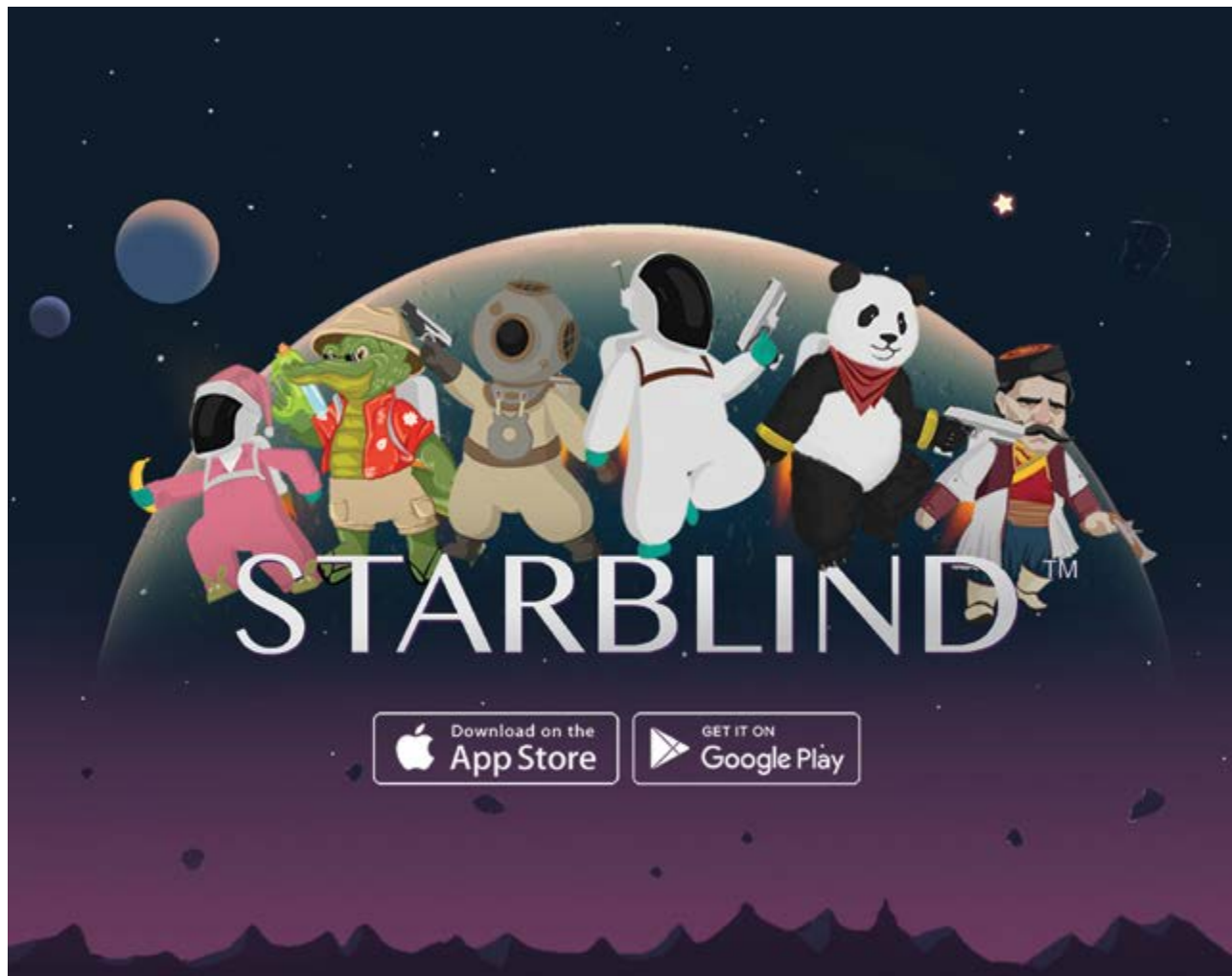
Jedan od ciljeva 3Hills-a je i razvoj eSports ekosistema. Kažite nam više o tome.

3Hills: Želimo da 3Hills u perspektivi ima portfolio igrica sa značajnim prisustvom na inostranom tržištu; da napravimo gejming zajednicu koja može da generiše talente i igrice. Osim toga, bitan pravac djelovanja brenda je i organizacija esports događaja. To je, ako sagledamo širu sliku, ujedno i velika prilika za promociju Crne Gore kao turističke destinacije. Zato će naš sljedeći korak biti organizacija prvog crnogorskog esport događaja, MontEsports. Ovaj će turnir, planiran za sredinu 2022. godine, biti svojevrsni esport-muzički spektakl. Biće to događaj globalnih razmjera koji u sebi kombinuje finale igrice Counter Strike i muzički festival sa nekim od najpopularnijih zvijezda današnjice. Pored pomenutog u planu nam je redovna

organizacija turnira u gejming naslovima poput: CS:GO, League of Legends, Dota 2, Fortnite, Valorant, Apex Legends i sl. To će ujedno poslužiti kao platforma igračima da redovno testiraju svoje vještine.

Da li već planirate sljedeći gejming projekat 3Hills studija? Šta je u planu za naredni period?

3Hills: Pomenuli smo već planove kada je riječ o turnirima, a već je u najavi još dosta njih koje ćemo tek da realizujemo do kraja tekuće godine. Pored toga naš studio aktivno radi na više projekata uporedo kada je u pitanju game development koji će vrlo brzo rezultirati i sa nekoliko novih igrica. Takođe, 3Hills i Amplitudo se, uz pomoć startup inkubatora, Digital Dena i projekata koje oni realizuju povezuje sa EPIC games na polju daljeg obrazovanja u domenu game developmenta i game dizajna. Svi ti noviteti i informacije o aktuelnim i budućim dešavanjima redovno objavljujemo na našem sajtu www.3hills.io kao i na mrežama (@3hills.io).

**3HILLS: JELENA JANKOVIĆ, STUDIO MANAGER AND
ANDRIJA DRAGOJEVIĆ, PROJECT MANAGER**

MONTENEGRO HAS THE POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF THE GAMING INDUSTRY

The first gaming studio in Montenegro 3Hills has already been a recognizable brand, the mission of which entails development of the gaming and e-sports ecosystem in our country and at the same time putting Montenegro on the global map of this powerful industry.

For this edition we interviewed Ms. **Jelena Janković**, a studio manager and Mr. **Andrija Dragojević**, a project manager of 3Hills, who they talked about the team and the first Monte-

negrin game, developed for mobile platforms.

We would appreciate if you could present 3Hills studio - how and when it was established, its mission and the team.

3Hills: The idea to start a gaming story originated in Amplitude at the end of 2019. In the beginning we knew that entering the industry requires great efforts and expertise, which we lack at that time. Therefore, the first step in establishing our studio referred to organizing

free and first trainings in Montenegro in the development and design of video games in order to generate non-existent resources in our market at that time. Then, we organized the first national event dedicated to the development of video games and e-sports Gaming and esports MeetUp.

The event brought together experts from leading global and regional companies in this field. This helped us to create a team and strategy, which resulted in establishing the first gaming studio in Montenegro. The first steps in developing the game itself were made within Amplitudo, by a team of only five people. Thanks to progress, they relatively quickly established a separate company we named 3Hills. The team currently consists of 12 people working on three different games in parallel and 3Hills has already become a recognizable brand, the mission of which is to develop the gaming and e-sports ecosystem in Montenegro and at the same time put our country on the global map of this powerful industry.

You developed the first Montenegrin game for mobile platforms and put Montenegro on the world map of the gaming industry. Was it difficult to take pioneering steps in that direction?

3Hills: It is extremely difficult given that it is a novelty for us as well. As we said, the first difficulty that we encountered refers to expertise and ignorance of the industry. The second one is the development of the games themselves and the problems arising in the process. In the world of gaming, it is known that the set deadlines are often missed, because it is difficult to make accurate logistical estimates during the first stages of a creative concept. On the other hand, these projects are often subjected to change based on players' feedback. We experienced all this during the development of our first game - Starblind. It is interesting that this game has been launched, even though we did not plan this project at all and didn't expect to be implemented. The original plan was to learn from this project by going through the process of making the game. However, in the end it turned out to be a very quality product, the feedback was very good, so we launched it. However, we need to emphasize that during the development of Starblind, we managed to standardize the work processes within the team, to make a good redistribution of work and to fill the gaps we had at the beginning.

Would you please present the game »Starblind« in more details? What makes it special compared to similar ones from the endless runner genre?

3Hills: Starblind is an endless runner game for

mobile devices (Android and iOS). The main character is Astronaut, a space journalist who wants to explore universe. The game has a dynamic gameplay in which the astronaut visits the galaxies and collects stars, runes, bonuses and medals, fighting at the same time with various obstacles, spaceships and meteors. The goal of the player is to cover as much distance as possible, collect as many stars as possible and thus be the best in the galaxy. Within the game, there are different galaxies, types of weapons, but also crew members, including, for example, the space version of the traditional Montenegrin. Starblind differs from many endless runner games primarily because of the graphics, and the gameplay itself in which you have different types of obstacles with different characteristics, such as reverse gravitational force, which makes this game different.

As the game is a product which knows no boundaries and that several months have passed since its launch, how satisfied are you with the reaction of the (global) market and the gaming community?

3Hills: Since these are pioneering steps in this area, our goal was not to create a game with which we aspire to the world market. First we wanted to appropriately go through the challenging and demanding process of making the game. In the world, this is done by teams of dozens of experts. During the first phase, our team is discovering and learning everything from the moment of coming up with the idea until the game is launched, in order to think bolder and more ambitiously. Taking in consideration all these aspects, we are extremely pleased with the result achieved, which entails an organic reach of 4,000 downloads currently. Of course, our marketing closely follows trends and tries to find ways to better promote this game in order to make it attractive to a higher number of players. Therefore, our next step includes marketing campaigns beyond Montenegro, thanks to which we will learn the best possible ways to place the game on the world market.

Do you think that the gaming industry in Montenegro has a perspective? What incentives are needed to accelerate the development of this sector, which has great export potential?

3Hills: One of our goals is to create a platform where people have the opportunity to try something new like gaming. Therefore, within the Amplitudo Academy, we organized the mentioned trainings for design and development of video games, which represents an opportunity for all interested actors to be engaged in one of the fastest growing industries in the world through carefully designed trainings

and work with professional lecturers. Therefore, in our opinion, there is a lot of potential, but as with any industry of this type, there are many obstacles. There is a perspective because, as in the IT industry, gaming knows no boundaries and it doesn't matter where you make games as long as they have the potential for mass use.

When it comes to the incentives, we believe that there is still a lack of staff and expertise. The placement of the game on the market is very important in gaming (in addition to the development itself). It is a science itself, which draws a lot of resources, for which there is currently not enough staff, knowledge or previous experience in Montenegro. Free workshops, partnerships, which will help grow the community, sharing knowledge with foreign companies and working on joint projects, grants and funds to promote products would significantly affect the prerequisites for export to the global market.

One of the goals of 3Hills is the development of the eSports ecosystem. We would appreciate if you could tell us more about it.

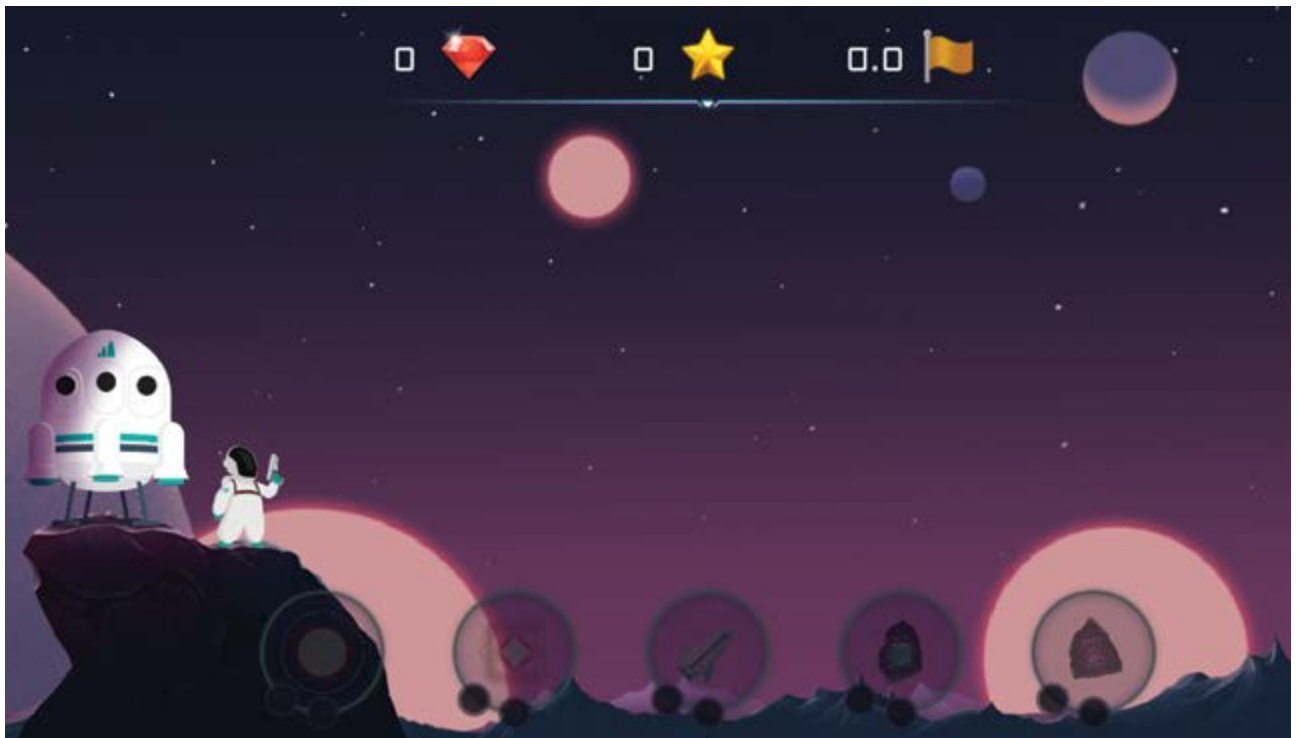
3Hills: We want 3Hills to have a portfolio of games with a significant presence in the foreign market in the future; to create a gaming community which can generate talent and games. In addition, an important direction of the brand is the organization of e-sports event. If we look at the bigger picture, it also represents

a great opportunity to promote Montenegro as a tourist destination. Therefore, our next step will be the organization of the first Montenegrin e-sport event, MontEsports. This tournament, planned for the middle of 2022, will be the e-sports and music spectacle. It will be a kind of a global event, which combines the finale of the game Counter Strike and a music festival with some of the most popular stars. In addition to the above, we plan to regularly organize gaming tournaments such as: CS: GO, League of Legends, Dota 2, Fortnite, Valorant, Apex Legends etc. This will serve as a platform for players to test their skills on regular basis.

Are you planning your next 3Hills studio gaming project? What is planned for the next period?

3Hills: We have already mentioned the plans, when it comes to tournaments, and there are a lot of them, which we will organize by the end of this year. In addition, our studio is actively working on several projects in terms of game development, which will very quickly result in several new games. Also, 3Hills and Amplitudo, with the help of startup incubators, Digital Day and the projects they implement, are connecting with EPIC games in order to provide further education in the field of game development and game design. All these novelties and information about current and future events are regularly posted on our website www.3hills.io as well as on the social networks (@3hills.io).

Our next step will be the organization of the first Montenegrin e-sport event MontEsports, which is planned for mid-2022. It will be a kind of e-sports and music spectacle.

AZRA VUKOVIĆ, IZVRŠNA DIREKTORICA NVO GREEN HOME

USPOSTAVLJANJE STANDARDA OBEZBJEĐUJE ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU

Uloga privrede u ispunjenju obaveza iz oblasti zaštite životne sredine je značajna. Adekvatno uključivanje privrede u procese ispunjavanja standarda iz oblasti životne sredine može imati jako pozitivan efekat kako na privredu, tako i na životnu sredinu, kazala je u intervjuu Glasniku **Azra Vuković**, izvršna direktorica NVO Green Home

- Dugoročno posmatrano, uspostavljanje standarda obezbeđuje zdravu životnu sredinu a privredi omogućava otvaranje prema novim

tržištima koja im sada nisu dostupna – kazala je Vuković.

Kada pogledate unazad – od početaka djelovanja NVO Green Home do danas, da li ste zadovoljni njenim uticajem na snaženje »zelene« svijesti u Crnoj Gori? U kojim segmentima ste najviše doprinijeli očuvanju prirodnih vrijednosti?

A. Vuković: NVO Green Home je u februaru obilježila 22. godine od svog osnivanja. Za to vrijeme, konstantno smo radili na ostvarenju

svoje misije, a to je unaprjeđenje stanja životne sredine koje će osnažiti održivu budućnost i voditi ka socijalnom i ekonomskom unaprjeđenju društvenih zajednica u našoj zemlji.

Ako govorimo o uticaju rada naše organizacije, mišljenja sam da uvijek može bolje i više. Međutim, imajući na umu nivo razvoja naše države u oblasti životne sredine, kako u smislu postojeće infrastrukture, tako i u smislu svijesti građana, onda moramo biti zadovoljni postignutim. Green Home se od svog osnivanja snažno zalagao za postizanje široke prepoznatljivosti Crne Gore kao ekološke države. Na tom putu, pojavljivale su se brojne prepreke. Nekada su to bili planirani projekti koji su prijetili, a neki i dalje prijetite, da ugroze ovaj status, a nekada je to bio nerad, nemar i nerazumijevanje institucija sistema o važnosti očuvanja životne sredine.

Kroz svoj rad stvorili smo jaku mrežu saradnika i partnera na nacionalnom i regionalnom nivou. Na listi brojnih aktivnosti, kampanja i projekata koje je ova organizacija realizovala, ističe se kampanja za zaštitu rijeke Tare koja je realizovana 2004. godine, a u kojoj je naša organizacija igrala vodeću ulogu. Kampanja je rezultirala Deklaracijom o zaštiti ove rijeke koja je tada usvojena u Skupštini. Ne manje važan je i planirani projekat izgradnje četiri hidroelektrane na rijeci Morači koji je praćen snažnom kampanjom protiv izgradnje istih, a koji je takođe rezultirao odustajanjem od ovog projekta. Oba projekta su bila ekološki apsolutno neprihvatljiva a i njihova ekonomska valorizacija je bila upitna. Uspostavljanje zaštićenog područja u moru, park prirode »Katič«, je jedan od procesa koji je naša organizacija pratila i koji je podržala kroz svoje aktivnosti. Ponosni smo što što je ovaj proces rezultirao uspostavljanjem novog zaštićenog područja.

Osim navedenog, sproveden je i niz drugih aktivnosti i projekata koji su tretirali pitanje problema u zaštićenim područjima, posebno u nacionalnim parkovima Skadarsko jezero i Prokletije, potrebe zaštite Šaskog jezera, rijeka Zete i Cijevne, pitanje upravljanja otpadom, izgradnju malih hidroelektrana ali i brojna druga pitanja od značaja.

Koje su aktuelne aktivnosti i projekti koje realizuje NVO Green Home?

A. Vuković: Rad Green Home-a je organizovan u dva programa: Program za zaštitu životne sredine i Program za energiju i klimatske promjene. Kroz program za zaštitu životne sredine zagovaramo primjenu evropskih standarda i održivih rješenja u oblasti zaštite životne sredine. Radimo na jačanju svijesti i edukaciji građana. Pokrećemo i podržavamo inicijative usmjerene na zaštitu i očuvanje prirode. U

fokusu naših interesovanja su zaštita prirode, upravljanje otpadom, održivo korišćenje prirodnih resursa, održiv razvoj i evropske integracije. Sa druge strane, program za energiju i klimatske promjene je usmjeren na zastupanje primjene mjera energetske efikasnosti, prelazak na obnovljive izvore energije i dekarbonizaciju. Kroz ovaj program radimo i na jačanju svijesti o uticaju klimatskih promjena na prirodu i ljude.

Što se tiče projekata, aktivni smo na brojnim područjima. Na području rijeke Bojane radimo na istraživanju stanja populacije staklaste jegulje u saradnji sa ekspertima iz ove oblasti. Ove analize nisu vršene u prethodnih 20 godina i rezultati ovih istraživanja daće značajne naučne podatke o stanju ove vrste u rijeci Bojani. Nedavno smo sprovedli istraživanje makrozoobentosa (fauna dna) na rijeci Zeti, takođe u saradnji sa ekspertima, i radili analizu ekoloških pritisaka na ovu rijeku. Radimo i na projektima koji tretiraju oblast upravljanja otpadom, energetske efikasnosti i grijanja u domaćinstvima. Značajan je i projekat koji tretira uticaj požara na području Prokletija i Komova u kontekstu klimatskih promjena.

Jedno od najzahtjevnijih poglavlja u pregovorima sa EU odnosi se na upravljanje otpadom i zaštitu životne sredine. Ocijenite – u kojoj mjeri smo odgovorili zahtjevima ovog segmenta pregovora odnosno ispunili evropske standarde? Šta nam sve predstoji da bismo zatvorili ovo poglavlje? Da li je realno da u naredne tri godine ispunimo sve uslove u ovoj oblasti?

A. Vuković: Crna Gora kao država ima brojne probleme u oblasti zaštite životne sredine. Upravo iz tog razloga se i poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene u procesu pregovora sa EU smatra najzahtjevnijim poglavljem.

U smislu ispunjavanja završnih mjerila za ovo poglavlje, Crna Gora ima još jako puno posla. Ispunjavanje zahtjeva iz ove oblasti podrazumijeva ozbiljnu posvećenost i angažovanje, kako ljudskih tako i finansijskih resursa.

U prethodnim godinama, Crna Gora je ovaj proces, nažalost, usporila. Posmatrajući ocjene koje su date od strane EU kroz Izvještaje o napretku, može se vidjeti da je Crna Gora od 2016. godine, kada je imala dobar napredak, u narednim godinama slabije napredovala dok je u 2021. ostvaren neznatan napredak, što je najgora ocjena do sada.

U društveno-političkim okolnostima u kojima se nalazimo, nažalost, nerealno je očekivati da će se postići značajan napredak u ovoj oblasti u kratkom vremenskom periodu.

Mora se intenzivirati proces transformacije crnogorske ekonomije u cirkularnu ekonomiju i omogućiti dugoročnije i održivije korišćenje resursa koji su nam na raspolaganju, kazala je Vuković.

Kako privreda može doprinijeti ispunjenju obaveza tj. kakav će uticaj imati regulativa na privredu, prvenstveno u ovom pretpristupnom periodu, ali i nakon ulaska u EU?

A. Vuković: Uloga privrede u ispunjenju obaveza iz oblasti zaštite životne sredine je značajna. Adekvatno uključivanje privrede u procese ispunjavanja standarda iz oblasti životne sredine može imati jako pozitivan efekat kako na privredu, tako i na životnu sredinu.

Uzmimo za primjer oblast upravljanja otpadom. U razvijenim zemljama, otpad je resurs. Otpad je sekundarna sirovina. Kod nas, otpad je problem. Bez uključivanja privrede u procese upravljanja otpadom, ovo pitanje će za Crnu Goru ostati veliki problem i u budućnosti. Mogućnosti koje postoje za privredu su brojne. Država mora napraviti strateški okvir kroz koji će omogućiti privredi da se aktivno uključi i da bude nosilac ispunjavanja standarda u ovoj oblasti. Bez obzira na to što smo malo tržište i što količine generisanog otpada, ekonomski posmatrano, nisu velike, postoji potencijal za realizaciju aktivnosti koje će doprinijeti smanjenju zagađenja životne sredine otpadom i istovremeno donijeti ekonomske benefite, otvoriti nova radna mjesta i sl.

Sa druge strane, standardi koje privreda mora ispunjavati, a koji su vezani za oblast životne sredine, inicijalno uglavnom jesu dodatno finansijsko opterećenje za kompanije. Međutim, dugoročno posmatrano, uspostavljanje standarda obezbjeđuje zdravu životnu sredinu a privredi omogućava otvaranje prema novim tržištima koja im sada nisu dostupna.

Kakvom generalno ocjenjujete saradnju sa privredom/Komoram na realizaciji projekata?

A. Vuković: Dosadašnje iskustvo u saradnji sa privredom, kao i sa Privrednom komorom se pokazalo kao vrlo potentno. Konstantnim unaprjeđenjem saradnje, razmjenom iskustava između različitih aktera možemo postići značajno bolje rezultate u oblasti životne sredine. Naše iskustvo je pokazalo da je privreda otvorena za sagledavanje mogućnosti koje su im na raspolaganju kako bi smanjili svoj uticaj na životnu sredinu. Međutim, primjena dostupnih tehnologija uglavnom izostaje iz razloga potrebe za angažovanjem finansijskih sredstava ali i zbog nepostojeće obavezujuće pravne regulative u različitim oblastima. Takođe, nedovoljni kapaciteti inspekcijских službi i primjene primjene postojećih obaveza su često razlog što neke od kompanija u svom poslovanju ne primjenjuju ekološke standarde i dovode do zagađenja ili druge štete po životnu sredinu.

Kako komentarišete sve glasnije zalaganje za transformaciju crnogorske ekonomije u pravcu zelene i cirkularne ekonomije?

A. Vuković: Cirkularna ekonomija je globalni trend i pokazuje se kao vrlo uspješan model održive potrošnje i proizvodnje koji integriše stubove održivosti uključujući: ekološki uticaj, vrijednost za kupce, kvalitetnu radnu snagu, odgovorno upravljanje i jake zajednice. Cirkularna ekonomija uključuje inovativan, sistemski pristup korišćenja resursa i redizajn procesa proizvodnje i potrošnje. Podrazumijeva proizvodnju bez otpada i uz minimalno zagađenje, produženje vijeka trajanja proizvoda na cirkularni način i svođenje štete po prirodu na minimum.

Crna Gora kao zemlja izuzetnih prirodnih vrijednosti na relativno maloj površini, mora da vodi računa o svojim resursima. Posebno iz razloga što je turizam, koji je zasnovan upravo na prirodnim ljepotama i vrijednostima ove zemlje, jedna od ključnih grana privrede. Mora se intenzivirati proces transformacije crnogorske ekonomije u cirkularnu ekonomiju omogućiti dugoročnije i održivije korišćenje resursa koji su nam na raspolaganju. Upravo je prepoznajući ovaj značaj, Privredna komora Crne Gore u saradnji sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) pokrenula izradu Mape puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji, koji projekat podržavamo i pratimo.

Relativno nedavno ste organizovali takmičenje vezano za cirkularnu ekonomiju. Recite nam više o ovoj manifestaciji i njenom značaju.

A. Vuković: Green Home je u decembru 2021. u saradnji sa EIT Food organizovala takmičenje vezano za cirkularnu ekonomiju. Cilj ovog takmičenja bila je promocija i popularizacija cirkularne ekonomije kroz aktivno učešće građana, ali i promocija inovativnih aktivnosti u oblasti životne sredine. Takmičari su predstavili svoje ideje o cirkularnoj ekonomiji, o upravljanju otpadom, reciklaži i drugim mogućnostima koje ova oblast pruža. Oni sa najzanimljivijim idejama koje su primjenjive u praksi, za iste su nagrađeni. Namjera nam je da ovo takmičenje organizujemo ponovo u narednim godinama.

Šta je u planu za naredni period što se NVO Green Home tiče?

A. Vuković: Green Home će nastaviti da aktivno prati sve procese koje su vezani za životnu sredinu, ali i projekte koji imaju mogući negativni uticaj na prirodu, te da shodno potrebama reaguje. Ostaćemo podrška i glas građana koji nam pružaju podršku u našem radu i svakodnevno prijavljuju i dostavljaju informacije o projektima i aktivnostima koji prijete da ugroze životnu sredinu.

AZRA VUKOVIĆ, CEO OF NGO GREEN HOME

ESTABLISHING STANDARDS ENSURES A HEALTHY ENVIRONMENT

The business community has an important role in meeting the environmental obligations. Its adequate involvement in the processes of meeting environmental standards can have a very positive effect on both the economy and the environment, says in the interview for Glasnik **Azra Vuković**, CEO of NGO Green Home.

- In the long run, establishing standards ensures a healthy environment and provides the opportunity for the business community to get into new markets, which have not been available so far - says Vuković.

When you look back on the period since the establishment of the NGO Green Home until today, are you satisfied with its impact on raising the »green« awareness in Montenegro? In which segments have you made the greatest contribution to preserving natural values?

A. Vuković: The NGO Green Home celebrated its 22nd anniversary in February. This period has been marked by constant work on achieving our mission i.e. improving the state of the environment which will strengthen a sustainable future and lead to social and economic improvement of social communities in our country.

If we talk about the impact of our organization work, I think that we can always be better and do more. However, having in mind the level of development of our country in the field of environment, both in terms of existing infrastructure and citizens' awareness, we must be satisfied with the achieved. Since its establishment, Green Home has strongly advocated for the wide recognisability of Montenegro as an ecological state. Along the way a number of obstacles arose, such as planned projects which threatened and some still threaten, to endanger this status, as well as the reluctance, negligence and lack of understanding of the relevant institutions about the importance of the environmental protection.

Thanks to our activities, we have created a strong network of associates and partners at the national and regional level. The list of numerous activities, campaigns and projects implemented by this organization includes the campaign for the protection of the Tara River, conducted in 2004, in which our

organization played a leading role. As a result of this campaign, the Declaration on the protection of this river was adopted by the Parliament. No less importance is given to the planned project of building four hydropower plants on the Morača River, followed by a strong campaign against their construction, which also resulted in the abandonment of this project. Both projects were environmentally-unfriendly and their economic valorization was questionable. Establishment of a protected area in the sea, nature park »Katič«, is one of the processes followed and supported by our organization through its activities. We are proud of the result of this process, which is the establishment of a new protected area.

In addition, we implemented a number of other activities and projects, which refer to the problems in protected areas, especially in the national parks Skadar Lake and Prokletije, the need to protect Šasko Lake, Zeta and Cijevna rivers, waste management, construction of small hydropower plants and many other important issues.

What are the current activities and projects implemented by the NGO Green Home?

A. Vuković: Green Home activities are focused on two programs: Environmental Protection Program and Energy and Climate Change Program. Through the environmental protection program, we advocate for the application of European standards and sustainable solutions in the field of environmental protection. We are working on raising awareness and education of citizens. We launch and support initiatives aimed at protecting and preserving nature. Our interests are focused on nature protection, waste management, sustainable use of natural resources, sustainable development and European integrations. On the other hand, the Energy and Climate Change Program is aimed at energy efficiency measures, transition to renewable energy sources and decarbonisation. This program has provided us with the opportunity to work on raising awareness of the impact of climate change on nature and people.

When it comes to projects, we are active in many areas. In the area of the Bojana River, we are working on assessment of the state of the glass

eel population in cooperation with experts in this field. These analyses were not conducted in the previous 20 years and the results of these assessments will provide significant scientific data on the state of these species in the Bojana River. We recently conducted a study of macrozoobenthos (bottom fauna) on the Zeta River, also in cooperation with experts, and did an analysis of environmental pressures on this river. We are also working on projects, which address the issues of waste management, energy efficiency and household heating. The project on the impact of fires in the area of Prokletije and Komovi is also significant in the context of climate change.

One of the most demanding chapters in negotiations with the EU refers to waste management and environmental protection. In your opinion, to what extent have we met the requirements of this segment of negotiations i.e. European standards? What needs to be done in order to close this chapter? Is it realistic to meet all the conditions in this area in the next three years?

A. Vuković: Montenegro as a country has numerous problems in the field of environmental protection. Therefore, Chapter 27 - Environment and Climate Change is considered the most demanding one in the negotiation process. In terms of meeting the final benchmarks for this chapter, Montenegro still has to do a lot. Meeting the requirements in this field implies a serious commitment and engagement of both human and financial resources.

During the previous period, Montenegro has unfortunately slowed down this process. Looking at the assessments given by the EU through the Progress Reports, it can be seen that Montenegro, which made good progress in 2016, recorded little progress in the following years, while in 2021 it got the worst assessment so far as it recorded negligible progress. Unfortunately, in the current socio-political circumstances, significant progress is unrealistically expected to be made in this field in the short run.

How can the business community contribute to meeting the obligations i.e. what will be the impact of regulations on the economy, primarily in this pre-

accession period, but after EU accession as well?

A. Vuković: The business community has a significant role in meeting obligations in the field of environmental protection. Its adequate involvement in the process of meeting environmental standards can have a very positive effect on both the economy and the environment.

Let's take the area of waste management as an example. In developed countries, waste is a resource. Waste is a secondary raw material. In our country, waste represents a problem. Unless the business sector is involved in waste management processes, this issue will remain a major problem for Montenegro in the future. The opportunities existing for the business community are numerous. The Government must create a strategic framework, which will allow the business sector to be actively involved and be the bearer of meeting the standards in the given area. Even though we are a small market and the amount of generated waste, economically speaking, is not large, there is a potential for realizing activities, which will contribute to reducing environmental pollution and at the same time bring economic benefits, create new jobs etc.

On the other hand, the standards which must be met by the business community and which refer to the field of environment, are mainly an additional financial burden for companies. However, in the long run, the establishment of standards provides a healthy environment and allows the business community to get into new markets, which have not been available so far.

What is your opinion of the cooperation with the business community/Chamber in terms of the project realization?

A. Vuković: The experience in cooperation with the business community, as well as with the Chamber of Economy has proven to be very effective. Constant improvement of cooperation, exchange of experiences between different actors can lead to achieving better results in the field of environment. Our experience has shown that the business community is willing to consider the opportunities available

to them in order to reduce the impact on the environment. However, available technologies aren't mostly applied, due to the necessity to provide financial resources, but also due to the lack of binding legal regulations in various areas. Also, insufficient capacities of inspection services and monitoring the fulfilment of existing obligations are often the reason why some of the companies do not apply environmental standards in their business and lead to pollution or other damage to the environment.

We would appreciate if you could comment on the increasing commitment to the transition of the Montenegrin economy towards a green and circular economy.

A. Vuković: The circular economy is a global trend and proves to be a very successful model of sustainable consumption and production, which integrates the pillars of sustainability including: environmental impact, customer value, quality labour force, responsible management and strong communities. The circular economy includes an innovative, systemic approach to resource utilization and redesign of the production and consumption processes. It entails zero-waste manufacturing and extending the life of the product in a circular way with minimum pollution and minimizing the damage to nature.

Montenegro, as a relatively small country of exceptional natural values, must take care of its resources, especially because tourism, which is based on the natural beauty and values of this country, is one of the key branches of the economy. The transition of the Montenegrin economy towards a circular economy must be intensified and provide the long-term and more sustainable utilization of the resources available to us. Recognizing this importance, the Chamber of Economy of Montenegro in cooperation with the United Nations Development Program (UNDP) initiated the development of the Circular Economy Roadmap of Montenegro, the project of which we support and monitor.

You recently organized a competition related to the circular economy. We would appreciate if you could provide more details about this event and its significance.

A. Vuković: In December 2021, Green Home in cooperation with EIT Food organized a competition related to the circular economy. This competition was aimed to promote and affirm the circular economy through the active participation of citizens, but also to promote innovative activities in the field of environment. The contestants presented their ideas on the circular economy, waste management, recycling and other opportunities provided by this area. The most interesting ideas, applicable in practice, were awarded. We intend to organize this competition again in the coming years.

What is planned for the next period as far as the NGO Green Home is concerned?

A. Vuković: Green Home will continue to actively monitor all processes related to the environment, but also projects which have a possible adverse impact on nature, and respond accordingly. We will remain the support and voice of the citizens who support our work and report and submit information on a daily basis about projects and activities, which threaten to endanger the environment.

The transition process of the Montenegrin economy towards a circular economy needs to be intensified and thus ensure longer and more sustainable utilization of the available resources, says Ms. Vuković.

ĐURO MILOŠEVIĆ, IZVRŠNI DIREKTOR
SKIJALIŠTA CRNE GORE

ODLIČNA POSJEĆENOST, REKORDAN BROJ PRODATIH SKI-PASOVA

Crna Gora je možda i najbolje moguće područje za brendiranje i zimske i ljetnje turističke sezone, zbog velike blizine planine i mora i svih prirodnih ljepota i mogućnosti koje pružaju, ocijenio je u intervjuu Glasniku **Đuro Milošević**, izvršni direktor Skijališta Crne Gore.

- Ono što nas izdvaja i stavlja na mapu je definitivno epitet ekološke države. Sa fenomenalnom netaknutom prirodom, velikim brojem nacionalnih parkova, endemskim vrstama, domaćom organskom hranom i cijenama koje su konkurentne evropskim državama sa sličnom ponudom, smatramo da imamo dovoljno uslova za jačanje brenda Crne Gore kao destinacije – kaže Milošević.

Kakvi su rezultati zimske sezone što se tiče crnogorskih skijališta i da li ste zadovoljni postignutim?

Đ. Milošević: Rezultati su i više nego odlični, sezona teče po planu i možemo reći da smo i više nego zadovoljni sa do sada postignutim rezultatima. U globalu, iza svakog uspjeha se krije ogroman rad, koji je zaslužan za sve što se postigne u toku jedne sezone. Tako se pokazalo i ovaj put, upravo to nas je dovelo do odlične posjećenosti, rekordnog broja prodatih ski pasova i ogromnog interesovanja za ski centar Kolašin 1600 do ovog trenutka.

Recite nam više o strukturi gostiju – sa kojih destinacija su dolazili?

Đ. Milošević: Kao i prethodnih godina, tako i ove, tradicionalno najviše gostiju imamo iz Albanije. Ove godine povećan je broj gostiju iz Ukrajine, Rusije, Srbije i BiH koji su odlučili da upravo nama ukažu povjerenje, a najveći argument je upravo uređenost staza, usluga, sadržaja, kao i proširenje skijaških staza sa 10,5 km na 45 km otvaranjem žičare K7.

Šta je to (novo) čime su Skijališta Crne Gore dočekali posjetioce – u smislu staza, infrastrukture, sadržaja?

Đ. Milošević: Najzvucnije »pojačanje« ski centra je spajanje dva ski centra (1600 i 1450) žičarom K7, što je dovelo do proširenja skijaških staza, a shodno tome i samog kvaliteta usluga. Osim žičare K7, novina na našem ski centru je proširenje parking kapaciteta, koji je ove godine uvećan za 400 mjesta i samim tim proširilo broj gostiju koji mogu nesmetano da borave na našem ski centru. Traka za početnike je takođe izazvala ogromno interesovanje i zadovoljstvo početnika koji su ukazali povjerenje našem ski centru kao početnoj stanici prvih »koraka« na skijama i bordu. Naravno, ništa manje bitno da se pomene je i potpuno »renoviranje« skijaške opreme. Naime, Skijališta Crne Gore su ove godine obogatila svoju opremu sa 200 pari

novih skija marke »Fischer«, štapovima, pancericama, kao i sa novih 35 bordova i 30 cipela za bord.

Kako se pandemija, koja je nažalost još prisutna, odrazila na poslovanje Skijališta?

Đ. Milošević: COVID-19 sam po sebi je donio mnogo poteškoća, kako cijelom svijetu, pa tako i nama, međutim, jakim i slozrim duhom smo uspjeli da prebrodimo sve neprilike i da se izdignemo iznad njih. Osim toga, sportovi na snijegu se ubrajaju u »bezbijednije« kada je riječ o poštovanju mjera za suzbijanje virusa, budući da se održava distanca, nose maske i naočare za sniježne uslove.

Kakva je saradnja sa drugim skijalištima u okruženju?

Đ. Milošević: Saradnja sa drugim skijalištima je na zavidnom nivou, pogotovo sa Skijalištima Srbije, gdje smo u dogovoru sa njihovim predstavnicima, donijeli odluku da kupovinom sezonskog ski pasa za ovu sezonu, korisnici dobijaju vaučer za besplatno trodnevno skijanje na nekom od ski centara u Srbiji.

Koji su novi projekti koje planirate da realizujete za naredni period.

Đ. Milošević: Kapitalnim budžetom za ovu godinu planirano je više projekata na ski centru Kolašin 1600. Jedna od najbitnijih stvari je izgradnja vještačkog jezera, koje će dati mogućnost vještačkog osnježavanja za 7,5 km staza. Osim toga, novina će biti i izgradnja infrastrukture za noćno skijanje, kao i dva nova ski lifta, tipa sidro, dužine 800m i 500m. Takođe izgradnja bob staze i boba na šinama, koja će biti fenomenalna i ljetnja i zimska turistička atrakcija.

Koje je preduslove potrebno ispuniti da bi Crna Gora mogla da bude konkurentna zimska turistička destinacija? Citiraćemo jedan naslov – »Može li Crna Gora postati ski centar regiona?«

Đ. Milošević: Svakako da je Crna Gora možda i najbolje moguće područje za brendiranje i zimske i ljetnje turističke sezone, zbog velike blizine planine i mora i svih prirodnih ljepota i mogućnosti koje pružaju. Mogli bi se složiti da upravo investiranje u takve projekte, naročito u zimske centre itekako može da bude od ogromnog značaja i upravo sa tim stavlja Crnu Goru na regionalnu i evropsku mapu turizma. Ono što nas izdvaja i stavlja na mapu je definitivno epitet ekološke države. Sa fenomenalnom netaknutom prirodom, velikim brojem nacionalnih parkova, endemskim vrstama, domaćom organskom hranom i cijenama koje su konkurentne evropskim državama sa sličnom ponudom, smatramo da imamo dovoljno uslova za jačanje brenda Crne Gore kao destinacije.

Izgradnja vještačkog jezera daće mogućnost vještačkog osnježavanja za 7,5 km staza ski centra Kolašin 1600

ĐURO MILOŠEVIĆ, CEO OF SKI RESORTS OF MONTENEGRO

EXCELLENT VISIT, RECORD NUMBER OF SKI PASSES SOLD

Montenegro is probably the best destination for branding when it comes to both winter and summer seasons, due to the great proximity to the mountains and the sea and all the natural beauties and opportunities provided, says in the interview for Glasnik Đuro Milošević, the CEO of the Ski Resorts of Montenegro.

- The epithet of an ecological state definitely makes us different and puts Montenegro on the regional and European map of tourism. Thanks to the unspoiled nature, a large number of national parks, endemic species, domestic organic food and prices which are competitive with European countries with similar offers, there are enough conditions for strengthening the destination branding of Montenegro, says Milošević.

What are the results achieved by the Montenegrin Ski Resorts during the winter season and are you satisfied with the achieved?

Đ. Milošević: The results are outstanding, the season is taking place in line with the plan and we can be very satisfied with the achieved so far. In essence, behind every success there is a lot of hard work, which is the key to the achieved results during a season. It proved to be the case this time as well, as the dedication of the Ski Resorts has resulted in an excellent visit, the record number of ski passes sold and the increasing interest in the Kolašin 1600 ski center.

We would appreciate if you could tell us more about the structure of guests.

Đ. Milošević: As during previous years, this year we traditionally have the most guests from Albania, but we also recorded the increasing number of guests from Ukraine, Russia, Serbia and Bosnia and Herzegovina who decided to place their trust in us. The major argument is the arrangement of tracks, service, facilities, as well as the ski tracks, which are expanded from 10.5 km to 45 km thanks to the opening of the cable car K7.

What has the Ski Resorts of Montenegro offered (new) to welcome visitors - in terms of tracks, infrastructure and content?

Đ. Milošević: The most attractive content of the ski center is the K7 cable car connecting two ski centers (1600 and 1450), which led to the expansion of ski tracks, and consequently the quality of services. In addition to the K7 cable car, a novelty at our ski center is the expansion of parking capacity, which has been increased by 400 places this year and thus provided us with the opportunity to welcome more guests who can stay at our ski center. The beginner's tracks also aroused great interest and satisfaction of beginners, who placed their trust in our ski center as the starting point for the first »steps« on skis and board. Of course, the purchase of new ski equipment is also important to mention, as this year the Ski Resorts

of Montenegro have enriched the equipment with 200 pairs of new Fischer skis, ski poles, boots, as well as with 35 new boards and 30 board shoes.

How did the pandemic, which is unfortunately still present, affect the business of the Ski Resorts?

Đ. Milošević: COVID-19 itself brought a lot of difficulties, both to the whole world and to us. However, due to our dedication and an immense enthusiasm we managed to overcome all difficulties and rise above them. In addition, snow sports are considered »safer« when it comes to complying with COVID measures, as snow conditions require maintaining the distance, wearing masks and goggles.

What is your opinion of the cooperation with other ski resorts in the area?

Đ. Milošević: Cooperation with other ski resorts is on an enviable level, especially with ski resorts of Serbia. In cooperation with their representatives, we decided to offer a voucher for free three-day skiing at a ski resort in Serbia to all the visitors, who buy a seasonal ski pass for this season.

What are the new projects you plan to implement for the next period?

Đ. Milošević: According to the capital budget for this year, several projects are planned at the Kolašin 1600 ski center. One of the most important is the construction of an artificial lake, which will provide the possibility for artificial snowmaking of 7.5 km of tracks. In addition, the construction of night skiing infrastructure will be a novelty, as well as two new T-bar ski lifts, which will be 800m and 500m long. We also plan the creation of bobsleigh tracks and alpine coaster, which will be a phenomenal summer and winter tourist attraction.

What preconditions need to be met in order for Montenegro to be a competitive winter tourist destination? We will quote one heading - »Can Montenegro become a ski center in the region?«

Đ. Milošević: Montenegro is probably the best destination for branding when it comes to both winter and summer seasons due to the great proximity to the mountains and the sea and all the natural beauties and opportunities provided. We agree that investing in such projects, especially in winter centers, can be of great importance, which puts Montenegro on the regional and European map of tourism. What makes Montenegro different and puts it on the map is definitely the epithet of the ecological state. In our opinion, thanks to the unspoiled nature, a large number of national parks, endemic species, domestic organic food and prices which are competitive with European countries with similar offers, there are enough conditions for strengthening the destination branding of Montenegro.

The creation of an artificial lake will provide the possibility for artificial snowmaking of 7.5 km long tracks of the ski center Kolašin 1600.

IZ KNJIGE »EKONOMSKA ISTORIJA CRNE GORE« DR. BRANISLAVA MAROVIĆA

ŠUMARSTVO I LOVSTVO

Crna Gora je izrazito planinska zemlja. U geografskom pogledu dijeli se na tri različite oblasti: primorje, krašku površ i sjeveroistočnu oblast sa visokim planinama bogatim šumom i travom. Šume primorskih krajeva čine razne vrste zimzelenog drveća i šiblja i niske vrste drveta. Šume kraške površi u nižim predjelima čine uglavnom niske šume (graba, crnog jasena i hrasta), a u planinskim krajevima većinom su šume bukve, smrče, jele, crnog i bijelog bora i molike. U samostalnoj crnogorskoj državi nijesu vođeni nikakvi osnovni podaci o šumama i sprovedenim sječama, jer se na šume nije plaćao porez osim na trgovinu drvetom i na sporedne šumske proizvode koji su izvoženi ili uvoženi, ali postoje podaci samo za razdoblje 1905–1910. godine. Prema podacima statistike Kraljevine Jugoslavije iz 1938. godine, Crna Gora je prije Balkanskog rata imala (osam srezova: Bar, Cetinje, Podgorica, Danilovgrad, Nikšić, Šavnik, Kolašin, Andrijevića) ukupno površine 958.800 hektara, a šumske površine 363.055 hektara. Od osam srezova, Nikšić je bio najbogatiji šumskim po-

vršinama 85.194 hektara, zatim Šavnik 65.640 hektara, Andrijevića 59.666 hektara i Kolašin 47.051 hektara. Ovi podaci pokazuju da je u Crnoj Gori do Balkanskog rata učešće šumskih površina u ukupnim površinama iznosilo 38%, a u pojedinim srezovima od 22% do 60%. Danilovgradski srez po učešću šumskih površina u ukupnim površinama bio je zastupljen sa najvećim procentom do 60%. Kada je Crna Gora u Prvom balkanskom ratu proširila svoju teritoriju srezovima pljevaljskim, bjelopoljskim i beranskim, njena ukupna teritorija iznosila je 1.301.550 hektara, a šumska površina 489.415 hektara. U krajevima oslobođenim u Prvom balkanskom ratu najveće procentualno učešće šumske površine u ukupnoj površini imao je bjelopoljski srez 49%, beranski 32% i pljevaljski 31%. Visoke šume u ukupnim površinama šuma preovladavale su u posmatranom periodu u srezovima: Šavnika, Kolašina, Andrijevice, Pljevalja i Berana, a niske šume u srezovima: Bar, Cetinje, Bijelo Polje, Podgorica, Nikšić, Danilovgrad. Po osnovnim vrstama drveta lišćari su kao čiste sastojine u ukupnoj

površini šuma preovlađivali u svim srezovima, osim pljevaljskog, gdje je najviše bilo četinara.

Po vrsti vlasništva šumske površine u Crnoj Gori do Balkanskog rata najvećim dijelom pripadale su plemenima, selima i bratstvima, kao njihova komunika (67%) (srezovi barski, podgorički, nikšićki, šavnički, kolašinski i andrijevički), dok je vlasništvo privatnih lica dominiralo u cetinjskom i danilovgradskom srezu. Šumska površina crkava i manastira iznosila je svega 11.446 hektara, ili 3% ukupne šumske površine. Opšta karakteristika šumarstva posmatranog perioda jeste krajnje ekstenzivno gazdovanje. Visoke šume su se nalazile u udaljenim planinskim rejonima do kojih nije bilo nikakvih komunikacija. Neka šumska područja kao, na primjer, Lovćen, okolina Župe nikšićke, Kolašin i Gornja Tara tek su početkom XX vijeka djelimično otvorena izgradnjom kolskih puteva, koji nijesu građeni radi otvaranja šuma, već iz drugih razloga. Kolskim putem Cetinje–Lovćen došlo se do dijela bukovih šuma na Lovćenu, put Nikšić–Morakovo približio je šume okolne Župe nikšićke, a put Podgorica–Kolašin i Mataševo–Andrijevića šume Kolašina i gornje Tare. Stoga se na tom području tada javljaju prve parne pilane u Crnoj Gori.

Pošto je Crna Gora raspolagala velikim šumskim bogatstvom, velike nade polagane su u iskorišćavanju tog bogatstva. Državni organi nastojali su da se to ostvari investicijama stranog kapitala. Mnoge objektivne teškoće stajale su na tom putu, tako da do značajnijeg iskorišćavanja šuma nije došlo ni u jednom području, a zaključeni ugovori o industrijskom iskorišćavanju šuma odnosili su se uglavnom na šume u slivu Tare i Pive, čiju je prosječnu građu trebalo transportovati na preradu van Crne Gore. Ratni sukobi u Balkanskom i Prvom svjetskom ratu omeli su iskorišćavanje plemenskih, seoskih i brastveničkih šuma po ranije zaključenim ugovorima. Nade koje su se polagale da će šume i državi i njenim vlasnicima donijeti veće prihode nijesu ostvarene. Država je, nastojeći da unaprijedi šumarstvo i šumarsku službu, obezbjeđivala izvjesna sredstva u godišnjim budžetima, pa je u periodu 1907–1915. godine bila predviđjela rashodima da finansira lične i materijalne rashode. Lični rashodi odnosili su se na stručne šumarske kadrove, dok su se materijalni rashodi odnosili na šumsko-uzgojne radove (pošumljavanje, šumske rasadnike, nabavku šumskog sjemena i sadnica) i na održavanje kraćih kurseva za čuvare šuma. Za poslove šumarstva crnogorska država nije imala posebni državni organ, već su te poslove obavljali razni državni organi. Senat je 1874. godine organizovao u svakom selu i plemenu poseban organ – poljake, čiji je zadatak bio ispitivanje i kažnjavanje lica koja naprave štetu na poljoprivrednim imanjima i u šumama i naplaćivanje pričinjenih šteta. Na presude poljaka oštećeni su mogli uložiti žalbu plemenskim kapetanima koji su u prisustvu kažnjelog i jednog ili svih poljaka donosili presudu. Oni koji su bili

nezadovoljni presudom upućivani su »s biljetom« Senatu na Cetinje. Poslije 1878. godine ustanova poljaka i plemenskih kapetana nije organizacijom državne vlasti bila ukinuta i oni su ostali i dalje nadzorni organ nad svim šumama sve do 1880. godine, kada se ukidaju poljaci i uvode kmetovi.

Ali već 1881. godine ministar vojni raspisom brigadirima precizira sve dužnosti vojnih vlasti, među kojima i odredbe komandira da šume komunicе paze oficiri i svakoga koji bi gori štetu nanio pod »teškom kaznom stave«. Za čuvanje nekih šuma komunika i nadzor nad njima postavljaju se posebni organi, tzv. »nadziratelji« s određenim dužnostima i ovlašćenjima, ili »posebni čuvari i sudije«. Time su vojne vlasti oslobođene dužnosti nadzora nad tim šumama. U Vasojevićima, Durmitoru, Uskocima postavljeni su nadziratelji za šume komunice. Posebni čuvari šuma su postojali samo za neke šume, i to pri kraju postojanja crnogorske države. Cetinjski manastir je imao posebna lica za čuvanje svojih šuma u okolini Cetinja. Posebni čuvari postojali su za Sominu, Manitu goru i druge šume duž granice sa Hercegovinom, odnosno Austro-Ugarskom. Prijedlog Odjeljenja narodne privrede 1911. godine o postavljanju 20 čuvara šuma i lova nije prihvaćen zbog nedostatka finansijskih sredstava. Zakonom o Knjaževskoj vladi i Državnom savjetu iz decembra 1902. godine svi poslovi šumarstva prelaze s vojnih vlasti na Ministarstvo unutrašnjih djela, odnosno na njegovo Odjeljenje narodne privrede. Crnogorska vlada je osjećala potrebu za šumarskim stručnjacima, kojih u Crnoj Gori tada nije bilo, pa je nastojala da ih obezbijedi iz inostranstva. Nastojala je 1893. da dovede kvalifikovanog šumarskog stručnjaka iz inostranstva, a i u tome nije uspjela. Prvi šumarski stručnjak sa fakultetskom spremom došao je u Crnu Goru na rad tek 1907. godine iz Slovenije i zaposlio se u Odjeljenju narodne privrede. Međutim, nije dugo ostao u službi, svega nekoliko mjeseci, i podnio je ostavku. Odjeljenje narodne privrede putem konkursa 1908. godine primilo je u službu po ugovoru Čeha Leona Vlaha, koji je kao šumar ostao u Crnoj Gori do 1912. godine. Odjeljenje narodne privrede zaposlilo je 1912. Ljubomira Plamenca i 1914. Petra Mijuškovića koji su završili dvogodišnju šumsku školu u Piseku (Čehoslovačka). Pavle Polović, šumar iz Hrvatske, bio je primljen u Odjeljenje narodne privrede sredinom 1914. godine. Da bi se osposobilo šumarsko-tehničko pomoćno osoblje (lugari) održavani su kraći kursevi. U periodu 1909–1912. godine održano je šest kurseva sa 66 posjetilaca. Teško finansijsko stanje, a i nedovoljno razumijevanje šumarske službe, učinili su da Crna Gora nije imala više šumarskih stručnjaka.

Državni organi Crne Gore nastojali su da u tretiranom periodu putem koncesija stranim interesima daju određene komplekse šuma na industrijsko iskorišćavanje.

OUEST FRANCE - O CRNOJ GORI

OMILJENA MALA ZEMLJA NA JADRANSKOJ OBALI

Najčitanije francuske regionalne novine »Ouest France«, objavile su afirmativni članak o Crnoj Gori u kojem se opisuju prirodne ljepote i kulturne znamenitosti naše zemlje, prenosi sajt NTO.

Nacionalna turistička organizacija Crne Gore ugostila je novinara ovog prestižnog lista **Yves Hardy-a**, koji je čitaocima ovog francuskog lista prenio pozitivne impresije iz Crne Gore.

Kako on ističe, Crna Gora sa svega 630.000 stanovnika nudi čitav niz ponuda za kvalitetan odmor.

»Mala zemlja, omiljena na Jadranskoj obali posjeduje nekoliko prirodnih dragulja kao što su Bokokotorski zaliv i Skadarsko jezero. Bilo da dolazite brodom iz hrvatskog grada Dubrovnika ili sa kopna, Bokokotorski zaliv će vam bez sumnje pružiti pogled na najljepši fjord južnog Mediterana«, navodi se u članku.

Tokom boravka u destinaciji, Hardy je

imao priliku da posjeti sjevernu, centralnu i južnu regiju. Nakon posjete Kolašinu, Nacionalnom parku Biogradska gora, Cetinju, obišao je i turističke lokalitete na području Perasta, Kotora, Budve i Bara. Njegov obilazak primorja je obuhvatio sve od luksuzne ponude Svetog Stefana, Luštica i Porto Montenegro do mirnog ribarskog sela Bjelila.

»Oni 'dubokog džepa' svoj »skriveni kutak« pronalaze na poluostrvu Sveti Stefan ili ipak svoje luksuzne jahte usidre u marini Porto Montenegro. Oni koji ipak žele nešto drugo, daleko od džet seta, odlučuju se za šetnju malim ribarskim selom Bjelila, upoznavanjem prijestonice Cetinje ili za posjetu nekom od pet nacionalnih parkova nevjerovatne ljepote«, piše u članku.

Skadarsko jezero je opisao kao ogromno vodeno prostranstvo okruženo najljepšim zelenilom, gdje su pelikani domaćini. Za Bar kaže da se može prepoznati po maslini staroj preko 2.200

godina, kao i po kaldrmi i ulicama u Starom gradu, dok na sjeveru izdvaja Kolašin i NP Biogradska gora sa svojom divljom prirodom.

Pored kulturno istorijskih znamenitosti i prirodnih ljepota Hardy je imao priliku da uživa u gastronomskoj ponudi Crne Gore. Prije povratka u svoju zemlju posjetio je vinski podrum Šipčanik gdje je degustirao crnogorska vina kompanije »13. jul – Plantaže«.

»Ouest France« je najčitaniji regionalni dnevni časopis u Francuskoj, sa tiražom od oko 700 000 primjeraka dnevno. Očekuje se da će ova objava doprinijeti promociji Crne Gore kao turističke destinacije na tržištu Francuske. Svoju podršku u organizaciji studijske posjete francuskog novinara dale su i lokalne turističke organizacije Kolašina, Cetinja, Tivta, Kotora, Budve i Podgorice, hoteli »Splendid Conference & Spa« i »Bianca Resort & Spa«, kao i kompanije »Luštica bay« i »Porto Montenegro«.

Interreg
Mediterranean

GRASPINNO PLUS

Project co-financed by the European
Regional Development Fund

GRASPINNO PLUS PROJECT

@graspinnoPLUS

Learn more about GRASPINNO PLUS:
www.graspinno.interreg-med.eu

MobiliseSME

Mobility Exchange programme for SME staff

Co-funded by
the European Union

www.mobilise-sme.eu
#MobiliseSME